tarih VE toplum

aylık [illegible] dergi

SELÂNİK VE MAKEDONYA SORUNU

İLETİŞİM YAYINLARI
OCAK 1997 • CİLT 27 • SAYI 157
KDV DAHİL 300.000.- TL

OTTO FRIEDRICH VON RICHTER'İN İZMİR'İ

EŞYA PİYANGOSU

EK: SELÂNİK PANORAMASI

tarih ve toplum

aylık ansiklopedik dergi

OCAK 1997 • CİLT 27 • SAYI 157

4 *Abdullah Uçman*
Fanizâde Kardeşlerin Rıza Tevfik'e Mektupları

10 *Nuri Akbayar*
Meşâhir Kartpostalları

11 *Turgut Akpınar*
Yarım Yüzyıl Önceki Hocalarımız: Fritz Neumark

18 *Tiğinçe Özkiper Oktar*
İlk Ticaret Mektebinin Kapanma Nedenleri

20 *Philip Stanhope*
Osmanlı'da Reformlar (27 Eylül 1876)

23 *Mehmet Ali Gökaçtı*
Selânik ve Makedonya Sorunu

30 *Tunca Varış*
Ve Daha Birçok Kıymetli Hediyeler!
Eşya Piyangoları

37 *Eser Tutel*
Vah Kalamış'ım, Vah!

43 *Orhan Koloğlu*
Tarihle Barışma ile Barışçı Tarih Arasında

50 *İlhan Pınar*
Otto Friedrichs Von Richter'in İzmir'i

54 KİTABİYAT
Rifat Behar
Tarih Boyunca İstanbul Adaları'na Eleştirel Bir Bakış
Elçin Macar
Patrikhane'yi Araştıramayan Bir Kitap

60 KONGRE-KONFERANS
Yavuz Selim Karakışla
Osmanlı Kadınları

64 KİTAP DAĞARCIĞI
Selin Şengül
Müteferrika Çıktı!

KAPAK: Selânik'te bir sokak **(Emre Dölen Koleksiyonu)**
ARKA KAPAK: Sedat Simavi Çizgileriyle Enver Paşa **(Nuri Akbayar Koleksiyonu)**

OKURLARA MEKTUP

FAHRİ ARAL

Yeni yıla yeni umutlarla mı giriyoruz? Yoksa bu yıl da her gün gazeteleri açtığımızda, televizyon kanallarını dolaştığımızda yeni çetelerin marifetleriyle mi karşılaşacağız? Sonra da Ziya Paşa'nın dediği gibi;

Zâhirde görüb bizleri sanma ukalâyız
Biz bir sürü âkıl sıfatında budalayız

deyip, olan bitenleri sadece seyretmekle mi yetineceğiz... Tabii olaylar nasıl seyreder, yeni yılda bütün bunlara tepki göstermesi gereken milletimiz ne yapar bilemeyiz ama yine de umutlanmak gerekir diyoruz.

Özellikle yayıncılık cephesinde olumlu gelişmeler var; kitaplar yayınlanıyor, dergiler çıkıyor, tartışmalar yapılıyor ve artık başta büyük şehirler olmak üzere birçok yerde "kitap satan kitabevleri" açılıyor. Kimbilir, bütün bu silâh, uyuşturucu vb. gibi metaların serbestçe pazarlandığı bir ülkede kitabın da "korkmadan" ve "çekinmeden" kendine özgü mekânlarda satılmasını bunca kötü şeyin yanında bir ışık gibi görmek gerekir. Ne var ki, bunda da henüz işin başında olduğumuz bir gerçek. Geçenlerde merak saikiyle bir büyük gazetenin alay-i valâ ile açtığı bir kitabevini gezdiğimde gördüğüm keşmekeşi pek de hoşgörüyle karşılayamadım. Özellikle araştırma, inceleme, siyaset bilimi adı altındaki raflarda karışıklıklar bir yana gezi kitaplarına ayrılan bölümde Taha Hüseyin'in *Günler Kitabı* ile Bilâl Şimşir'in *İngiliz Belgelerinde Sakarya'dan İzmir'e* kitaplarını görünce, acaba yarın şu yaşadığımız günleri anlatan "Kuşadası'ndan Susurluk'a" başlığı altında bir kitap çıkarsa gezi kitapları rafına mı koyarlar diye de düşündüm. Bu sayımızda yine Selânik'le ilgili bir yazı var. Ayrıca geçen sayıda dergi sayfalarına sığdıramadığımız Selânik'in panoramik kartpostalını bu sayımızda ek olarak veriyoruz. Önümüzdeki sayılarda benzeri kartpostalları vermeye devam edeceğiz. Mehmet Ali Gökaçtı'nın "Selânik ve Makedonya Sorunu" üzerine değerlendirmesinde tanıttığı Sadık Ulvi'nin risalesini ise önümüzdeki sayıda sunacağız. Niye bu kadar Selânik, diye soracak olursanız sebebi şu; çünkü 1997'de Selânik Avrupa'nın kültür şehri ilân edildi. Darısı bizim şehirlerin başına...

Sedat Simavi

Birkaç sayıdır yer veremediğimiz Abdullah Uçman dostumuzun hazırladığı "Rıza Tevfik'e Mektuplar"a bu sayıda devam ediyoruz. Bu sayıda siyasi tarihimizde önemli yerleri olan 150'liklerden Fanizâde kardeşlerin mektupları var. Turgut Akpınar'ın feyz aldığı hocalarını anlattığı yazı ise Hitler'in zulmünden kaçan ve İstanbul Üniversitesi'nde yıllarca hocalık yapan Fritz Neumark hakkında. Eser Tutel, bu sayıda "Vah Kalamışım, vah..." diye hayıflanıyor. İzmir'den İlhan Pınar ise seyyah Otto F. von Richter'in İzmir'ini yazıyor.

Aylarca önce başlayan Enver Paşa'nın mezarının nakli konusundaki tartışmaları inceleyen Orhan Koloğlu, sonunda bütün bu tartışmaları irdeleyen "Tarihle Barışma ve Barışçı Tarih Arasında" başlıklı bir yazı yazdı. Koloğlu'nun yazısını okuyunca bunca tartışmanın tarih açısından vardığı noktayı çok daha iyi görebileceğinize inanıyoruz. Aylarca önce bir bölümünü sunduğumuz ve Gladstone ile ilgili görüşleri nedeniyle yine Sayın Koloğlu tarafından eleştirilere uğrayan Philip Stanhope'un yazısının diğer bölümünü yine Pars Tuğlacı'nın çevirisiyle veriyoruz.

Bu sayımızda yeralan bir başka yazı da Sayın Tiğinçe Özkiper Oktar'ın Yüksek Ticaret Mektebi'nin kapanışı ile ilgili bir değerlendirmesi. Efemera Köşesi'nde Tunca Varış dostumuz bu kez de Eşya Piyangolarını konu ediniyor. İki sayıdır devam eden bu piyango muhabbetinin nedenini merak ediyorsanız söyleyelim: Şu sıralar dergi yönetimi olarak kendimizi piyangoya ve sayısal lotoya vurduk. Hiçbir yerden ilân alamadığımız için belki bu yolla elimize biraz para geçer de maliyeti düşürür, sayfa sayısını arttırıp, daha çok renkli sayfa basarız, diyoruz...

Yine bu sayıda Yavuz Selim Karakışla'nın Eylül'de İstanbul'da Koç Üniversitesi'nin düzenlediği "Osmanlı Dünyası'nda Kadınlar" konulu konferansı değerlendiren, biraz da geç kalmış yazısını sunuyoruz.

Bu sayıdan itibaren arka kapağımızda Sedat Simavi'nin meşahir kartpostallarını basmaya başlıyoruz. Kartları tanıtan yazıyı Nuri Akbayar yazdı. Kitabiyat sayfalarında Rıfat Behar'ın ve Elçın Macar'ın değerlendirmeleri yeralıyor. Kitap Dağarcığı'nda ise kardeş dergimiz *Müteferrika*'nın son sayısı tanıtılırken, dostumuz Lütfü Seymen'e de bir serzeniş var.

Şubat sayısında buluşmak umuduyla...

OKURLARDAN MEKTUP

Şeyh-ül Muhabir mi?

Tarih ve Toplum'un 155. (Kasım 1996) sayısında Tülay Alim Bamyacı imzalı yazının başlığını görünce hayret ittim. Acaba bir baskı hatası mı var diye düşündüm ve metni okumaya başlayınca hayretim arttı.

Bir derginin yazarları hiçbir zaman aynı seviyede yetişmiş kişilerden oluşmaz. Bu satırların yazarı da, dünya ilim âleminde oldukça tanınmış bazı yabancılar ile değerli yerli yazarların yanında *Tarih ve Toplum*'a yıllardır yazı yazabilmekten övünç duymaktadır. Okuyucuların böyle bir dergide yazanların belirli bir kültür birikimine sahip olmalarını arayacakları tabiidir. Çünkü aralarında kültür seviyesi bizlerden üstün pek çok kimse vardır. Yazıların bunlara tanımın edecek seviyenin altına düşmemesi gerekir. Aksi halde dergimize olan güveni toptan kaybederiz.

İzmir'de bir "Şeyh-ül Muhabir" yaşadığını öğrenince önce ona uzun ömürler diledik içimizden. Fakat onun hakkında yazı yazan T. Alim'in kadirbilir bir genç olduğu anlaşılıyorsa da, henüz ismiyle müsemma bir hale gelememiş olduğu hemen göze batmaktadır. "Muhabir" kelimesi eskidir, eski söyleyişle müfreddir. Tek bir Muhabirin Şeyhi nasıl oluyor, acaba kendisinin mi Şeyhi? O zatın "Şeyhül Muhabirîn" yani Muhabirlerin Şeyhi olduğu açıktır. Bunda, İzmir Gazeteciler Cemiyeti'nin kendisine "Şeyh-ül Muhabir" unvanını verdiği belirtiliyor. Ben buna pek ihtimal veremiyorum. Öyle ise, bu büyük hata hemen düzeltilmelidir. Bu hatayı yazarımızın yapmış olması ihtimali daha kuvvetli görünüyor. Çünkü yazısının bir yerinde "Şeyh-ül Muhabir" unvanının daha evvel Mehmet Sadık (Mahmut Sadık'ı kasdediyor olmalı) Ahmet Emin Yalman ve Burhan Felek gibi kimselere verildiğini, söylüyor. Görülüyor ki T. Alim, muhabir ile muharririn farkının da farkında değildir. Mahmud Sadık meşhur bir gazete muharriri ve gerçekten âlim bir zat idi. A. Emin Yalman ise dünyaca tanınmış bir başmuharrirdi. Onlara "Şeyh-ül Muharririn" (Muharrirlerin Şeyhi) ünvanının verildiğini bilmiyorum. Fakat yazılarını satır satır dikkatle takip ettiğim, Türkçenin büyük üstadı Burhan Feleğin bu memlekette "Şeyh-ül Muharririn" sıfatını hakkiyle taşıdığı bizim kuşağın unutamıyacağı bir vakıa idi.

Bir tarih dergisinde, bir yazarın bu dev yazarları, muharrirleri Muhabirliğe indirmesi ve aradaki farkı bilmemesi üzüntü vericidir.

Tarih ve Toplum yöneticilerine bir tavsiyede bulunmak istiyorum. Muktesebatı iyi bilinmeyen bu ve benzeri yazarların gönderdikleri yazıların iyice incelenmeden yayınlanmamasının hepimizin yararına olacağını düşünüyorum, takdir sizindir. Sevgi ve Saygılarımla

Turgut AKPINAR/İSTANBUL

tarih ve toplum
aylık sosyalkapedik dergi
OCAK 1997
CİLT 27 • SAYI 157
ISSN 1019-4681

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş.
KURUCUSU
Murat Belge

SAHİBİ
Tuğrul Paşaoğlu

YAYIN YÖNETMENİ &
SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Fahri Aral

YAYIN KURULU
Nuri Akbayar, Emre Dölen, Ekrem Işın, Orhan Koloğlu, M. Sabri Koz, Turgut Kut, Necdet Sakaoğlu, Baha Tanman

DANIŞMA KURULU
Fikret Adanır, Feroz Ahmad, Turgut Akpınar, Robert Anhegger, Masami Arai, Cem Behar, Martin van Bruinessen, Selim Deringil, Ahmet Demirel, Paul Dumont, Cornell Fleischer, Barbara Flemming, François Georgeon, Colin Imber, Kurtuluş Kayalı, Gündağ Kayaoğlu, Celia Kerslake, Klaus Kreiser, Uygur Kocabaşoğlu, Gün Kut, Jacop Landau, İlber Ortaylı, Şevket Pamuk, Kevork Pamukciyan, Donald Quataert, İ. Lütfü Seymen, Şinasi Tekin, Michael Ursinus, Stefanos Yerasimos, Erik Jan Zürcher

TASARIM **Ümit Kıvanç**
UYGULAMA **Çiğdem Dilbaz**
DÜZELTİ **Salt Kızılırmak**
FOTOĞRAF **Mehmet Özcan**
OFSET HAZIRLIK **Ebru Grafik**
Tel. 526 01 13 - 520 85 21
BASKI **Sena Ofset**
DAĞITIM **BİRYAY Birleşik Dağıtım A.Ş.**

İLETİŞİM YAYINCILIK A.Ş.
GENEL MÜDÜR **Nihat Tuna**
OKUR İLİŞKİLERİ **Ayten Törün**
SATIŞ-DAĞITIM **Ercan Merlç**

İSTANBUL Klodfarer Caddesi İletişim Han Cağaloğlu 34400
Tel. (0.212) 516 22 60 Fax: 516 12 58
E-MAIL: iletisim@planet.com.tr.

ANKARA Selanik Cad. No: 64/11 Yenişehir ●6640 Tel. (0.312) 425 36 00 - 425 20 71

İZMİR 857 Sokak İzmiroğlu İşhanı No. 306 35250 Konak
Tel: (0.232) 484 90 42

ABONE KOŞULLARI
Yurtiçi
Yıllık: 3.300.000.- TL
6 aylık: 1.650.000.- TL

Avrupa-Ortadoğu 70 $/yıl
Amerika 80 $/yıl
Avustralya 85 $/yıl

Uçak posta ücreti abone bedelinin içindedir

Yurtiçi abonelik için abone bedelinin **İLETİŞİM A.Ş. 255661 POSTA ÇEKİ HESABİ**'na yatırılması ve posta çekinin üzerine "Tarih ve Toplum abonesi" ibaresi yazılarak fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla birlikte yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Yurtdışı abonelik için bedelin İLETİŞİM A.Ş.'nin **PAMUKBANK TÜRBE ŞUBESİ 865277** no'lu DTH'na havale edilmesi ve dekont fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Kıbrıs satış fiyatı: 300.000.- TL

Rıza Tevfik'e Mektuplar VII

Fanizâde Kardeşler'in Mektupları

ABDULLAH UÇMAN

Bu sayıda yayımlayacağımız mektuplar, üçü de 150'likler arasında yeralan Ali İlmî Fânî, Zeynelâbidin (İrfânî) ve Mesud Fânî kardeşlere ait. İbnülemin Mahmut Kemal Inal'la kardeşi Tevfik Bey'in de bir süre hocası olan Süleymaniyeli Şeyh Mehmed Abdülbâkî Fânî'nin tam yedi oğlu vardır. Bunlar sırasıyla şu adları taşımaktadır: Ali İlmî Fânî (Bilgili), Bâkî (Bilgili), Zeynelâbidin (İrfânî), Salâhaddin, Kemal, Mesud Fânî ve Fâzıl.[1] Şeyh Mehmed Abdülbâkî Fânî, Süleymaniye'den Adana'ya gelerek Kadirli'ye yerleşmiş; daha sonra Kozan, Maraş, Halep, Mersin, Bingazi ve Adana'da çeşitli memurivetlerde bulunmuş, şair, hattat ve âlim biri olarak tanınmıştır.[2]

Mesut (solda) ve Ali İlmî (sağda) Fanizâde kardeşler

Mevcut kaynakların verdiği bilgilere göre 1878'de Kozan sancağı dahilindeki Kadirli'de dünyaya gelen büyük oğul Ali Ilmî, ilk bilgilerini babasından öğrenmiş, babasının Maraş'ta bulunduğu sırada orada rüşdiyede, daha sonra Halep ve Adana ıdadilerinde okumuştur. Babasından Farsça, devrin Adana ulemasından da diğer ilimleri tahsil etmiştir.[3] 1908'den önce Adana'da resmî gazete yazarlığı ile matbaa müdürlüğü, daha sonra sırasıyla Cebel-i Bereket Tahrirat Müdürlüğü, Adana Mektubî Kalemi Mümeyyizliği ve Adana Sultanîsi edebiyat ve Farsça muallimliği yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra 18 Nisan 1912 ile 4 Ağustos 1912 tarihleri arasında Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nda ikinci dönem Kozan mebusu olarak bulunmuş,[4] meclisin feshinden sonra bir yandan Adana'da yayımlanan *Anadolu* ve *Teceddüt* gazetelerinin başmuharrirliğini yaparken, bir yandan da *Rehber-i İtidal* ve *Ferdâ* gazetelerini çıkarmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında *Ferdâ* gazetesinde Millî Mücadele aleyhinde yayın yapması yüzünden 150'liklere dahil edilen Ali İlmî,[5] bir süre Şam, Halep ve o sırada Türkiye sınırları dışındaki Antakya'da ikamet etmiş, 1929-1937 yılları arasında da Antakya Lisesi'nde edebiyat hocalığı yapmıştır.[6] Temmuz 1938'de TBMM tarafından 150'liklerin affedilmesi üzerine, doğup büyüdüğü ve hayatının en güzel yıllarını geçirdiği Kadirli'ye geri dönen Ali İlmî, 25 Ağustos 1964'te burada vefat etmiştir.[7]

Çağdaşları arasında belli bir edebiyat ve şiir zevkine sahip olan, aynı

zamanda kendisi de zaman zaman Dervîş Sükûtî mahlâsıyla şiirler yazan Ali İlmî'nin şiirleri toplu olarak bir kitap halinde yayımlanmamıştır. Sadece İbnülemin Mahmut Kemal İnal *Son Asır Türk Şairleri*'nde üç şiirine yer verirken, Nurettin Artam da "Toplu İğne" takma adıyla yazdığı makalenin birinde Ali İlmî'nin bir şiirini yayımlamıştır (*Ulus* gazetesi, 30 Aralık 1945).[8]

1884'te dünyaya gelen Zeynelâbidin de İstanbul'da edebiyat tahsili yapmış, İbnüleminlerin delâletiyle Maliye Nâzırı Abdurrahman Paşa'nın çocuklarına özel hoca tayin edilmiştir. Çevresi politikacılarla çevrili olduğundan, sonunda o da politikaya girmiş ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın umumi kâtibi olmuştur. Nâzım Bey'den sonra bir ara Adana Valiliği'ne tayin edilmişse de, bazı devlet büyüklerinin engellemeleri dolayısıyla bu göreve başlayamamıştır. İtilâfçılığı yüzünden 150'liklere dahil edilmiş, Şerif Hüseyin'in daveti üzerine Bağdat'a gitmiş, Kral Faysal'ın ve İran şahının himayesini görmüştür. 150'liklerin affından sonra yurda dönmemiştir.[9]

1889'da dünyaya gelen Mesud Fâni, İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun olduktan sonra Mersin'de hakimlik yapmış, daha sonra Cebelibereket mutasarrıfı olmuştur. Adana'nın Fransızlar tarafından işgali sırasında onlara yardım ettiği ithamıyla 150'liklere dahil edilmiş, bunun üzerine Paris'e giderek orada Sorbon-

I. Mektup

14 Şubat 1932

Büyük üstâdımız, sevgili feylesofumuz efendimiz,

Sahrâ-yı hakîm-i ser-firâzı, Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, erbâb-ı hikmet sükûnetten zâhir tevellüd ettiğini görmedikçe söze başlamaz diyor. Aylardan beri imtidâd eden sükût-ı hakîmânenizden, huzur ve sükûnumuzun halel-dâr olduğunu zan edersem, çok sevdiğiniz ve çok defa kavl-i güzîn-i ma'rufuyla ihticâc ettiğiniz bu büyük şairin sözüne yine iltifat olunmayacak mı?

Son mektubumun cevabını beklerken bir aralık Kudüs'e gittiğinizi, İslâm konferansına iştirak ettiğinizi gazetelerde gördüm. Ondan sonra epeyce zaman geçti. Belki bu yeni seyahat hâtıralarından bahs buyurulur ümidiyle bir müddet daha intizâr ettim. Yine ses seda yok! Ramazan içinde mektup yazmaya imkân bulamadım. Çünkü Ankara'nın Ramazan'ı pek külfetli geçer, bayram merasimi de onu takip eder. Şimdi o kayıtlardan âzâde kalınca evvelki tasdî'imi tekrara fırsat buldum.

Bayramlar, izhâr-ı meserrete, yâd-ı muhabbete, arz-ı hulûs ve hürmete güzel bir vesile teşkil eder. Fakîr bu münasebetle vazife-i tehniyeti îfâ edemediğimden dolayı müteessirim ve afv-ı rahîmânelerini temenni eylerim. Bu kusurum sırf bir zuhul eseri değildir. Biraz da kasda makrun bir hatadır. Sebebi: Birkaç kelime ile ifade edilen hissiyâtta samimiyetten ziyade şekilperestlik görürüm. Binâenaleyh bayram tebriklerim merasimperver zevâta münhasır kalır. İhtimal ki bu doğru bir düşünce ve hareket değildir. Muâşeret ahvâline de münafidir. Ne yapayım ki insan itiyâdının esiridir, erenler hoş görür.

Sabih Beyefendi'den ne haber? Mecmua-i eş'ârın tab' ve neşri hazret-i Sabih'in muvaffakiyetle avdetine ta'lik olunmuştu. İnşallah sâlimen, gânimen avdet ettiler.

İstanbul'da bilmem hangi ibn Yezid **Bektaşi Nefesleri** diye muazzam bir kitap bastırmış. Aradım taradım maalesef sizin nefeslerden bir tane bile yok. Bu ne kadar şenî garazkârlık? Halbuki nefeslerinizin her biri enfâs-ı Rahmânî gibi bir şâheser ve uşşâk-ı nâzenînin -teslim taşı gibi- sîne-i ihtirâmda taşınmaya lâyık bir cevherdir.

Kur'ân'ı kaldırmaya kıyâm eden bir akîde-i dâlle Rıza Tevfik babanın nefeslerini çekemezse çok görülmemelidir. Halbuki ne Kur'ân, ne de sırr-ı Kur'ân'ı izah eden enfâs-ı irfân kalkmayacaktır. İştiyâk ve hürmetle ellerinizi öper, muhterem refikaları hanımefendiye arz-ı tahiyyât eylerim efendimiz.

Ali İlmî Fânî
(imza)

- Avni Paşa hazretleriyle muhterem Necib, Sabri, Sabih beylere lütfen hürmetlerimin iblâğına müsaade buyrulmasını rica eylerim efendim.

Ufak bir istirhamım var: Arap, Acem edebiyatının Türk edebiyatı üzerinde ne gibi tesirler yaptığını mücmelen izah buyurmanızdır. Bilmem ki kıymetli vaktinizin beş on dakikasını bu ricanın is'afına tahsis etmek mümkün müdür? O yolda yazılmış eserlerin, mütalâaların hiçbiri beni işbâ' edemedi. Bu faslu'l-hitâbı sizden beklerim.

II. Mektup

1 Eylül 1938

Sevgili, azîz feylesofumuz, büyük üstâdımız, efendimiz,

Sevimli pusulanıza bugün cevap verebiliyorum çünkü o geldiği vakit ben yaylalarda bulunuyordum. Yerim belli olmadığı için evde alıkoymuşlar, bana gönderememişler. Benim asıl doğduğum yer Adana değil, Adana'nın vaktiyle Kozan sancağına merbut olan Kars Zülkadriye kazasının merkezi bulunan Karspazarı'dır ki şimdiye adıyla Kadirli'dir. Kozan dağlarının cenuba doğru uzanan eteklerinde ve Çukurova'ya nâzır bir sırt üzerindedir. Önünden Savrın nâmıyla suyu tatlı büyücek bir ırmak akar. Avşar (Afşar), Cedid, Necirli, Farsak (Varsak), Bozdoğan, Bahadırlı gibi hâlis Türk aşiretlerinden mürekkep olan kaza halkı kışın Çukurova'da oturur, yazın da tamamen yaylalara çekilirdi. Fırka-i Islahiye'nin aşâiri iskânından ve Çukurova'da ziraatın ilerlemesinden sonra bu aşâirin bir kısmı Anadolu'nun içerilerine doğru dağılmış, bir kısmı da artık göçebe hayatına nihayet vererek şehirde ve civardaki köylerde yerleşmiştir. Mâmâfih yaz aylarını yaylalarda geçirmek yine mutaddır. Kadirli'ye ayak basar basmaz eş-dostun, akraba ve taallûkatın üç dört gün o kadar tehâcümüne mâruz kaldım ki mektubuma adresimi yazmayı unutmuşum. Bundan dolayı mazeretimin kabulünü rica ederim.

Mütevâli ziyaretlerin arkasını alır almaz dayızâdelerimle yaylalara uzandım. Eteklerindeki zümrüt vâdilerden coşkun sular, göğsünde yükselen ulu çınarların altından kevser gibi berrak, buzlu pınarlar akan dumanlı dağların bağrına yaslanan bu yaylaları görmeye içimde ne derin bir tahassür vardı. Sabahın seher yelleri eserken gür çam ormanlarının arasından süzülen kaval sesleri yıllarca çektiğimiz hicranları besteleyen bir nağme hâlinde damla damla yüreğime serpiliyordu. İlk yaylamıza, bu ecdâd yurduna varır varmaz bizi karşılamaya gelen akraba ve köylüler daha attan inmeden kurban kestiler, kucakladılar, yere aldılar, mezdeki ağaçlarının dallarını kilimlerin altına döşemişler, çam, katran, ladin dallarından haymeler kurmuşlardı. Kilimleri, şilteleri bir tarafa attım, mezdeki dallarının arasına gömüldüm. Şimdi karşımda ak sakallı, kara sakallı bir sürü yurttaş sıralanmıştı. Hiçbirinin siması bana yabancı değildi. Islak gözlerinde beni kendilerine doğru çeken tatlı, sıcak, munis bir bakış vardı, fakat birini de tanımıyordum. Çünkü saçları vaktinden evvel ağaran bu ihtiyarlar benim asıl tanıdığım dostlarımın oğulları, o kara ve kırçıl sakallı çocuklar da torunlarıydı. Benim bunları terk ettiğim günden beri aradan otuz sene geçmişti. Burada yedi gün kaldım, bu müddet zarfında civardaki yaylalardan ziyarete gelen dostların davetleri başlamıştı. Gösterdikleri samimi niyaz ve ibrâma dayanamayarak her birinde ikişer, üçer gün kalmak şartıyla sekiz yayla dolaştım. 2213 metre irtifâına kadar yükselmiştik. Bu tahmini bir rakam değildir. Erkân-ı Harbiye harita heyetinin tayin ve tespit ettiği bir rakamdır. Bizim kasabanın önünden akan Savrın ırmağının gözü bu yayladadır. Bir tarafı sık çam ormanlarıyla, iki tarafı mezdeki, katran ağaçlarıyla çevrilen ve batısındaki yeşil bir vadiyi takip edip giden bu ırmakta öyle güzel balık yetişiyor ki hayatımda bu nefaset ve lezzette kılçıksız balık yemedim desem mübalağa etmemiş olurum. İşte burada bilseniz sizi ne kadar hatırladım ve özledim. Sabahleyin her yerde mutad olduğu gibi burada da taze yağ, hem de yayıktan yeni çıkmış misk gibi kokan bir yağ, taze bal, taze süt, yoğurt, yumurta getirmişler, bir kâse de kımız ilâve etmişlerdi. Sabih'in aşkına onlardan da nasibimizi aldık, doya doya yedik.

Akşam davar kestiler, onunla da iktifa etmediler, kuzu çevirmesi yaptılar, bu kuzu değil, koca yağlı bir koyundu. Ta Maraş'tan dem getirmişlerdi, sîmât kuruldu, bize uzaktan karâbeti bulunan ev sahibi canlardandı. Hava çok serin, âdeta soğuktu, ateş yaktılar, kaval çaldılar, türkü çağırdılar. Bir aralık tanbura dedikleri bir bozuk getirdiler, bir herif eline aldı, ağzını açar açmaz ne söylese beğenirsiniz?

Ermeden gülşenin devr-i mâtemi
Dedik şâd edelim köhne âlemi

diye sizin nefesten saza başlamasın mı? Hayrette kaldım, bu kimin dedim? Rıza (Rıza) Baba'nın dedi.

- Rıza Baba kim?

- Ne bileyim işte babalardan biri.

Hayatı Lübnan eteklerinde geçen, nefesi Türk illerinin yüce dağlarında esen Rıza Baba'nın kim olduğunu anlattım ve yakında ona da kavuşursunuz dedim. Gözleri yaşardı ve yaşadığınızdan çok memnun oldu. Hülâsa böyle şen, neş'eli günler geçirerek yirmi beş gün sonra Kadirli'ye döndüm. Artık ben susuyorum, sizi dinlemeye çok ihtiyacım var. Kısmet olursa yarın İzmir Fuarı'na gidiyorum. Kardeşim orada Sıhhiye Müdür Muavini'dir. Belki Refik'le de orada birleşiriz. On beş gün sonra avdet edeceğim. Ümid ederim ki döner dönmez mektubunuzu bulur ve tatlı hitabelerinizle zevk-yâb olurum.

Muhterem hanımefendiye, refikam câriyenizle arz-ı tahiyyât eyleriz. Oğlum, kızım, damadım, hafîdem etekleriniz den, ben de ellerinizden öperiz. Bâkî âfiyet ve saadet.

Ali İlmî Bilgili
(imza)

- Muhterem Necib Beyefendiye, refika-i aliyyelerine, Sabih Beyefendiye selâm ve hürmetler.

Adresim: Ali İlmî Bilgili, Kadirli, Adana.

...de hukuk doktorası yapmıştır. *La ... Kurde et son Evolution Sociale* (Paris 1930) adlı doktora çalışması için Fransız hükümetinin sağladığı ... Irak, İran ve Hindistan'da ...malar yapmıştır. Fransa'da kal... sırada felsefeyle de meşgul olan ... Fânî, 1935'te Antakya'ya gel... 1938'e kadar, ağabeyi Ali İl... mî'nin edebiyat hocalığı yaptığı Antakya Lisesi'nde felsefe hocalığı yapmıştır. 1938'den sonra yine Antakya'da avukatlık yapmış, son yıllarında İstanbul'a gelmiş ve 15 Kasım 1979'da İstanbul'da vefat etmiştir.[10] Mesud Fânî'nin, doktora tezi dışında *Atatürk'ün Hayat Felsefesi* (Antakya-Hatay 1938), *Manda İdaresinde Hatay Kültür Hayatı* (Hatay 1939) ve *5 Temmuz* adlı kitapları vardır.

Yayımladığımız 14 Şubat 1932 ve 1 Eylül 1938 tarihli ilk iki mektup Ali İlmî Fânî tarafından, o sırada Lübnan'ın Cünye kasabasında bulunan Rıza Tevfik'e gönderilmiştir. Ali İlmî Fânî ile Rıza Tevfik 1926 yılından başlayarak sürekli mektuplaşmış-

III. Mektup

Antakya, 25 Kânun-ı evvel 1938

Sevgili üstâz ve filozofumuz,

Beni hatırlayacağınızı sanmıyorum, ... den sizi çok iyi tanırım! Meşrutiyet'in ilk günlerinde bir bayrak gibi en önde dalgalanarak İstanbul sokaklarını ...estirdiğin insan yığınları arasında ben de vardım. Dârülfünun'daki yüksek ...larını takip edebilmek için çok vakit ...ndi derslerimi ihmal ediyordum. Kalem ve fikir mücadeleleriniz gençliğin ...unda bir heyecan kaynağı olmuştu! Sadî duygularımızın ihtiyaçlarını en çok sizin yazılarınızda, sizin şiirlerinizde tatmin edebildik. O kadar sevildiniz üstâz! Bu sevgiden doğan kıskançlıkla nihayet bir gün geldi bir listeye girdik ve vatandan çıktık! Siz ömrünüzü ikiye bölmek için çölü tercih ettiniz, ben de hayata doğmak ümidiyle batıya doğru uzaklaştım. Atlas kıyılarında birçok geceler karanlıklarla konuştum!

Böylece yıllar geçti, dönüp dolaşarak Antakya'ya geldim. Sizi görebilmek ümidiyle iki defa da Cünye'ye uğradım, güzel ve çok ma'nâlı çehrenizi büsbütün nurânî bir çerçeve içine alan ak sakalınızı öpebilmeyi çok istedim. Fakat bu vefasız dünyada hangi arzum yerine geldi ki bu tahakkuk edebilsin! Son günlerde tekaüd maaşını almak için buraya gelerek birkaç gün kaldıktan sonra tekrar yurda dönen ağabeyim Ali İlmî'de yeni bir fotoğrafınızı daha gördüm, istedim vermedi. Madem ki bu kadar seviyorsun kendinden iste esirgemez dedi.

Ağabeyim doğru söylüyordu. Düşündüm ve bugüne kadar sizin için beslediğim sevgi ve saygıları kâğıt üstünde olsun bildirmemek mahcubiyetiyle utandım. Halbuki sizin bende neleriniz vardır! **Felsefe Kamusu**'nuz her gün elimde, onu bir azîz kitap gibi masamın üstünden eksik etmem; **Serâb-ı Ömrüm**'ünüz bizim de bir serâb-ı hayâlimiz oldu ve şiirlerinizi hâfızamıza süs olarak işledik, ruhumuza çelenk yaptık.

Benliğimde uyandırdığınız en büyük tesirle işi felsefeciliğe bile döktüm, işte beş yıldır burada felsefe dersleri vermekte geçiniyordum. İki aydır vazifeme nihayet verdiler. Bu defa da yine sizin ma'nevî tesirinizle yazıcılığa başladım. İlk eser olarak hazırlayıp neşrettiğim **Atatürk'ün Hayat Felsefesi** adlı broşürümü yüksek huzurunuza sunmakla bahtiyarım. Şimdiden arz edeyim ki bu broşürün felsefe ile bir nisbeti yoktur; daha ziyade kendimizi, maruz kaldığımız haksızlığı anlatıp okutabilmek için yazıldı; isim ve kelimelerin azametinden istifadeyi düşündüm. Yanılmamış olacağım ki Türkiye'nin muhtelif yerlerinden talepler karşısında kaldım. Bilhassa Halkevleri yüzlerce cildi birden aldılar. Ancak bin nüsha bastırmıştım, tükenmek üzeredir. Halbuki yeni istekler var. Bu vaziyet karşısında ikinci tab'ını düşünüyorum fakat, aynı zamanda yeni bir düşünce ile zavallı broşürümü kıymetlendirmek yolunu buldum! Bu yol sizin irfan âleminize uğruyor sevgili ve büyük filozofumuz.

Yani resminizle beraber eserin ikinci tab'ında baş tarafa konulmak üzere bir tenkit ve tahlil yazınızı bekliyordum. Esirgemeyeceğinizi ümid ettiğim bu lûtfunuz benim için bahasız bir âlicenaplık örneği olacaktır. Ne kadar uzun yazarsanız tabiî o kadar sevineceğim, Türk gençliği de aynı neş'e içinde biricik filozofunu bu vesile ile bir kere daha okumuş olacaktır.

İntizar içinde muhterem ellerinizi öperek derin saygılarımı sunarım eşsiz üstâzım.

Dr. Mesud Fânî Bilgili
(imza)

Adres: Dr. Mesud Fânî Bilgili, Antakya

Bir dilek daha: Asil ve necip simanızın ilham veren tesirini her an karşımda yaşamak için çalışma odama takmak üzere büyücek bir fotoğrafınızı ayrıca ithaf buyurmanızı dilerim büyük filozofum.

lar, ayrıca gerek Rıza Tevfik Ali İlmî'nin ikamet ettiği Antakya'ya, gerekse Ali İlmî Cünye'ye giderek birbirlerini ziyaret etmişler ve gurbet acılarını dindirmeye çalışmışlardır.[11]

Ali İlmî Fânî'nin ilk mektubunda sözkonusu ettiği meselelerden biri, Rıza Tevfik'in ilk defa şiirlerini bir araya getirdiği *Serâb-ı Ömrüm*'ün yayımlanması hususu,[12] diğeri de Istanbul'da basılıp piyasaya çıkmış bulunan Sadettin Nüzhet'in (Ergun) *Bektaşi Şairleri* adlı antolojisine Rıza Tevfik'in nefeslerinden hiçbirinin alınmamış olmasıdır.[13]

Ali İlmî Fânî ikinci mektubunu ise, 150'liklerin affedilmeleriyle birlikte doğup büyüdüğü topraklara geri döndükten sonra yazmıştır. Oldukça duygulu ifadeler taşıyan bu mektubunda Ali İlmî, yurttan ayrılırken geride bıraktığı dost ve akrabalarıyla değil de, onların saçları vaktinden önce ağarmış çocukları ve kara-kırçıl sakallı torunlarıyla karşılaştığını dile getirir.

Üçüncü mektup, Ali İlmî'nin kardeşi Mesud Fânî'nin, 1935'te Paris'ten Antakya'ya dönen Mesud Fânî, burada bir yandan lisede felsefe hocalığı yaparken, bir yandan da *el-Livâ* gazetesinde yazılar yazmaktadır. 1938'de *Atatürk'ün Hayat Felsefesi* adıyla bir kitap yayımlayan Mesud Fânî, mektubunda bu kitabın muhtevasından bahsettikten sonra, bunun Türkiye'de özellikle Halkevleri tarafından nasıl kısa zamanda tüketildiğini nakletmektedir.

Mektubu yazdığı sırada mevcudu tükenmiş bulunan ve ikinci baskısını yapmaya hazırlanan Mesud Fânî, mektubunda kitabın yeni baskısı için Rıza Tevfik'ten de bir takriz istemektedir. Ancak bilebildiğimiz kadarıyla bu ikinci baskı nedense yapılamamıştır.[14]

31 Ekim 1940 tarihli dördüncü mektup ise, Fânîzâdeler'den Zeynelâbidin İrfânî'nin imzasını taşıyor. Ali İlmî'nin mektuplarından öğrendiğimize göre 150'liklerin affedilmesinden sonra yurda geri dönmeyen ve Kerkük'te kalan Zeynelâbidin, mektubuna atmış olduğu imzasında da görülebileceği gibi, orada İrfânî soyadını almış ve Dakuk'ta Tahrirat Kâtibi göreviyle hayatını sürdürmüştür. Zeynelâbidin İrfânî'nin mektubunda dikkatimizi çeken taraf, oldukça sade, hattâ o yıllar için öz Türkçe denebilecek ifadeler kullanılmış olmasıdır.

IV. Mektup

31 Ekim 1940

Üstâd-ı fâzıl, insan-ı kâmil, sevgili feylesof,

Bugün bayramdır. Ellerinizden öpmeye, bayramınızı kutlulamaya geldim. Uzun yıllardan beri yurt ayrılığının yürek ezen kaygularını sizinle dertleşerek gönlümü avutmaya geldim. Yâd yerlerde ayrılık acılarını daha az duymaya ve sizin güzel sözlerinizi bellemeye ve atalar öğütlerinizi dinlemeye geldim. Ulu Tanrı'dan sizin ve hayat yoldaşınız muhterem hanımefendi için bol ve sevinçli dirlik dilerim ve bu yaşayış yollarının dar geçitlerinde Tanrı sizi pis gözden ve pis sözden esirgesin, geçiminiz bol, yüreğiniz şen olsun.

Muhterem hocam, hatırlarsınız ki Bağdat'tayken bana hanımefendiye armağan ettiğiniz son mecmuâ-yı eş'ârınızı göndereceğinizi vaad etmiştiniz. Elinizdeki biricik mecmuayı almaya kıyamamıştım. Şimdi bu armağandan on tanesini bayramlık olarak istiyorum. Lütfunuza şükran borcumu ödedikten sonra belki on belki yirmi ve daha artık istemek için yüzümü kızartabilirim. Erlık meydanında size yoldaşlık edenlere karşı bu büyük armağanı esirgemeyeceğinize bel bağlamışım.

İnsanın ününü arttıran ve yücelten sözü ve özüdür. Tanışıklık sözle, sevgi gözle başlarmış. Sözünüzü işitip özünüze gönül verenler bu diyarda az değildir. Bağdat'ta iken yolunuzu bekleyenlerin gözleri Bağdat'ı bıraktığınız gün Beriyyetü'ş-Şâm'ın tozlu yolları içinde süzüldü ve siz bir kuş gibi uçtunuz, yeriniz boş kaldı.

Irak'ın şimâlîsinin gün batısında kümelenen bulutların daha ötelerinde ve Akdeniz'in kıyısındaki sessiz yuvasında büyük ruhunun coşkun ve ölümsüz bilgilerini yazmaya çalışan ve adına her bir dil ile anlaşılmasını anlamak için feylesoflık adını katan muhterem Rıza Tevfik Bey'in açık alınlı ak pürçekli ve beyaz sakallı gölgesini arıyoruz.

Kim bilir yine kavuşmak ve görüsmek yaşayanlar için uzak değil, olağan şeydir. Can u yürekten gelmiş bir dilek ile nice yıllar hepimize ağız tadıyla sevinçli ve kutlu bayramlar göstermesini Tanrı eşiğine yüz sürerek onun çok ve acıyıcı vergilerinden dilerim.

Kerkük, Dakuk Tahrirat Kâtibi
Zeynelâbidin İrfânî
(imza)

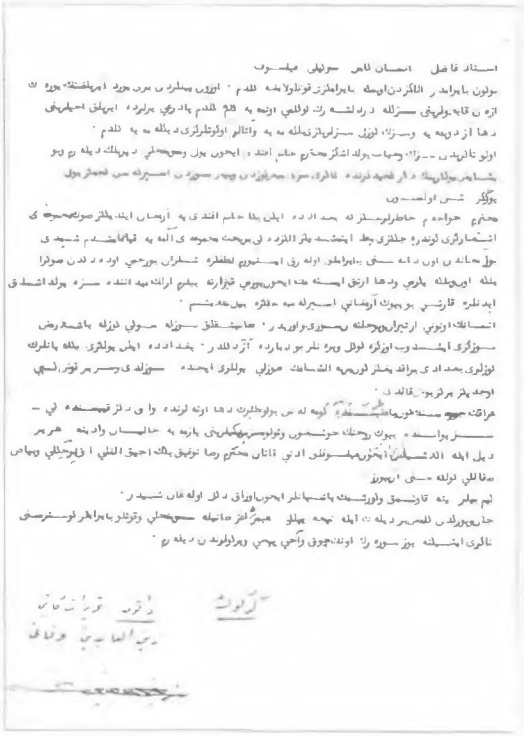

NOTLAR

1. [illegible] İlmî Fânî ile şahsî dostlukları da olan sayın Taha Toros'un lütfedip arşivinden çıkararak [illegible] Fânîzâdeler'e ait aile şeceresine göre [illegible] İlmî 1878, Bâkî (Bilgili) 1882, Zeynel-âbi[illegible] 1884 Salâhaddin 1886, Kemal 1887, Mesud 1889, Fâzıl da 1893 tarihlerinde doğ[illegible]lardır. Fâzıl I. Dünya Savaşı'nda yarala[illegible]dılmış, Bâkî Bilgili de İstiklâl Madalyası [illegible] bullendirilmiştir.

2. 5 Ocak 1936'da Kadirli'de vefat eden Meh[illegible]met Abdülbâkî'nin biyografisi için bk. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, 2.b., İstanbul 1969, s.364-365; a.y., **Son Hattatlar**, 2.b., İstanbul 1970, s.538-541.

3. Bkz. **Son Asır Türk Şairleri**, s.717-718.

4. Egon Ahmad-Dankwart A. Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 4-5, İstanbul 1976, s.273, sıra no. 283; Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilâf Fırkası**, İstanbul 1990, s.156-157.

5. **150'likler Albümü** (T. C. Dahiliye Vekâleti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti), s.13, sıra nr. 108; **Tarih ve Toplum**, sayı 70, Ekim 1989 (özel ek); Mücellidoğlu Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye ve Mülkiyeliler**, C.III, Ankara 1968-1969, s.283; Nurşen Mazıcı, **Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet** (1919-1926), İstanbul 1984, s.152. 150'likler listesine Adana'da **Ferdâ** gazetesi sahibi Fânîzâde Ali [illegible] ifadesiyle dahil edilen Ali İlmî'nin **150'likler Albümü**'nde kalpaklı bir fotoğrafı vardır.

6. 1933-1934 ders yılında Antakya Lisesi'nde edebiyat hocalığı yapan Ali İlmî, bir yazılı yoklamada lise son sınıf öğrencilerine Rıza Tevfik'in şairliği konusunu sorar. O sırada kendisi de bir 150'lik olarak yurt dışında bulunan Rıza Tevfik Antakya'yı ziyaret etmektedir. Ali İlmî imtihan kâğıtlarını değerlendirmek üzere eski dostu Rıza Tevfik'e gönderir. Rıza Tevfik de bunlardan en beğendiği Mehmet Gür'ün (o 1963) kâğıdının arkasına kendi şiir ve sanat anlayışını ayrıntılı bir şekilde el yazısıyla yazar. Behçet Necatigil'in yayımlamış olduğu bu belge için bkz. "Şiir ve Sanatı Üzerine Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın Kendi Görüşleri", **Türk Dili ve Edebiyatı**, C. XXII, İstanbul 1977, s. 205-211; aynı yazı için ayrıca bk. Behçet Necatigil, **Bütün Eserleri 5: Düzyazılar 1: Bile/Yazdı, Yazılar**, İstanbul 1983, s.147-155.

7. 150'liklerin affı üzerine yurda geri dönen ve Bilgili soyadını alan Ali İlmî'nin ölümü üzerine, kendisi de bir 150'lik olan Refî Cevat Ulunay 1 Eylül ve 7 Eylül 1964 tarihlerinde **Milliyet** gazetesinde iki yazı yayımlamıştır.

8. **Nedim Divanı**'nın Halil Nihad (Boztepe) tarafından 1992 yılında (İstanbul 1338) yapılan yeni neşri dolayısıyla, kitabın son tarafına Hamamizâde İhsan, Yaşar Şâdî ve Muallim Sevkî'nin yanısıra Fânîzâde Ali İlmî'nin de şu: "Sahbâ-yı muhabbet gibi dîvânı Nedîm'in - Elden ele devr eyleye hübân arasında" tarih beyti alınmıştır (bkz. s.366). Aynı günlerde Ahmet Hâşim ise, "Nedim Divanı'nın Yeni Tab'ı" (**Akşam**, nr.1502, 27 Teşrîn-i sânî 1922) başlığıyla yayımladığı makalesinin sonunda, bu tarih beyitlerinin eserin değerine hiçbir şey katmadığını belirterek, Halil Nihad'dan, tanımadığı bu kişilerin kim olduklarını sorar. Dergâh Yayınları tarafından neşredilen Ahmet Hâşim külliyatının dördüncü cildi sonunda yeralan açıklamalı indekste, burada sözkonusu olan Ali İlmî'nin başka biriyle karıştırılmış olduğunu, kitabın yeni baskısında bunun düzeltilmesi gerektiğini belirtelim (bkz. Ahmet Haşim, **Bütün Eserleri**, haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman, C.IV, İstanbul 1991, s.189).

9. Bk. Taha Toros, "Mesut Fânî Üzerine", **Tarih ve Toplum**, sayı 61, Ocak 1989, s.50. Taha Toros yazısında, Zeynelâbidin'in 150'liklerin affından önce yurt dışında öldüğünü söylediği halde, onun Rıza Tevfik'e yazdığı mektup 1940 tarihini taşımaktadır ki, bu da onun bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir.

10. Bk. Taha Toros, "Mesut Fânî Üzerine", **Tarih ve Toplum**, sayı 61, Ocak 1989, s.50. Ayrıca, Mesud Fânî'nin **Atatürk'ün Hayat Felsefesi** adlı kitabının tanıtımı için bk. İsmail Arar, "Bir 150'liğin Kitabı", **Tarih ve Toplum**, sayı 59, Kasım 1989, s.62.

11. Rıza Tevfik'in terekesinden, gurbette sürekli mektuplaştıkları Ali İlmî Fânî'nin çeşitli tarihlerde kendisine hitaben yazdığı toplam elli kadar mektubu çıkmış olup yakın devrin çeşitli siyasî ve kültürel meselelerine ışık tutacak mahiyetteki bu mektupların tarafımızdan yayıma hazırlanmakta olduğunu belirtelim. Bu mektuplardan 21 Kânun-ı sânî 1935 tarihli yirmi sekiz sahifelik uzun mektup, bazı açıklama ve eklerle **Şiir ve Sanat Anlayışı Üzerine Rıza Tevfik'ten Ali İlmî Fânî'ye Bir Mektup** adıyla müstakil bir kitap halinde hazırlanmış olup önümüzdeki günlerde yayımlanacaktır.

12. Rıza Tevfik'in şiirlerinin büyük bir kısmını bir araya getirmiş olduğu **Serâb-ı Ömrüm**, ilk defa, o sırada Lefkoşe Türk Lisesi'nde müdür olarak bulunan İsmail Hikmet Ertaylan'ın teşebbüsleriyle, ancak Mart 1934'te eski harflerle yayımlanabilir (Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Abdullah Uçman, "Rıza Tevfik'ten İsmail Hikmet'e (Ertaylan) Mektuplar" (I), **Dergâh**, sayı 58, Aralık 1994, s.15-16).

13. Mektupta her ne kadar **Bektaşî Nefesleri** ifadesi kullanılıyorsa da, Ali İlmî Fânî'nin sözünü ettiği kitap Sadettin Nüzhet Ergun'un 1930 yılında basılan **Bektaşî Şairleri** adlı eseri olmalıdır. Çünkü mektubun yazıldığı ne 1932'de, ne de 1931'de bu isimle yayımlanan bir eser mevcuttur. Ayrıca, Ali İlmî'nin sözlerini haklı çıkaracak şekilde, Sadettin Nüzhet'in eserine Rıza Tevfik'ten herhangi bir nefes alınmamıştır.

Bu yıllarda Rıza Tevfik ve Refik Halid gibi 150'likler listesinde yeralan bazı şair ve yazarlara karşı, onların eserlerini kitaplara almamak, adlarından şu veya bu şekilde bahsetmemek, ya da çok ağır ifadelerle eleştirmek şeklinde kasıtlı bir davranış dikkati çekmektedir. Bu cümleden olarak rahmetli Fevziye Abdullah Tansel 1980'lerde İstanbul'da yapılan Türkoloji Kongreleri'nden birinde bana şöyle bir anekdot nakletmişti: **Ülkü** mecmuası 1936'dan beri Fuad Köprülü'nün idaresi altında yayımlanmaktadır ve Fevziye A. Tansel de derginin yazışleri müdürüdür. Bir gün dergi idarehanesine Dahiliye Vekâleti'nden bir mektup gelir; zarf açıldığında içinden, aralarında Rıza Tevfik'in adının da bulunduğu uzunca bir isim listesi çıkar. Listeye ekli yazıda ise, "dergide neşredilecek herhangi bir makalede listede adları geçen şahısların isimlerinin dahi kesinlikle zikredilmemesi" istenmektedir. Fevziye hanıma, bir vesile düşürüp bu anekdotu mutlaka yazmasını söyledim, ama maalesef bir fırsat düşürüp de yazamadı. Aynı yıllarda buna benzer tarzda cereyan eden başka olaylar da gözönüne alınırsa, bu mektuplardaki şikâyetlerin ne kadar isabetli olduğu anlaşılır.

14. Mektup dikkatle okunduğunda anlaşılacağı gibi, kitabın muhtevası adıyla pek ilgili değildir ve bu isim başka bir gayeyle seçilmiştir.

Serâb-ı Ömrüm'ün ilk baskısının kapağı (Kıbrıs-Lefkoşe 1934)

Meşâhir Kartpostalları

NURİ AKBAYAR

Türk basınının öncü isimlerinden Sedat Simavi (1896-1953) 30 Ekim 1918'de yayımlamaya başladığı onbeş günlük edebî, siyasi mizah gazetesi *Diken*'le birlikte bir seri kartpostal da çıkartmıştır. Karikatür portrelerden oluşan bu kartpostalların arkasında "Diken meşâhir kartpostalı-Diken gazetesi tarafından neşr olunmuştur. –Birinci seri 12 adet– Fiyatı her biri için 100 paradır" ibaresi yer almaktadır. Gene Sedat Simavi'nin 1 Şubat 1919'da yayımlamaya başladığı *İnci* dergisinin 3. sayısındaki (1 Nisan 1919) bir ilanda bu kartpostal serisinin *Diken* ve *İnci*'ye abone olanlara hediye edildiği bildirilmektedir. Muzaffer Gökman'ın (1915-1996) Sedat Simavi üstüne yazdağı kitaptan da bu kartpostallardan 4 adetinin Beyazıt Devlet Kütüphanesi koleksiyonunda bulunduğu anlaşılmaktadır[1]. Turgut Çeviker de aynı bilgiyi tekrarlamıştır[2]. Bizim koleksiyonumuda ise 11 adet bulunmaktadır[3]. 138X900 mm boyutlarındaki bu kartpostalların dördünde (Süleyman Nazif Bey[4], Enver Paşa[5], Ali Kemal Bey[6], Ömer Seyfeddin Bey[7], Sedat Simavi imzası vardır. Dördünde (Mehmed Emin Bey (Yurdakul)[8], Celal Nuri Bey (ileri)[9], Cemal Paşa[10],Talat Paşa[11] imza yoktur..Süleyman Numan Paşa[12] Ulvi Kâzım imzası taşımaktadır.. Rıza Tevfik Bey'in (Bölükbaşı)[13] çizerini M.Gökman, Ramiz (Gökçe) olarak vermektedir.Bizce bu şüphelidir[14]. Zira İsmail Cenanî Bey[15] kartpostalında yer alan imza Ramiz'in o yıllardaki imzasına daha çok benzemektedir.[16] Tarih ve Toplum'un arka kapağında yayımlanacak bu kartpostalların ilgi uyunduracağını umuyoruz.

Diken gazetesi'nin kapağı

NOTLAR

1 M. Gokman, **Sedat Simavi-Hayatı ve Eserler** İstanbul, 1970, s.356

2 T. Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü**, III, İstanbul, 1991, s. 65.

3 Onikinci kartpostalalın **Tarih ve Toplum**'un değerli okurlarının ılgisiyle bulunacağında eminim.

4 Süleyman Nazif (1870-1927) Şair, yazar,

5 Enver Paşa (1881-1922) Asker, siyaset adamı.

6 Ali Kemal (1867-1922) Gazeteci, yazar.

7 Omer Seyfeddin (1884-1920) Hikâyeci.

8 Mehmed Emin Yurdakul (1869-1944) Şair

9 Celal Nuri İleri (1877-1939) Gazeteci, siyaset adamı.

10 Cemal Paşa (1872-1922) Asker, siyaset adamı.

11 Talat Paşa (1874-1921) Sıyaset adamı.

12 Süleyman Numan Paşa (1868-1925) Hekim ordu sıhhıye mufettişi.

13 Rıza Tevfik Bolukbaşı (1869-1949) Şair, siyaset adamı.

14 Bu kartpostaldaki imza Râtıb Tahir (Burak) Ahmed Rıfkı ve Mazhar Nazım imzalarını da hatırlatmaktadır. Bkz. T. Çeviker, **age**, s. 239, 256, 265.

15 İsmail Cenanî Bey (?-?) Teşrifat nâzırı

16 Bkz. T. Ceviker, **age**, s. 223, 233, 245, 273, 315. Ayrıca İSmail Hakkı (s. 251, 265) ve Munif Fehim (s. 304) imzalarına da benzemektedir.

Yarım Yüzyıl Önceki Hocalarımız II

Fritz Neumark

TURGUT AKPINAR

Bilindiği gibi, 1917 büyük Rus İhtilalinden önce Rusya'da bu hareketin öncüsü olarak bir ayaklanma [illegible] olmuştu. 1905'deki bu olaylara [illegible]şan Profesör Tschlok, hareketin [illegible]rısızlığa uğraması üzerine Çarlık [illegible]vasını terkeder ve İsviçre'nin Züşehrine sığınır. Orada edindiği [illegible]apları arasında pedagoji Profesö-Albert Malche'da bulunmaktaydı. Turkiye'de ise 1931 yılında, İstan-[illegible] Darülfünunda köklü bir reform [illegible]ılma düşüncesi oluşur. Bunun asıl [illegible]deni, "Darülfünun" ismini taşıyan eskimiş kurumu modern bir üni-[illegible]rsite haline getirmek ve bu arada [illegible]ndeki medrese zihniyetli hocaların [illegible]dırılanması idi. Zira yeni kurulan [illegible]mhuriyet her alanda olduğu gibi, alanda da amaçlarına uygun, Ba-[illegible] anlamda bir üniversite yaratmak [illegible] bilimadamlarının seviyesini yük-[illegible]rmek istemektedir. Bunun için [illegible]enevre'de Pedagoji Profesörü Albert Malche'dan Türkiye'ye gelerek [illegible]ışin çeşitli yönlerini yerinde incelemesi ve yapılması gerekenler hakkında esaslı bir rapor hazırlaması, hükümetçe istenir. Malche uzunca bir [illegible]raştırmadan ve incelemeden sonra [illegible]porunu hazırlar ve 1932 yılı başında, hükümete sunar.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, kesin kararını vermiştir. Darülfünun, 30 Ağustos 1933 günü lağvedilecek yani bütünüyle ortadan kaldırılacak ve ertesi gün 1 Eylül 1933'de yeni bir "üniversite" olarak, faaliyete geçecektir. Prof. Albert Malche tekrar Türkiye'ye çağırılır, geniş yetkilerle donatılarak, özellikle üniversitenin yeni kadrolarının kurulmasında da söz sahibi kılınır. Şüphesiz bu sırada Türk yetkilileriyle sıkı temas halindedir ve bazı hususlar kulağına fısıldanmaktadır. Mesela Malche, çok değerli bir ilim ve düşünce adamı olan Prof. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun kalmasını istediği halde bunun mümkün olmadığını ve kadro dışı bırakıldığını üzülerek söylemiştir. Yazılanlara bakılırsa Malche, "insanların suyuna gitmeyi" bilen karakterde biri imiş.

Bu sıralarda dünya tarihinde önemli bir olay yaşanır ve Almanya'da Hitler iktidara gelir (30 Ocak 1933). Fazla vakit geçirmeden, yıllarca kafasında oluşturduğu idealleri-ni tahakkuk ettirmeye başlar. Bunun başında da "Yahudileri temizleme" gelmektedir. Çıkarttığı birtakım kanunlarla Nazi rejimine uygun gelmeyen profesörleri, özellikle Yahudi asıllı olanları üniversitelerden uzaklaştırmaya girişir. Karısı Yahudi olan Almanlar bile boşanmaya zorlanır, aksi halde kürsülerini kaybederler. Uygun görülmeyen profesörler, işinden atıldıkları yetmiyormuş gibi tutuklanmakta (hattâ sonraları) toplama kamplarına gönderilmektedir. Bunların hepsi Yahudi değildir. Halis Alman olanlardan rejimin esaslarına aykırı fikir ve davranışları olanlar da az değildir. Mesela sonradan Türkiye'ye gelen Prof. Kessler, Rustow, Röpke ilk aklımıza gelenlerdir.

Hitler'in gittikçe korkunç bir hal alan Almanya'sında kendilerini tehlikede hisseden birçok ilim adamı memleketi terketmekte veya bunun yollarını aramaktadır. Bunlardan bir kısmı en yakın ve emin memleket olarak İsviçre'de ve onun en büyük şehri olan Zürich'te ufak bir koloni oluşturmaya başlamış olup, endişe içinde geleceklerini düşünmektedirler. Bu sıralarda Frankfurt Üniversitesi'nin Patoloji Profesörü Philipp Schwartz da Zürich'e kaçar. Kayınpederi, Zürich'te oturmakta olan ve Rusya'dan yıllarca önce İsviçre'ye il-

tica etmiş bulunan Prof. Tschulok'tur. Tschulok ise Malche'nin yakın dostlarındandır. Schwartz, Zürich'teki mülteci Alman profesörler için, bir oda içinde faaliyet gösteren bir "Danışma Bürosu" kurar ve bunu gazetede ilân eder. Kısa bir süre sonra, büyük bir ihtiyacı karşıladığı meydana çıkan büro, "Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland" (Yurtdışındaki Alman Bilimadamları Dayanışma Derneği) adıyla çok genişler. Neumark'ın deyimiyle Prof. Philipp Schwartz Türkiye-projesinin önderidir (Spiritus rector des ganzen Türkei-Projekts). Fakat Neumark'ın üstün meziyetli insanlardan biri olarak nitelediği Schwartz'ın kabiliyeti kadar, bir tesadüfler zinciri de kaderin olumlu gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Almanya'dan kaçan profesörlerin İsviçre'nin en büyük şehrinde toplanmaya başlaması, Schwartz'ın da işini kaybederek Zürich şehrinde yaşayan kayınpederinin yanına taşınması, kayınpederinin ise İstanbul'da yeni kurulacak üniversite için yetkilerle donatılmış Prof. Malche'nin yakın dostu olması ve üniversite için yeni öğretim elemanları aranması, bir araya gelmesi zor mutlu tesadüflerdir. Kısaca Hitler'in hışmına uğrayan profesörlerin kader yüzüne gülmüştür.

Schwartz'ın kurduğu Dayanışma Kurumu, Alman hocalar için gerçekten bir büyük dayanak olmuş ve sonuçta pek çok Alman profesörü bu yoldan Türkiye'ye gönderilmiştir. Bunlar arasında şimdi kendisinden söz edeceğimiz Prof. Fritz Neumark da bulunuyordu.

Neumark'ın Almanya'daki Tahsil ve Akademik Hayatı

Neumark, Türkiye'ye geldiği zaman henüz 33 yaşında idi. 1932 yılında daha yeni profesörlüğe yükselmişti. Fakat arkasında parlak bir ilmî geçmişi vardı. 1918 yılı yaz başında Hannover şehrinde Realgymnasium (lise) olgunluk sınavını verdikten sonra, Almanya'da yaygın usule göre, muhtelif sömestrleri, değişik üniversitelerde okuma imkânından faydalanarak yüksek tahsilini kısmen Münih Üniversitesi'nde yapmış, sonra Jena Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Aslında germanistik yani Alman dil ve edebiyatı tahsiline niyetli olan Neumark, Jena'da Prof. Gerhard Kessler'in derslerinin ve şahsiyetinin çekiciliğine kapılarak, onun teşviki ile iktisat fakültesini bitirmiştir. Ünlü cerrah Prof. Nissen'in anılarında Neumark'ın daha üniversite yıllarında bir "Wunderkind" (Harika Çocuk) olduğu vurgulanmıştır. O, bu sıfata uygun olarak öğrenci iken hocasına fahri asistanlık yapmış, yirmi yaşında iken (1921) doktora tezini vermiştir. Doktorayı yanında yaptığı profesör, Julius Pierstorff olup, tezin konusu "Begriff und Wesen der Inflation" *(Enflasyon Kavramı ve Mahiyeti)* idi. Sözlü doktora sınavında, kendisini iktisat alanına yönlendiren Prof. Kessler de bulunmuştur. Bilindiği gibi, Kessler de siyasi kanaatleri yüzünden Hitler'den Türkiye'ye kaçanlardan idi ve İstanbul'da Neumark'la uzun yıllar birlikte ders okutmuşlardı. Frankfurt'ta asistan olarak 1925 yılında girdiği üniversitede 1927'de tanınmış bilgin Wilhelm Gerloff'un yanında doçentlik tezini veren Neumark, 1927-1931 arasında doçentlik yapmış, 1932'de profesörlüğe yükselmiştir. Ertesi yıl Almanya'dan ayrılmak zorunda kalmış ve yukarıda belirttiğimiz şekilde İstanbul Üniversitesi'ndeki görevine başlamıştır.

Prof. Fritz Neumark

Maliye Hocamız Neumark

İktisatçı Neumark başlangıçta İstanbul Hukuk Fakültesi'nin profesörlerinden idi. Çünkü o dönemde henüz ayrı bir Iktisat Fakültesi kurulmamıştı. Bu fakülte kurulunca oraya nakledildi. Biz 1950 yılında, hukuk fakültesi öğrencisi olarak maliye derslerini İktisatlılarla birlikte okuduk. İdare Hukuku derslerimiz de müşterekti. Bu yüzden o derslerde sınıf büsbütün kalabalık olurdu.

Zayıf, uzun yüzlü, gözlük camlarının altında fıldır fıldır dönen zeki gözleriyle sınıfı gözden geçirerek hızlı adımlarla, daha kürsüye çıkmadan sözlerine başlayan hocamız adeta sınıfa bir elektriklenme getirirdi. Prof. Nissen bir cerrah dikkati ile onun "Her zaman dinamik" bir insan olduğunu belirtmeyi de unutmamıştır. Neumark'ın derslerinde sesin arka sıralardan duyulmaması diye bir dert yoktu. Aksa-

...sı sevimli ayrılık dışında, adeta ...emmel denilebilecek bir Türkçe ...rak da Osmanlıca kelime kulla... derslerini takrir ederdi. Daha ...alık çağında, Türkiye'ye yap... düşündüğü bir seyahat nedeniyle ...çe öğrenmek istemiş ve Türkçeyi ... bir kitap edinmişti. Fakat ilk ...meleri, Türkçenin bir Avrupalı ...çetin gelen özellikleri, bu zeki ...lisan öğrenen insanın bile ...ını kırmış, o da bu işten vazgeç... Yıllarca sonra Türkiye yolunda ... tanıştığı Ermeni asıllı bir va...ımızdan "Allahaısmarladık" gi... ...r kelimeleri bir türlü söyleye... ...ce morali bozulur. Çünkü Türk ...eti ile yaptığı mukavelede 3 yı... ...memek şartıyla en kısa zamanda ...çe öğrenip dersleri bu dilde ver... ...hüdü de vardır. İlk paniğe rağ... Neumark, bütün yabancı profe... ...mde Türkçeyi birkaç yıl için... ...renip Türkçe ders verenlerden ... Bir diğeri Prof. Ernst Hirsch i... eumark, Türkiye'ye gelişinden 1 ...ra sözlü sınav yapabiliyor, 3 yıl ... derslerini Türkçe takrir ediyor ... yıl sonra da eserlerini doğrudan ...ya Türkçe yazabiliyordu.

... konusundaki üstün yeteneğini ...teren, bizzat yaşadığım birkaç ör... vermek isterim. Birçok zeki in... gibi o da esprili konuşur ve ilmi ...ler dışında kırıcı ve batıcı olma... ...ince alaylı ve espri dolu bir dil ...anırdı. *Boğaziçi'ne Sığınanlar* baş... ...anıları bunun güzel bir örneği... Gelelim sınıftaki örneklere: Bir ... bilgi seviyemizi ölçmek için bir ...zılı yoklama yapmıştı. Kâğıtlarımı... ...okuduktan sonra Adam Smith'le ...zılı soruya verilen cevapların ço...nda, büyük düşünürün isminin Simit) diye yazıldığını görerek çok ...nırlenmişti. İsmin "Adam" tarafı ...amamdı fakat soyadında iş değişi... ordu: "Canım efendim, bu nasıl şey, ...rçok arkadaşınız 'Smith'in ismini ...ı Simis gibi okunur) '*Simit*' diye yazmışlar. "Adam Smith'in 'Smith'i başka, Beyazıt'ta beş kuruşa aldığınız 'Simit' başka, (elinin baş parmağını işaret parmağı ile bir daire şeklinde birleştirip, imtihanda alacağınız simit başka" deyince, imtihandaki simitin (sıfır) olduğunu hemen anlayan sınıf, kahkahadan kırılmıştı.

Sınıfımızda bilhassa Galatasaraylılar arasında kızlı, erkekli arkadaş grupları vardı. Bunlardan bir çiftin yanımda oturduğu bir gün hocamız mutadı olduğu gibi "ağlebi ihtimal, maamafih" gibi eski kelimeleri de kullanarak dersini anlatıyordu bir ara, üstüne basarak "İmdiii" diye yeni bir cümleye başlayınca yanımda oturan, şık giyinmiş kızcağız Türkçeyi hocadan iyi bildiğinden emin olarak, arkadaşına dönüp heyecanla ve yüksekçe bir sesle "Aaa duydun mu, şimdi diyemedi 'imdi' dedi" diye saçlarını arkaya savurarak bir kahkaha attı. Zavallı, "imdi" kelimesini ne bilsin. Ben de lisede iyi bir öğretmen sayesinde bir hayli Osmanlıca kelime öğrenmiş olduğum halde, sözlüğe bakarak, bu kelimenin (buna göre, şu halde, buna binaen) anlamına geldiğini sonradan öğrendim. Yalnız ben, en zor kelimeleri bile bol bol ve yerinde kullanan hocamızın "şimdi" kelimesini "imdi" diye yanlış kullanacağını aklıma bile getirmedim. Böylece onun sayesinde yeni bir kelime daha öğrenmiş oldum.

Hocamız, uzun cümleler yapmayı seven bir insandı. Bunu *Anılar*ında kendisi söylüyor. Bu yüzden çektiğim zorluğu gösteren bir olayı, hatırlamadan geçemiyorum.

Bizim okuduğumuz yıl, *Maliyeye Dair Tetkikler* eserinin dördüncü baskısı yeni çıkmıştı. Kendisinin doğrudan Türkçe olarak yazdığı bu kitaptaki konular esasen yabancısı olduğumuz kavramlarla dolu olduğu gibi bir de cümlelerin uzun ve bize bir hayli çetrefil gelen ifadesi, üzerinde durmayı gerektiriyordu. Gerek bu nedenle gerek şimdi anlatacağım sebeple maliye kitabını nerede ise ezberlemiştim. O dönemde Üniversite merkez binasının arkasında evvelce "Halk Partisi Yurdu" da denilen, "Merkez Talebe Yurdu" bulunuyordu. Altından Süleymaniye Camii tarafına geçilen bir tüneli bulunan ve sonradan yıktırılan bu büyük binayı eskiler hatırlayacaklardır. 400 kadar öğrencinin kaldığı bu yurtta Kıbrıs'tan, Batı Trakya'dan, çeşitli Arap ülkeleri ile diğer bazı yerlerden gelen öğrenciler de toplanmıştı. Aramızda bir de Türkmenistan'lı bir arkadaşımız vardı. O, Rus ordusuna teğmen olarak askere alınmış ve Almanlara karşı savaşırken esir düşmüştü. Harbin bitiminde Münih Üniversitesi'nde bir süre okuyan Murat Haliloğlu, Türkiye'ye gelmiş, tahsiline İktisat Fakültesi'nde devam ediyordu. Almancayı iyi biliyordu. Ben o dönemlerde resmî liselerde en çok öğrenilebilecek ölçüde Almanca biliyordum, daha doğrusu bildiğimi sanıyordum. Hep Almanya'ya tahsile gitme hayali kuruyordum. Bu nedenlerle Almanya uzmanı gibi gördüğüm Murat'la iyi dost olduk. Onun "Türkiye Türkçesi" oldukça kıttı. Neumark'ın kitabını anlaması imkânsız gibiydi. Bu yüzden ona uzun uzun açıklamalar yapmak zorunda kalıyor, bu sayede kitabı avucumun içi gibi biliyordum. Sınavlar Neumark'ın yurtdışında olduğu sırada, vekâleten, yazılı olarak Doçent Orhan Dikmen tarafından yapıldı. Notlar asıldığında "iyi" notu aldığımı görünce isyan etmiştim. Uzun yıllar sonra kendisi ile tanıştığımda bu beyefendi insana, "iyi"yi hâlâ hazmedemediğimi anlatınca, bana: "Ben zaten 'pekiyi' notu vermezdim" demesine hayret etmiştim. O yıllarda Neumark'ın ikide birde Almanya'ya gidip konferanslar, dersler verdiğini *Anılar*ından öğreniyoruz. Gerçekten Almanya'ya dönüş hazırlığının işaretlerinden biri Murat

Haliloğlu'nun bana anlattığı bir hatırasından anlaşılıyor. Hoca, bir gün evvelce Münih Üniversitesi'nde okuduğunu bildiği Murat'ı odasına çağırır ve Münih İktisat Fakültesi'nde dekanın kim olduğu (Prof. Terhalle) hangi derslerin hangi profesörler tarafından okutulduğu (Preiser, Lütge v.b) hakkında sorular sorar. Anlaşılan hocamız dönüşte (birkaç üniversiteden kendilerine gelmesi teklifi aldığından) gideceği üniversiteyi seçme hazırlıkları içindedir. Neumark sonunda eski üniversitesi Frankfurt'u seçmiş ve 1952'de Almanya'ya dönmüştür.

Bilindiği gibi iyi hoca yani iyi öğretici olmakla "büyük bilgin" olma nitelikleri her zaman aynı kimsede birlikte olmaz. Birçok "büyük" olduğu şüphesiz profesörün derslerinin ilgi çekici olmayan hattâ sıkıcı, uyutucu olabildiğini pek çok kimse bizzat yaşamıştır. Bu yazı vesilesiyle bir kere daha göz attığım Hirsch'in *Anılar*'ında bunun örnekleri bulunmaktadır. Prof. Neumark'ın büyük bir hoca olduğunu, öğrencisi olarak bizzat yaşadık. Onun bilgin yönünün değerlendirilmesi bizim haddimizi aşarsa da bu yönünün nerede ise bütün ilim âlemince kabul ve takdir edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Pek çok öğrenci yetiştiren Neumark, aynı zamanda verimli bir yazar olarak birçok eser, makale, araştırma ile ilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur. Onun bir önemli hizmeti de bilgisini cömertçe tatbikat alanına dökebilmesinde yatmaktadır. Şimdi onun bu yönüne ve Türkiye'de teori ve tatbikat alanındaki hizmetlerine kısaca göz atalım.

Eserleri ve Devlete Hizmetleri

Neumark, dersleri, konferansları, yazdığı eserler, makaleler ve araştırmalarla ve *İktisat Fakültesi Dergisi* kanalıyla Türkiye'de ilmin gelişmesine, teorik alanda büyük katkılarda bulunduğu gibi, devletin çeşitli organlarına ve mercilerine verdiği mütalaalar, raporlar, hazırladığı kanun taslakları ile büyük hizmetler yapmış bir ilim adamı idi.

Onun 1949 yılına kadar, yönetiminde büyük rol oynadığı *İktisat Fakültesi Dergisi* kısmen yabancı dilde yayınlandığı için yurt dışında da ilgi gören ve içinde çok önemli araştırmalar yayınlanan uluslararası değerde bir yayın organı idi.

Neumark, kendi ifadesine göre, başlangıçta Röpke ve Şükrü Baban ile değişimli olarak nazarî ve tatbikî iktisat okutmuş, ikinci planda da maliye dersleri vermiştir. Bu dalın asıl hocası Prof. Fazıl Pelin idi. Onun vefatından sonra maliye dersleri de münhasıran kendisine verilmiştir. Fakat o, Almanya'daki meşhur hocası Gerloff'un tavsiyesine uyarak İktisat Nazariyesi ve Politikası ile ilişkisini kaybetmemeye itina göstermiş olduğunu, Almanya'da hiç okutulmamasına teessüf ettiği İktisadi Doktrinler Tarihi'nin en sevdiği konu olduğunu söyler. Bütün bu konulardaki çalışmalarını Türkçe yayınlanan şu eserlerinde herkesin yararına sunmuştur:

Genel Ekonomi Teorisi: Birçok defa basılmıştır. 2. baskısı, İstanbul'da 1944'te yayımlanan 3 kitap (2 cild)'tan oluşmaktadır.

Ekonomi Politikası Dersleri: 1. cild, İstanbul, 1945

Maliyeye dair Tetkikler: 4. baskı, İstanbul, 1951

İktisadi Düşünce Tarihi: 1. cild, İstanbul, 1943

Türkiye ve Yabancı Mesleklerde Gelir Vergisi: İstanbul, 1946

İlmî eserlerinin yanında onun Türkiye'deki hayatını anlatan *Anıları* nefis bir çeviri ile (Şefik Alp Bahadır tarafından) Türk okuyucusuna da kazandırılmıştır: *Boğaziçi'ne Sığınanlar*, İstanbul, 1982. Edebi değeri olan bu kitap, zekice esprilerle dolu okunmaması noksanlık sayılacak bir eser olup, o dönem Türkiyesi ve geleceğimiz hakkındaki düşünceleri ile bize çok şey öğretmektedir.

Prof. Neumark'ın, kudretli bir bilim adamı olarak sadece teorik alanda kitap ve araştırmalarla kalmamış olduğuna değinmiştik. O, herkesin dikkatini çeken enerjisi ile gelir vergisi sisteminin teorik esaslarını güzel bir eserle ortaya attığı gibi Türk Gelir Vergisi Kanununun hazırlanmasında da belki en büyük katkıyı yapmıştır. Bu konudaki çalışmalarının burada ayrıntılarına girmek bizim için imkânsızdır.

Geniş bilgisi ve tatbikat alanında Türkiye'de kazandığı büyük tecrübeleri nedeniyle Türk resmî çevrelerinin takdirini kazanan Neumark, Almanya'ya döndükten sonra orada da benzer şekilde Alman akademik çevreleri ile hükümet nezdinde büyük bir itibar görmüştür. Mensubu bulunduğu Frankfurt Üniversitesi'nde 7 yıl ara ile iki defa rektörlüğe seçilmiş, Federal Almanya Maliye ve İktisat Bakanlıklarında iki İlmî Danışma Kurulunda üyelik ve başkanlığa getirilmiş, ayrıca Bundesfinanzhof (Federal Sayıştay) Danışma Komitesi üyeliğini uzun yıllar yapmıştır.

Uluslararası zeminde 1958-1962 arasında Sosyal Politika Birliği'nde (Verein für Socialpolitik) görev almış, 1960-1962 yılları arasında Avrupa Ekonomik Topluluğunun (Ortak Pazar) Vergi ve Maliye Komisyonu Başkanlığını yapmıştır. Kısaca, bir ilim adamı olarak Neumark gerek Türkiye'de gerek Almanya'da bilgisine, karakterine ve enerjisine güvenilen bir insan olarak hep el üstünde tutulmuştur. Türkleri ve Türkiye'yi sevmiş memleketimize büyük hizmetlerde bulunmuş, Almanya'ya dönüşünden sonra da 91 yaşında ölümüne kadar Türkiye'ye olan ilgi ve sevgisini korumuş, Türklerden de

Ernst Hirsch

görülebilecek ölçüde saygı gör-

Avrupalı Bir Aydın-İnsan Olarak Neumark

umark gibi Hitler'den kaçıp yıl- İstanbul ve Ankara Hukuk Fa- telerinde Ticaret Hukuku okutan t. Ernst Hirsch'in, Türkçede de ınlanmış olan nefis *Anılar* kita- nda memleketimiz açısından ol- şça yabancı görünen bir olayı da oruz. Profesör Hirsch, Nazi reji- nden telaş ve korku içinde kaçar- n, taşıttığı eşyaları içinde iki viyo- nı ve kuyruklu piyanosunu da ıtmamıştır. Mühürdar'da tuttuğu alık eve tek bir hamalın koca pi- noyu, sarp sahilden evin en üst ka- na yağdan kıl çeker gibi, kazasız be- iz taşımasına hayretler içinde kal- ştır. Benim şaştığım ise aynı piya- nun Heybeliada'nın bir tepesinde tulan yazlık eve de aynı şekilde ta- nması ihtiyacının duyulmasıdır. Hirsch'le Ankara'da Hindoloji pro- fesörü olan meşhur Walter Ruben aynı evi birlikte kiralamışlardır. Viyolonsel çalan Ruben, piyanonun da yazlığa taşınmasında ısrar eder. Iki profesör diğer katılanlarla birlikte Heybeli'de "mehtaba çıkma" yerine "oda müziği" yaparlar. Musıki sevgisi konusunda bu iki profesör yalnız değildir. Neumark'ın müziğe olan düşkünlüğü ve aynı zamanda bir icracı oluşu Hirsch'den aşağı kalmaz. Genç yaşından beri amatörlüğü aşan bir ölçüde keman çalan Neumark, bir ara orkestra şefi olmayı da hayal etmiştir. Orkestra şefi olamamışsa da, Kadıköy Halkevi Orkestrası'nda kemancı olarak çalışmış ve hattâ Ankara'da Inönü'nün önünde verilen konsere iştirak etmiştir. Ayrıca Bedia Muvahhid'in ikinci eşi piyanist Ferdi Statzer'in de katıldığı bir Kuartet kurmuşlardır. Kadıköy'de komşusu ve fakültede meslekdaşı olan Prof. Isaac da coşkun bir flütçü imiş. Hirsch'in piyano yanında viyola, tıp mensubu Lipschitz'in keman, astronom Fin-ler-Freundlich'in çello çaldığını Hirsch'in *Anılar*ından okuyunca böyle yaygın bir müzik merakı ve kabiliyetine bizde de (hiç olmazsa Sulukule çevrelerinde!..) rastlanabileceğini düşünerek biraz teselli buldum. Vaktiyle Prag'da operada buluşacağımız arkadaşlarımızı boşuna beklediğimi şimdi hatırlıyorum. Çünkü ben yanlışlıkla "ikinci" operaya gitmiştim. Müzik Avrupalı aydının hayatında önemli bir yer tutar.

Neumark'ın dahil olduğu Kadıköy Halkevi Orkestrası Ankara'da İsmet Inönü'nün huzurunda konser verdiği gün, müzisyenler Inönü tarafından çaya davet edilir. Bir ara Inönü: "Profesörün çayı bitmiş, görmediniz mi?" diye hizmet edenleri uyarır. Bu küçük sözcük bile Alman Devlet Başkanı Hitler tarafından aşağılanan Yahudi asıllı profesörün aklında, bir ilgi ve saygı işareti olarak belki de derin bir şükran duygusuyla birlikte kalmıştı. Çünkü bu ilgi sözcükleri Türkiye Cumhuriyeti'nın cumhurbaşkanlığını yapan, ileri yaşlarında yanılmıyorsam viyolonsel dersleri de alan büyük bir devlet adamının ağzından çıkmıştı.

Evvelce de bir nebze değindiğimiz gibi, Neumark güzel sanatların başka bir dalı olan edebiyata da çok meraklı idi. Bu yüzden üniversitede önce Alman dil ve edebiyatı tahsil etmeyi düşünmüş fakat bilâhare Prof. Kessler'in tesiri ve teşviki ile iktisatçı olmuştur. Ama edebiyatla ilişkisi böylece bitmemiş, ayrıntılarını bilmemekle beraber, *Anılar*ından anlayabildiğimize göre hararetle devam etmiş görünüyor. Çünkü 1954 yılında rektörlük nutkunun konusunu "Modern Romanlarda İktisat Sorunları" olarak seçmiştir. Bizde rahmetli Profesör Sabri Ülgener dışında, benzerini hatırlamadığımız şekilde edebiyat ile iktisat arasında bir ilişki veya bağ kurma denemesine girişen Neumark'ın bu denemesinin metnini ne yazık ki göremedim. Halbuki son derece ilgi çekici olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir.

San'atın başka dallarına da el atıp atmadığını bilemiyorum. Fakat muhtemel görüyorum. Uludağ'a yürüyerek çıkmak, kayak, çeşitli su sporları yapmak, satranç ve muhtelif kâğıt oyunları oynamak da zevkleri arasında olan bu gerçek Avrupalı, çok yönlü ilgileri ve sevgileri ile, bizdeki gibi spor deyince sadece futbol maçlarını hastaca bir ruhla takip etmeyi anlayan insanlardan değildi. Onun Batı-

lı yönlerinden biri de dakikliği, programlılığı kısaca hayatındaki intizam ve disiplin idi. Buna dair bir olayı, Iktisat Fakültesi'nde öğrencisi olan, arkadaşım Naci Aydınoğlu'ndan dinledim. Prof. Alexander Rustow bir gün öğrencilerini Yeşilköy'de Tohum Islah İstasyonunu incelemeye götürür. Geziye Neumark da galiba kızları ile birlikte katılır. Fakat gezi programı evvelce kararlaştırılarından fazla uzar, Neumark bunun üzerine gruptan ayrılır ve evine döner. Herkes bunun sebebini öğrenmek ister. Rustow, komşusu ve arkadaşı Neumark'ın âdetlerini bilmektedir. Onun okuma saatinin geldiği için eve döndüğünü söyler. İşte bütün bu saydıklarımız bir gerçek Batılı aydının genellikle nasıl yaşadığını, işi ile, hobilerini, san'atı, sporu, eğlenceyi, gezip tozmayı nasıl ahenkli bir şekilde birlikte yürüttüğünü göstermektedir. Bu satırların yazarı Batılılarda, Şarklılara nazaran farklı ve üstün bulduğu en önemli niteliklerden biri olarak bu durumu, yıllarca hayranlıkla müşahede etmek imkânını bulmuş, belirtmiş ve bizlerin her işte daha az başarılı oluşumuzun ve hayattan daha az zevk alabilmemizin nedenini biraz da bunlara bağlamıştır.

Neumark'ın üstün meziyetlerinden biri de dürüstlüğü, "karakter sahibi" bir insan olması idi. Ben, *Tarih ve Toplum* dergisinin 65. sayısında (Mayıs 1989) Melzig isminde bir "Sözde Profesörün" Türkiye hatıralarını yayınlamış ve onun oldukça karanlık ve güvenilmez karakteri ve sürdüğü hayat tarzı hakkında toplayabildiklerimi de eklemiştim. Anıların içinde rehberliğini yaptığı Aziz Nesin'in bir komünist olduğu, Doğu Berlin'de kaldığı otelde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel hakkında ağır hakaretlerle dolu olan ve komünist *Bizim Radyo* spikeri Fahri Erdinç'in getirdiği çorap kutuları içindeki beyannameleri dağıtılmak üzere Türkiye'ye göndermesini kendisinden istediği anlatılıyordu.

Bu yazım yayınlanınca *Tempo* dergisi havadisi balandırarak yayınlamış, daha önce de benden bazı hususlarda bilgi istemişti. Merhum Aziz Nesin bilinen ataklığı ile bu profesörün aleyhinde ağır bir hücuma geçerek Ankara'da yaşarken, komşusunun bahçesindeki kümesten yumurta çaldığını bile ileri sürmüştü Yumurta işini bilemem. Fakat Melzig gerçekten sağlam bir pabuç değildi. Beş çocuğu olan Melzig bütün kazandığını kumara yatırıp, ailesini perişan ve sefil bıraktığından, Ankara'daki Almanların onun Almanya'ya geri çağrılması için başvurdukları biliniyor. Aziz Nesin ve Türk komünistleri hakkında yazdığı satırlardan onun komünist düşmanı olduğu gibi bir intiba edinilebilirse de gariptir ki Türkiye'den Almanya'ya dönüşte Federal Almanya'ya yani Batı'ya değil, Doğu (komünist) Almanya'ya gitmiştir. Daha sonra Batı Almanya'ya sığınarak komünist Almanya'dan Batı'ya kaçanlara yapılan yardımdan yararlanmak için bu yolu seçtiği anlaşılmaktadır. Batı'da Frankfurt yakınındaki bir belediyeye yardım için başvurduğunda, belediye reisi, bu kişinin evveliyatı hakkında bilgi edinmek üzere, Türkiye'de yıllarca yaşamış Neumark ile görüşme dileğinde bulunmuştur. Neumark, bu zatın içyüzünü bildiğinden ve profesör olmak şöyle dursun, iddia ettiği gibi Berlin Üniversitesi'nde doktora da yapmadığını araştırma sonucu öğrendiğinden, belediye reisine böyle bir kimse ile hiçbir şekilde ilişkisi olmasını istemediğini bildirerek, daveti kabul etmemiştir *(Scurla Bericht)*.

Prof. Philipp Schwartz

Neumark, Almanya'da herhalde pek rastlanmayan öğrencilerin kopya çekmesi âdetinden Istanbul'da zaman zaman çok rahatsız olmuştur. Kendisine çeşitli yerlerden bazı öğrencilerin "geçer not vermesi" için yapılan iltimas aracılıklarını da daima red dettiğini, fakat bir ara, ordu mensubu olup da "askeri öğrenci" olarak okuyan bazı gençlerin, sınavları kazanamamaları halinde, apoletlerinin sökülduğünü öğrenen Neumark (böyle apolet sökme işi gerçek midir yoksa kurnazca bir geçer not olma mazeret midir bilemiyorum?) bu tatbikatın adaletsiz olduğuna inandığı için biraz yardım ettiğini, Anılarında açıkça yazmaktadır. Kopye çekme işinde ser davrandığı anlaşılıyor. Bir defasında sorulan sorulara kitabı aynen yazarak cevap veren bir öğrenciye geçmez notu verir. Bir süre sonra, karşısına bo nu bükük bir öğrenci gelerek, bir maruzatı olduğunu söyler ve kitabı aynen yazdığından dolayı geçmez not

aldığını bildiğini, halbuki kendisinin kesinlikle kopye çekmediğini, hoca isterse elinde getirdiği kitaptan sorular sorup, cevaplarını takip edebileceğini söyler. Şaşıran hocamız haksızlık "ihtimaline binaen" kitabı gelişigüzel, bir yerinden açıp sorar ve çocuk, Kur'an kursundan çıkmış hafız gibi, kelimesi kelimesine bahsi tekrarlar, şaşkınlığı artan Neumark, bu hikâye vesilesiyle Türk öğrencilerin hafızalarının çok kuvvetli olduğunu zikreder.

Kopye ile mücadelede en çok sıkıntıyı, kız öğrencilerde çeker. Çünkü onların küçük kopya kâğıtlarını, vücutlarının gizli, tepelik bölgelerinde sakladıklarını muzipçe anlatır.

İnsanlarda dürüstlük, vefa, medeni cesaret gibi ahlâkî niteliklere ne derece önem verdiğini pek çok örneklerden anladığımız hocamızın aynı zamanda yüksek ahlâklı bir ilim adamı olduğu şüphesizdi.

Almanya'ya Dönüş ve Gördüğü Büyük İtibar

Neumark, Anılarında çok ince bir ayırım yaparak, uzun yıllar yurtdışında yaşadıktan sonra, anayurduna karşı "vatan hasreti" duymanın en kuvvetli şeklinin "anadil hasreti" olduğunu vurgular. Bir zamanlar ben de hocama nazaran çok daha kısa bir süre sonunda Türkiye'ye dönüşümde, aydın, felsefeci-kitapçı Aslan Kaynardağ'a: "Çoktandır güzel Türkçeye susadım, bana Türkçeyi kana kana içebileceğim bir kitap tavsiye etsenize" demiştim. Bana Kemal Tahir'in *Bozkırdaki Çekirdek* kitabını vermişti. Neumark'ın "anadil hasreti" deyimini okuyunca (ki bu kavramı ilk defa duyuyordum) bizzat yaşadığım bu hasret hikâyesini hatırladım ve ne kadar isabetli olduğunu düşündüm.

Neumark, Türkleri ve Türkiye'yi seviyordu fakat belki başka nedenler yanında anadile olan hasret de onu Almanya'ya geri çağırıyordu. Şüphesiz Alman profesörlerin Türkiye'den dönmelerinin asıl önemli sebebi ekonomik idi. Bu insanlar içinde, duyduğumuza göre, diş hekimi Prof. Kantorowicz gibi Türkiye'de mezarını bile satın almış kimseler varken, Türk meslekdaşlarının bütün samimi ilgilerine ve çare aramalarına rağmen onlara emekli maaşı bağlanması imkânı yaratılamamış, birçoğu bu nedenle Türkiye'yi terketmek zorunda kalmışlardı.

Neumark da 1952 yılında Almanya'ya geri döndü. Eskiden ders verdiği Frankfurt Üniversitesi'ne yeniden tayin edildi. Her yerde olduğu gibi, öğrenci ve öğretmenlerle çabucak sıcak bir ilişki kurdu. Emekli olana kadar çalıştı. Ne kadar sevildiği şuradan belli ki iki defa rektörlük makamına seçildi. Alman hükümetleri de, yurdundan henüz 33 yaşından ayrılmak zorunda kalan bu profesörü, yaşça ve başça çok daha olgun haliyle bağrına bastı. Ona önemli görevler verdi.

Öldüğü Hakkındaki Yalan Haber ve Gerçek Son

70. doğum günü vesilesiyle Alman basınında Prof. Neumark hakkında birçok yazı ve fotoğraf yayınlanır. Bunları gören dil-bilmez bir (Gürcü değil) Türk gazete muhabiri (böylesi olur mu demeyiniz; vaktiyle ben böyle bir muhabirle hem de o dönemin en çok satan gazetesinin muhabiri ile tesadüfen Frankfurt'ta karşılaştım. Bağlı olduğu gazeteye önemli bir haberi postahaneden ulaştırmak üzere benim tercümanlık yapmamı, âmirane bir eda ile benden istiyordu. Tabiî hakettiği cevabı aldı.) onun öldüğünü tahmin ederek acele bu haberi gazetesine gönderir. Acı habere çok üzülen dostları, eski öğrencileri eşine taziye telgrafları yağdırırlar. Bunları gülümseyerek okuyan hocamız, zeki gözleri parıldayarak muzipçe bir cevap hazırlar: "Öldüğünü bizzat gazetelerde okuyabilen galiba ilk profesör olarak şunu bildireyim ki ölmedim, yakında bir konferans vermek üzere daha önce çağrılmış olduğum İstanbul'da tam vaktinde isbat-ı vücud ederek bunu göstermek ve böylece haberi tekzip etmek istiyorum. Bizde sağlığında öldüğü hakkında haber çıkanların çok yaşadığı hususunda bir söz ve inanç vardır. Bu sözün doğruluğunu teyid için bütün gücümle çalışacağım. Bu dünyadan erken gitmeye hiç niyetim yok" mealinde bir haberdir bu. Gerçekten daha yirmi yıldan fazla yaşar. Fakat Nissen'in deyimiyle "her zaman dinamik" o insan da zamanla, bütün enerjisini kaybeder ve sonunda "gerçek son"un gelmesini önleyemez. Tarih: 4 Mart 1991'dir. Büyük hoca 91 yaşındadır. Şan, şöhret, sevgi ve saygı hâlesiyle çevrilmiş olarak, bu değerli insan da nihayet sonsuzun karanlığına açılan büyük kapıdan, belki artık bizim bildiğimiz haliyle, enerjik ve aceleci adımlarla değil, yorgun ve ağır adımlarla kaybolup gider. Şu anda gözleri yaşaran eski öğrencisi gibi binlercesinin gönlünde yaşamakta devam eden böyle bilimadamları çok yetişmiyor!

KAYNAKÇA

Grothusen, Klaus-Detlev, (Hrsgg.) **Der Scurla Bericht, Die Taetigkeit deutscher Hochschullehrer in der Türkei 1933-1939.** Frankfurt 1987

Hirsch, Ernst E., **Aus des Kaisers Zelten durch die Weimarer Republik in das Land Atatürks, Eine unzeitgemaesse Autobiograph.** München, 1982, Türkçesi: **Hatıralarım - Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi**, Ankara, 1985

Neumark, Fritz, **Zuflucht am Bosporus, Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953.** Frankfurt a.M. 1980, Turkçesi: **Boğaziçi'ne Sığınanlar, Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953**, çev. Şefik Alp Bahadır. İstanbul. 1982

Nissen, Rudolf, **Helle Blaetter-Dunkle Blaetter, Erinnerungen eines Chirurgen.** Stuttgart. 1969

Widmann, Horst. **Exil und Bildungshilfe, Die deutschsprachige akademische Emigration in die Türkei nach 1933.** Frankfurt/H. 1973, Türkçesi: **Atatürk Üniversite Reformu**, Çev: Aykut Kazancıgil. Serpil Bozkurt.

Osmanlı Devleti'nde Kurulan

İlk Ticaret Mektebinin Kapanma Nedenleri

TİĞİNÇE ÖZKİPER OKTAR

Osmanlı Devleti'nde iktisadi yönden güçlü olan azınlıklar, bu konumlarını XIX. yüzyılda kurulan meslek okullarında aldıkları eğitimle daha da geliştirmişlerdir. "Hamidiye Ticaret Mekteb-i Alisi" özellikle Müslümanların ticari alanda mesleki eğitim alabilmeleri ve bu bilgilerle donatılarak ticari hayata atılmaları amacıyla kuruldu.

Fransa'da dönemin ünlü yüksek ticaret okulu olan "Ecole de Hautes Commercialles"in ders programı esas alınarak düzenlenen oldukça güçlü bir ders programı ile eğitime başlayan okul, Ticaret ve Ziraat Nazırı Abdüllatif Suphi Paşa tarafından 16 Kanun-i Sani 1299/28 Ocak 1884'de kuruldu. 1306/1890'da ise tam aydınlığa kavuşmamış nedenlerden dolayı kapandı.[1]

Okulun öğrenci mevcudu kurulu-

patılmasına ilişkin nedenler T
caret ve Ziraat Nazırı'nın S
daret makamına arz ettiği
Şevval 1302/22 Temmuz 18
tarihli mazbatada açıkça d
getirilmektedir.[3] (bkz. Belge
Fotokopi)

Söz konusu belgeden de a
laşılacağı gibi iki yüz öğrenci
eğitim verecek kapasite ile k
rulmuş olan okulun ikinci
lında kayıtlı öğrenci sayısı a
cak doksanbeş kişidir. (Aynı
rihli ve biraz yukarıda verilen belge
de öğrenci sayısının doksan üç olm
sı nedeniyle, ortaya çıkan iki öğren
sayısı farklılığının nedeni yorum
açıktır.) Bunların tümünden ücre
alınsa dahi kırkyedi buçuk lira top
lanmış olur ki, bununla mektebi
masrafları karşılanamaz. Halihazır
mevcut müdür ve öğretim eleman
ile hademenin kayıtlara göre maaş
rının toplamı 12.450.000 kuruştu
Öğretim elemanlarının en yükse
derece olarak ayrılan maaş miktar
beşyüz kuruşu geçemiyecektir. B
maaş benzeri okullardaki öğretmen
lere verilenden çok daha azdır. Öz

şunun ikinci yılı itibariyle 9 Temmuz 1301/22 Temmuz 1885 tarihli arşiv belgesine göre doksan üç kişidir.[2] Bu mevcudun etnik dağılımı 11 Rum, 51 Ermeni, Katolik, Frenk ve 11 Musevi karşısında 20 Müslümandan ibarettir.

Nizamnamesinde okula alınacak öğrenci sayısı iki yüz olarak belirlenmiş olmasına karşın, bu sayının çok altında öğrencinin okula kayıt yaptırmış olması, şimdiye kadar okulun kapatılmasının başlıca nedeniymiş gibi kabul edilmiştir. Ancak arşiv belgeleri bunun dışında iki etkenin daha okulun kapatılmasında rol oynadığını göstermektedir. Okulun ka-

B.O.A. Belgelerinin incelenmesinde defalarca yardımlarını gördüğüm Sayın Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu ve Arş. Gör. Rahmi Deniz Özbay teşekkür ederim. T.O.O.

Doç. Dr., M.Ü.İ.İ.B. F. İktisat Bölümü.

1 Bununla ilgili olarak arşiv belgelerine dayalı olarak yayına hazırladığımız araştırmamızda bilgi bulunmaktadır.

2 **B.O.A.İrade Dahiliye**, nr. 70136 lef 4.

3 **B.O.A.İrade Dahiliye**, nr. 70136

...nın nizamnamede belirle... uluşması durumunda, da... ...retmen ve memurun istih... ...kecektir ki, bu da masrafla... ...ğını gösterir.

...nın sonunda okulun kapatıl... ...ikinci nedeni daha belirgin... ...e ki; şimdiki mevcudundan ...retim elemanı ve memur ça... ...sının bile mümkün olamaya... ...nunde bulundurularak, ye... ...elde edilinceye kadar muh... ...nan yüzbin kuruşun Ticaret ...'nin ilgili biriminden öden... ...in verilmesi uygun bulunur. ...uluşu aşamasında Padişah, ...n ihsan buyurulan yüzbin kuruş geçici olarak Ticaret Nezaretinin ilgili biriminden ödenek adı altında karşılanmış, bu para konak kirası ile müdür ve öğretim elemanlarının maaşları ve diğer masraflar için kullanılmıştır. 1885 yılı için yeniden aynı miktarın ödenmesi isteğinin gerekçeleri böylece tekrarlanmaktadır.

Elimizdeki arşiv belgelerinde bu isteğin sürekli tekrarlandığı görülür. Ancak buna yanıt niteliğinde, paranın padişah tarafından ödendiğini bildiren bir belge bulunamamıştır. Durum böyle olunca ileriki yıllarda da süren öğrenci sayısı azlığı sorununa ek olarak günümüzdeki deyimiyle "mali yetersizlikler" de mektebin kapatılmasının ikinci nedeni olarak ileri sürülebilir.

Hamidiye Ticaret Mektebi Alisi'nin kapatılmasının bir başka nedeni ve belki de en şaşırtıcı ve üzücü olanı mektebin ilk müdürü Avusturya asıllı bir Musevi olan Grati Efendi'nin adının kırkbin kuruş tutarında bir yolsuzluğa karışmasıdır.[4] Bütün bu nedenler birarada düşünüldüğünde ikinci Abdülhamit'in himayesinde olmasına karşın mekteb 1890'da ıslah edildikten sonra tekrar açılmak üzere faaliyetine ara vermiştir.

4 Osman Ergın, **Maarif Tarihi**, İstanbul 1941, s. 941.

Belge

...CARET VE ZİRAAT NEZARETİ
...CARET İDARESİ
...

Huzur-ı Mealî Mevfur- Cenab-ı sadaretpenâhîye

Ma'ruz- Çaker-i Kemineleridir ki ...âmî-i Mâmî-i cenab-ı Padişahiye ...nsuben müceddeden teşkiline mu...ffak olunan Darsaadet Ticâret Mek...b talebesinin hadd- nizâmisine iblâ...ğa değin mesarifhatına medar ol... üzere nezâret-i acizi veznesinden ...nevî yüzbin kuruşun sarfına müsa...beten seniyye istihsali lüzumu 12 Teş...n sânî sene 300 tarihinde huzur-ı ...i fehametpenahilerine arz ve iş'ar ...e 12 Mart sene 301 tarihinde dahi ...ehid ve izbâr kılınmış idi mekteb-i ...mezkûr esasen ikiyüz nefer talebe ...zerine tertib ve teşkil olunmuş ise ...küşadının henüz ikinci senesi ol...ak hasibiyleşimdiye kadar kayd ve ...tahrir olınabilen şâkirdân leffen tak...im kılınan defterde gösterildiği vechi...e doksanbeş neferden ibâret bulun...muş ve bunun cümlesinden ücret ah...ı mümkün olsa bile şehrî miktarı kırk...edi buçuk liraya bâlığ olarak onunla mesarifâtın tesviyesi kabil olamıyaca...ğı gibi yüzde on derecesinde meccâ...nen talebe kubulu dahi nizâmı iktizâ...sından bulunmuş olduğuna ve progra...mı icâbince mekteb'te tedrîs edilecek dersler için üç sınıfın açılması lâzım gelerek ona tayin olunub el'an mevcud bulunan müdür ve mü'allimin ve hademenin mezkûr defterde muharrer olduğu üzere miktar-ı maaşâtı min haysi'l-mecmû' şehrî oniki bin dörtyüz elli kuruşa bâlığ olup me'a mafih mü'allimine en yüksek derecede olmak üzere şehri tahsis edilen maaş beşyüz kuruşu tecâvuz ettirilmeyerek sair bu gibi mektebler mü'allimini maaşâtından pek dûn surette tahsis kılınmış iduğine ve mekteb-i mezkûr talebesinin hadd-i nizâmîsine iblâğı halinde pek de fazla mü'allim ve m'murin istihdamıyla mesarifât tezâyüd etmiyeceği gibi şimdi mevcudunden nuksan mü'allim ve me'murin istihdamı dahi mümkün olamıyacağına mebni ma'ruz-ı sabık vechile mekteb-i mezkûr mevcudının had kifayeye iblâğıyla varidâd ve mesarifâtı tekabil edinceye kadar muhtaç olduğu senevî yüzbin kuruşa kadar bir mablağın nezâret-i acizi veznesinden sarfına müsaade-i aliyye-i cenab-ı sadaretpenehileri şayân buyurularak nâm-ı nâm-ı nâmî-i cenab-ı Şahinşahiye mensûben te'essüs etmiş olan böyle ir mektebin sekte ve ta'tilinden vıkayesi bâbında emrü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir li 9 Şevval sene 302 ve li 9 Temmuz sene301. [22 Temmuz 1885]

Subhi

Osmanlı'da Reformlar (27 Eylül 1876)

PHILIP STANHOPE

BEYEFENDİ, -Daha önceki mektubumdan bu yana iki önemli olay meydana geldi. Birincisi, silah bırakmanın sonucu, ikincisi de Lord Beaconsfield'in Aylesbury'deki konuşması. Birincisinden görüleceği üzere, Sırbistan ve Karadağ'la ilgili olarak Bâb-ı Âli ile bir düzenleme yapılması umudu vardır. Bu düzenleme askerî durumla ilgili olup iki yasal devletin son derece lehinedir ve bunun için bütün devletlerden çok İngiltere'ye teşekkür etmek zorundalar. İkincisinden anladığımıza göre, Lord Derby, kısa süre önce değil, fakat Berlin Memorandumu'nun reddedilmesinden hemen sonra, Bâb-ı Âli ile Hıristiyan tebaaları arasındaki ilişkilerde gerçekten etkili bir iyileşme sağlayacak genel prensipleri oluşturmuştu. Lord Derby'nin, Türk'lerin Bosna, Bulgaristan ve Hersek'ten hemen çıkarılmasını ve Mr. Gladstone'un, bu insanlar için uygun görülen ve daha önceki bir mektubumda yapamayacaklarını göstermeye çalıştığım, tamamen "kendi kendini yönetme" programının benimsenmesini kabul etmediği de kolaylıkla görülebilir.

Bununla birlikte, Sırbistan ve Karadağ için mutabık kalınabilecek muhtemel barış koşullarını bir tarafa bırakacağım. Yalnızca sunu belirtebilirim, Sırp'lar, Avrupalılar'ın onlar adına dostça müdahalesi için minnettar olmaları gerekirken, görülecektir ki, eğer yalnız bırakılsalardı, ordularının birkaç gün içinde zaferle İstanbul'a gireceğini ve Büyük Güçlerin haksız müdahalesinin bu eşi görülmemiş başarıyı yalnızca engellediğini iddia etmekten aslâ vazgeçmeyeceklerdir. Türk ordugâhlarındaki pislik ve bulaşıcı hastalıklar, Türk askerlerinin Sırp ordusu karşısında korkaklığı ve alçaklığı, Türk subaylarının namussuzluğu ve fırsat düşkünlüğü, zalimliği ve yeteneksizliği, tüm bunlar, Sırbistan'da bu savaşın tarihi yazıldığında, çok kesin olan sonucu, yani Büyük Güçler bencilce amaçlarla bunu engellediklerinde, Sırbistan'ın İstanbul'u işgalinin çok yakın olduğunu haklı çıkarmak için öne sürülecek konulardır.

Çok özel olarak kendi kendime yönelttiğim ve düşündüğüm ve şimdi de öne sürmeye devam edeceğim konu; Bosna, Bulgaristan ve Hersek'teki gelecekteki yönetim ve Hıristiyan toplumunu, şimdi bu vilâyetlerde mevcut Türk idaresinin keyfî, kötü yönetimi ve zaman zaman yapılan zulümlerinden korumaya, Avrupa müdahalesinin etkili olarak ne şekilde yardımcı olabileceğidir. Tamamiyle "kendi-kendini yönetimin", Türk'lerden bu hak sağlanabilse bile, imkânsızlığı ile ilgili olarak görüşlerimi daha önce anlatmıştım, ancak, seçkin bir Fransız devlet adamının, Fransa'da evrensel oy hakkı çalışmalarıyla ilgili olarak nükteli bir görüşü, bu duruma özel olarak uymaktadır– "*On a donné un Gorille un Chassepôt, maintenant il faut passer tout notre temps à courir après le Gorille*". Çok emin olarak söylenebilir - bu eyaletler, eğer Türk'ler buralardan çıkarılır ve kendi kendilerine bırakılırsa, Avrupa için, şu anda mevcut şanssız koşullardan çok daha büyük bir karışıklık ve huzursuzluk kaynağı olabilirler. Yeni Sırbistan veya Karadağ'ı kim sükûnetle düşünebilir? Yine de, benzeri durumlarda reform imkânı konusunda şimdi artık önemli tecrübelerden yoksun değiliz. Girit Adası ve Lübnan'daki ayaklanmaları, yerel halkın özel ihtiyaçlarına uygun reformları izlemişti ve bazı özel durumlarda eksiklikler ve kusurlar olsa dahi, ne olursa olsun, ilk yönetime kıyasla çok büyük düzelmeler sağlanmıştır. Aslında bunlarla ilgili olarak başlıca şikâyet, Lord Derby'nin de açıkladığı gibi, Osmanlı Hükûmeti ile anlaşmalar yapan Büyük Güçler'in, bunlar üzerinde sürekli kontrol veya denetimi olmaması nedeniyle, Bâb-ı Âli'nin taahhütlerine her zaman bağlı kalmamasıdır.

Bu nedenle de önce Bosna, Bulgaristan ve Hersek'te mevcut, buralara özgü yerel koşulları gözönünde bulundurmalıyız; ve daha sonra da Girit Adası ve Lübnan'da daha önce yürürlüğe konan sistemlerden edindiğimiz tecrübelerden yola çıkarak bu vilâyetlere uyarlanabilecek bir ıslah programı ayrıntılı olarak hazırlanabilir. Ve ayrıca da, her şeyin ötesinde, bu reformlar-

...e'nin bütün Hıristiyan vilâyetlerinde tam olarak yürürlüğe konmasını ...lamlı edecek bazı araçlar bulmak ...ındayız. Hersek isyancıları için ha...aman ve Başkonsolos Holmes tarafından Ekim 1875'de Lord Derby'ye u...stırılan, parlamentoya sunulan "Ma...tab"ta basılı memorandumda or...aya konan dert ve şikâyetleri incelese, bütün bu kötülüklerin, yerel ...emelerin veya sancakların tama...e kokuşmuş olmaları nedeniyle, ...erel idarî görevlilerin, mültezimlerin ...hatta özel toprak sahiplerinin keyfî ...uygulamalarına karşı, yasal hakları el...e edebilmenin kesinlikle imkânsız ...sundan kaynaklandığını kolaylıkla ...ederiz. Bunun nedeni, İstanbul'da...merkezî otorite tarafından zorunlu ...an vergilerin, çoğu zaman ekono... açıdan akılsızca olmasına ve da... eşit bir şekilde dağıtılmamış ol...asına karşın, dayanılmaz oluşu de...r. Bunun nedeni bu vergilerin son ...rece zalimce toplanması, mal de...erendirmesinin haksızca yapılması ...çoğu zaman, merkezî Hükümet ta...ından tayin edilen oranların üzerin...oranlarda toplanmasıdır. Aynı dert... Bosna ve daha az bir derecede, ...ükümet merkezine daha yakın olan ...bir süre Midhat Paşa'nın mantıklı ...netimi altında düzenli yönetimin ba...surlarına sahip olan Bulgaristan'da da mevcuttur; ancak bu unsurlar, başıbozuk Türk askerlerinin son zamanlardaki zulümlerini ve ayaklanmalarını önlemeye yeterli değildir. Ayrıca da Bulgar'lar, doğal olarak çok düzenli ve üretken bir ırktır ve burada pratik reformların yapılmasında hiçbir güçlükle karşılaşılmayacağını varsaymak için her türlü sebep mevcuttur.

Öyleyse, bütün bu vilâyetlerdeki kötülüklerle aynı şekilde başa çıkılabilir, ancak bunlarla uğraşırken, mezheplerin buralardaki özel dağılımını göz önünde bulundurmak gereklidir. Bosna'da, toplumun yarısı Müslüman'dır ve diğer yarısı da Sırp'lar, Rum'lar ve Katolik inancından olanlardan oluşur. Hersek'de de koşullar hemen hemen aynıdır, buna karşılık Bulgaristan'da Rum Ortodoks Hıristiyanlar çoğunluktadır ve toprağın ve ülke ticaretinin büyük bölümünü elinde tutan geniş bir Müslüman ve Yahudi topluluğu vardır.

Şimdi Girit Adası ve Lübnan'daki düzenlemelerin neler olduklarına bakalım, ki bu düzenlemelerle, bu bölgelerde, Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki ilişkileri düzenlemekte oldukça memnuniyet verici bir temele ulaşılmıştır. Her durumda birbirinin aynı olan genel prensipler şunlardır: 1. Belirlenmiş bir süre için, halkın büyük çoğunluğunun inancından olan bir vali atanması. 2. Vilâyetleri bölümlere ayırmak ve her bölümün seçkin kişileri veya ileri gelenleri vasıtasıyla, her dinden üyelerden oluşmuş, yönetime yardımcı olacak ve mali idareyi kontrol edecek, Hükümet Konseyi'nin üyelerini atamak. 3. Her komünde vergilerin tayini ve toplanması ile ilgili bütün konularda karar verecek, vali tarafından seçilecek bir yerel başkan ve komün halkı tarafından seçilecek bir karma konsey tayini. 4. Bütün dinlerin yasa önünde eşitliğini sağlamak, bütün davaların halka açık görülmesini sağlamak, her bölgede o bölgede oturanların çoğunluğunun inancından yerel yargıçlar atamak ve her bölgeye bir karma mahkeme veya yenilenmiş bir "Meclis" tayin etmek. 5. Acele yargılama yapılabilecek ve daha üst mahkemelerde yargılanabilecek suçların sınıflandırılması suretiyle ceza hukukunun uygulanmasına açıklık getirmek. 6. Mültezimlik sisteminin kaldırılması, her vilâyette vergi alınacak brüt gelir miktarının ve yerel olarak uygulanacak oranların düzenlenmesi. 7. Polisle ilgili düzenlemeler. Şöyle ki, polisler bütün dinlerden olacak ve devlet ordusu ile ilgili koşullar, yani devlet askerlerinin komutanları, strateji ve disiplin dışındaki bütün konularda sivil yetkililere tabi olacaklar.

Yerel gereksinimlere göre ayrıntılarda bazı farklılıklar olmakla birlikte, bunların her durum için genel prensipler olduğu görülecektir. Girit Adası valisi bir Müslüman, buna mukabil Lübnan Valisi, bir Hıristiyan'dır. Bununla birlikte, Lübnan'daki reform düzeni, belki de yerel hukuk yönetimi için işletme mekanizmalarının en iyi tanımlandığı düzen olup burada mezheplerin çeşitliliği nedeniyle pek çok güçlükle baş edilmek zorunda kalınmıştır. Burada, yalnızca, vilâyette yükseltilecek minimum ve maksimum gelir miktarları saptandı, ancak yükseltme biçimi, çok akıllıca bir şekilde yerel yetkililerin kararına bırakıldı ve Girit Adası'nda olduğu gibi farklı vergi yetkililerinin idaresindeki alt bölümlere ayrılmadı. Lord Derby, Lübnan'da yürürlükte olan sistemin çok özel olduğunu söylemekte ve çok zekice ve ustaca olduğunu da sözlerine eklemektedir.

Bu nedenle de, bütün Büyük Güçlerin katılacağı ciddi ve ortak bir hareketle, Müslüman'lar, Yahudiler ve Hı-

...ük Dubnik savaşları

ristiyan'ların bir arada uyum içinde yaşayabilecekleri ve Avrupa'nın da daha fazla katliam ve teröre karşı ve bundan daha az önemsiz olmayan yabancı reformcuların başarılı operasyonları ve entrikalarına karşı güvenlik içinde olabileceği sağlam bir düzenin kurulmaması için hiçbir neden yok.

Bununla birlikte, bu reformların garanti edilmesi sorununa gelince, şimdiye kadar bu konuda çok büyük güçlüklerle karşılaşıldı. Berlin Memorandumu reformların uygulanmasını denetleyecek bir Avrupa komisyonu önerdi. Lord Stratford de Redcliffe aynı fikri savunmaktadır; ancak kuşkusuz Lord Stratford gibi tecrübeli bir diplomat, farklı milletlerden altı görevlinin zaman zaman, karmaşık idarî reformların doğru bir şekilde uygulanması konusunda farklı fikirlere ve hatta bunların başarıya ulaşması konusunda farklı isteklere sahip olabilecekleri ihtimalini düşünecektir. Lord Derby, her zamanki aklıselimi ile, bu düzenin işlemeyeceğini açıklamıştır. Belki de hiçbir zaman buna karşı olmak düşünülmedi. Ne olursa olsun, İngiltere'nin bunu reddettiği için pişmanlık duymasına hiçbir neden yok. Bununla birlikte, hareketimizi haklı çıkarmak için hâlâ etkili garantiler bulmak zorundayız. Yine, ne mutlu bize ki, bize rehberlik edecek bazı tecrübelere sahibiz. Doğu'da hukukun tamamen lekesiz olmadığını keşfetmek yeni bir şey değil; hattâ, bunun tersi her zaman öyle iyi biliniyordu ki, Avrupalı milletler tebaalarının Türk mahkemelerinde yargılanmasını hiçbir zaman kabul etmemiş olup, kapitülâsyonları da sürdürmüşlerdir. Doğu'da kalmış veya sadece seyahat etmiş olan herkes, bu sistemin tatminkâr olmaktan ne kadar uzak olduğunu bilir ve bundan hiç kimse Osmanlı hükümeti kadar sorumlu değildir. Mısır'da son dönemlere kadar aynı sistem mevcuttu ve ülkeye yabancı sanayilerin girmesi tamamiyle yasaktı. Şu anda hayatta olan, belki de en seçkin ve aydın Doğulu devlet adamı ve bitip tükenmez bir gayret ve sabırla yıllarını bu konuya adamış olan Nubar Paşa, keyfî güç ile yönetilen ve uygarlaşmış kendi kendini yönetim unsurlarının bulunmadığı bir ülkede, tek korunma yönteminin, dürüst ve sağlam bir hukuk sistemi kurmak olduğunu açıkça gördü. Bütün dünya Mısır hükûmetinin Avrupalı Güçler ile uyum içerisinde nasıl uluslararası karma mahkemeler kurduğunu, kısa süre önce kurulmuş olmalarına karşın bunların ne büyük başarılar elde ettiklerini ve Mısır'ın gelecekteki refahının bunların sağlam ve çok dikkatli bir şekilde sürdürülmesine bağlı olduğunu bilmektedir.

Öyleyse, keyfî gücün yasaya tabi hale getirilmesinin bir örneğine işte sahibiz. Bâb-ı Âli, Büyük Güçler tarafından kapitülâsyonlardan feragat yoluyla ve onlarla yapacağı özel anlaşmalar tantında Türkiye'nin her tarafında uluslararası karma mahkemeler kurmayı kabul etmeye zorlanmalıdır. Bu mahkemeler yalnızca İstanbul, Edirne veya İzmir gibi büyük şehirlerde değil, özellikle, sevilmeyen Bosna, Bulgaristan ve Hersek vilâyetlerinin, örneğin Saraybosna, Sofya ve Mostar gibi başlıca kasabalarında da kurulmalı ve kuşkusuz, yerel idareciler veya gelir vergisi görevlilerinin yasa dışı ve keyfî uygulamalarına ait şikâyetler de dahil olmak üzere, sancaklardan veya bölge mahkemelerinden vatandaşlarla ilgili bütün davalarda bunların kararına başvurulmalıdır. Bu mahkemeler tek başlarına bütün ağır ceza davalarına da bakmalılar. Bu ihtiyaç duyulan kontroldür, etkin olabilecek tek kontroldür. Yabancılar Türkiye'nin iç yönetimine tehlikeli ve karmaşık bir şekilde müdahale etmeksizin kurulabilecek ve en emin ve en akıllıca temele, dürüstçe uygulanan hukuka oturtulabilecek tek kontroldür.

Şimdi beyefendi, korkarım ki çok uzun uzadıya yazdım ve Bâb-ı Âli'ye yapılabilecek ve Avrupalı Güçlerin ortak baskısı ile kabul ettirilebilecek önerilerin türünü ayrıntılarıyla tartıştım. Bunların arasında her şeyden önce Bosna, Bulgaristan ve Hersek için, kuşkusuz ayrıntılarda pek çok düzeltme yapılması gerekmekle birlikte, genel prensiplerde Girit Adası ve Lübnan bölgesindeki uygulamalar çerçevesinde bir yerel yönetim vardır. İkincisi, Bâb-ı Âli ile Hıristiyan tebaalarının korunması konusunda yapılan anlaşmaların gerektiği şekilde uygulanmasını garanti etmek amacıyla, uluslararası karma mahkemelerin kurulmasıdır. Belki de en büyük güçlük, Osmanlı Hükûmeti kendini bu vilâyetlerde reformları başlatacak ve yürütecek yetenekte valiler seçmek zorunda kaldığında çıkacaktır. Midhat Paşa yalnızca kısa bir süre Bulgaristan'ın yönetiminde bulunmuştu; ancak bu süre, çok üretken bir topluma sahip çok verimli bir vilâyette iyi yönetimle neler elde edilebileceğini göstermeye yetecek kadar uzundu. Ne yazık ki İstanbul'un atmosferi yetenekli ve dürüst yöneticiler yetiştirmeye uygun değil, ancak yeterli birkaç kişi kuşkusuz bulunabilir. Türk'ler bir başka hususta daha biraz güçlük çekecekler. Haklı olarak reformun her yere uygulanması konusunda ısrar edecekler. Şunları söyleyecekler, "Bu, benzeri yerel ayrıcalıkları ilk tanımamız değil ve her seferinde de bunu Yunanistan, Romanya, Sırbistan vb.de olduğu gibi, bu özel bölgelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamiyle ayrılması izledi. Eğer bizden reform isteniyorsa bu, bütün dominyonlarımıza uygulanabilecek türden olmalıdır." Bu nedenle de, Büyük Güçlerin bu özel vilâyetlerdeki yerel kendi kendini yönetimle ilgili taleplerinin, imparatorluğun diğer yerlerine uygulanamayacak özel koşullar içermemesi gerekiyor. Buna karşılık bütün Türkiye'de karma mahkemeler kurulması önerileri, Bâb-ı Âli'nin bütün tebaaları için genel mahallî reformlar yapma görevini kolaylaştıracaktır.

Sizi çok fazla işgal ettiğimi daha önce belirtmiştim, ancak şimdi de Mr. Gladstone'un Avrupalı milletlerde meydana getirdiği çalkantının etkileri ile ilgili birkaç şey söyleme cesaretini göstereceğim. Sırbistan'da, Çernayev ve askerî liderlerin davranışındaki ve Albay de Monteverde'in **Times**'da yayınlanan alçakgönüllü ricasındaki sonucu görüyoruz. Yabancı diplomatların İngiltere'de kamuoyunun gerçek durumu konusunda ne kadar yanıltılabileceğini zaman gösterecek. Ancak bazı kişiler şimdiden İngiltere'nin zararsız görünen dozu –Boğazların tarafsızlığı– bilinçsizce yutacak kadar delirip delirmediğini anlamaya çalışıyorlar. Mr. Gladstone belki de onları bu konuda aydınlatır! Saygılarımla, Beyefendi, itaatkâr hizmetkârınız.

Stanhope'un mektubunun İngilizce metni Pars Tuğlacı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Selânik ve Makedonya Sorunu

MEHMET ALİ GÖKAÇTI

Gerek Balkan savaşı trajedisi, gerekse Osmanlı coğrafyasının nadide bir parçası olan Selânik'in inanılmaz bir umursamazlıkla elden çıkarılışı, Türkiye tarihinde önemli bir yeri oluşturmaktadır. Bu önemli yeri daha da hassaslaştıran bir başka kayda değer nokta da başta Mustafa Kemal olmak üzere yeni Türk devletini kuracak olan kadroların önemli bir kısmının da buradan yetişmiş olması, veya en azından bunların fikirsel ikliminin manevi dünyasından ilham almış olmalarıdır.

Anlaşılacağı üzere, gerek Osmanlı tarihi açısından, gerekse modern Türkiye açısından önem arzetmekte olan Selânik ve daha geniş bir perspektif ile Makedonya hattâ Balkanlar günümüzde dahil olmak üzere bu önemini kaybetmemiş, hatta kaybetmek bir yana Bosna sorunu ile Yunanistan- Makedonya Cumhuriyeti ihtilaflarında olduğu gibi bölgesel olmanın ötesinde zaman zaman bir Dünya sorunu haline de dönüşmüştür.

Bu açıdan konuya yaklaşıldığında, Balkanların dünyanın her zaman infilak etmeye hazır hassas bölgelerinden birisi olduğu apaçıktır. İçiçe geçmiş pek çok sorunun birbirine düğümlendiği Balkanlarda, bir alt düzeyde varolan sorunlardan birisi de Makedonya'dır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Sorunu'nu kendi lehlerinde sonuçlandırabilmek gayretindeki büyük devletlerin yönlendirmesi ile ortaya çıkan Makedonya sorunu, gerçek anlamda Osmanlı'nın bölgeden çekilmesi ile ortaya çıkmıştır.Hem fiziksel gereklilik, hem de toplumsal şartların bir mecburiyeti olarak bir bütünlük içerisinde, tek bir idari çatı altında toplanması gereken Makedonya'nın, sun'i bir takım zorlamalar neticesinde, bütün bu gerçekler gözardı edilerek masa başında pay edilmesi, bu bölgeyi dünyanın sorunlu bölgelerinden biri haline getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin başta ekonomik olmak üzere, hemen her alanda içine düştüğü bunalımlı ortam 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu bölge üzerinde birbirinden farklı amaçlar için bile olsa, özünde benzer heves ve niyetleri taşıyan devletleri bölge üzerinde etkin bir hale getirmişti.

Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik ve buna paralel ulusal bağımsızlık beklentileri, büyük devletler tarafından etnik ve dini problemlerin bilinçli olarak kaşınması ile kısa zamanda ciddiyet kazandı. Başta, altına girdiği ağır borç yükü ve onunla ilintili bir yığın iç ve dış sorunla boğuşmak durumunda kalan Osmanlı Devleti'nin, bu giderek belirginleşen yeni oluşumlar karşısında, gerçekte kesin ve kalıcı olarak yapabileceği fazla bir şey yoktu. Bu yokluğun bilincinde olan Osmanlı devlet adamlarının sorunu ya zamanın akışına bırakmaları, ya da geçici bir takım çözümlerle günü kurtarma eğilimi içerisine girmeleri, bölgedeki yabancı etkinliğini azaltmak veya en azından durdurmak bir yana daha da belirginleştirici bir etki yapmakta idi.

Bölgedeki gayri müslim unsunların, büyük devletlerin etkisi ile giderek daha pervasızca davranmaları ve ulusal bağımsızlığa kendilerini taşıyacak her metodu ve her imkânı kullanmaları, bölgedeki müslim unsurlarında tepkisine sebep olmakta idi. Bu tepkiyi sistemli ve düzenli hale getiren ve onu sonuçta yeni bir toplumsal sınıfın reformist girişimleri biçimine sokan ise, II. Abdülhamit döneminin modernleşme gayretleri olmuştur[1]

Kendisinden önceki reform çabalarının, sonuçta gayri müslim unsurların devletten ayrılışını hızlandırmaktan başka bir işe yaramadığını gören II. Abdülhamit, bu tür reform çabalarının yerine, daha kapsamlı otokratik bir modernleşme yolunu tercih etmişti. Bu modernleşme gayretleri ve onun meyvaları her ne kadar sonuçta gayri müslim unsurların Osmanlıdan kopuşunu engelleyememişse de, en azından bu yeni oluşmuş toplumsal sınıfın önderliğinde Türk milletinin,tarih sahnesinde bağımsız bir devlet ile yeniden yerini almasını sağlamıştır. Bu yeni sınıfın en karakteristik özelliği, toplumun her kesiminden gelmeleri ve II. Abdülhamit'in eğitim reformları eşliğinde açtığı okullarda çağın gerekleri ile donatılarak yetiştirilmeleri idi.

Önceleri Jöntürkler olarak,sonraları daha sistemli bir hale gelerek İttihat ve Terakki adı altında Türk siyasal hareketine damgasını vuracak, olan bu siyasal oluşum, işte böylesi bir hareketin toplumsal zeminine özgü her tür hareketliliği bünyesinde barındıran, Makedonya'da gelişmiş, ve sonuçta iktidarı ele geçirmiş, son tahlil de ise Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan unsurların önemli bir bölümünüde bünyesinden çıkarmıştır.

Ne var ki, daha sorunları daha içe dönük ve daha milliyetçi bir çizgide ele alan bu sınıf, netice itibarı ile Makedonya sorununun çözümlenmesi yolunda, bir takım başarısız girişimler bir yana bırakılırsa pek de bir şey yapamamıştır.

Tarihin en bunalımlı dönemlerinden birisinde, bu denli kapsamlı bir değerlendirmeyi belki de yapacak şansı da olmayan bu yeni siyasal oluşumun, dünyanın dengelerini iyi değerlendirememesi neticesinde, gerçekte ise iç kamuoyunun bir hesaplaşmasının yansıması olarak "Balkan Savaşı" olarak tarihlere geçecek bir maceraya atılması Osmanlı Devleti'ni de tarih sahnesinin son durağına getirmişti.

Gelinen bu son durağın faturasında ise kaybedilen şehirler, göçe mecbur olan insanlar ve gelecek nesiller önünde öne düşecek başlar vardı. İşte bu faturanın şüphesiz ki en önemli kalemlerinden birisini Selânik oluşturmaktadır. Hem Makedonya'nın çıkış kapısı olarak oluşturduğu stratejik önemi, hem de her türlü zenginliği içinde barındıran verimli ortamı ile kolay kolay kendisinden vazgeçilemeyecek bir şehir olan Selânik, Büyük İskender'in kızkardeşi olan Salonika adına izafeten kocası olan Makedonya kralı Kassandra tarafından kurulmuştu. Pek çok devletin denetimine giren Selânik 1430 yılında Sultan Murad tarafından fethedilerek, Osmanlı topraklarına katılmıştı[2] 1912 yılına kadar tam olarak 482 yıl Osmanlı idaresinde kalan Selânik,

II. Bayazıt döneminde bölgeye yerleştirilen Yahudi nüfus ile demografik açıdan bir hayli renklenmiş, özellikle sözkonusu Yahudilerin, yeniçeri çuhalarını burada dokumaları sebebi ile daha o zamanlardan önemli bir tekstil merkezi haline gelmişti[3]

Tekstil sektöründeki gelişmeye paralel olarak sahip olduğu verimli toprakları ve büyük hayvancılık potansiyeli sebebiyle[4] 15. yüzyıldan itibaren hızla gelişen Selânik, özellikle sanayi devrimi sonrasında mevcut ekonomik potansiyeli ve bunun yanısıra bir liman kenti olmanın avantajları dolayısı ile kısa zamanda kapitalistleşme sürecine girmiş ve sonuç itibarı ile diğer Osmanlı kentlerine nazâran daha farklı bir evrim çizgisi izlemiştir[5]

İzlediği bu farklı evrilme rotası, Balkan savaşı sırasında Selânik'in trajedisi bir kat daha arttırmıştır. Gerek içinde taşıdığı pek çok farklı unsur, gerekse mevcut ekonomik potansiyel, Balkan savaşı süreci içerisindeki Selânik'in daha bir dikkatli ele alınıp incelenmesi adeta zorunluluk haline getirmektedir.

Osmanlı coğrafyasının en önemli kentlerinden birisi olan ve de Makedonya probleminin en önemli köşetaşlarından birisini oluşturan Selânik'in elden çıkışı ile bu bağlamda gelişen diğer olaylar ve de bu sürecin öncesi ve sonrasındaki gelişmeler kendi içerisinde pek çok soru işaretinide taşımaktadır.

Genellikle sorunlar hele ki bugün ile irtibatı önemli ölçüde zayıflamış tarihi oluşumlar daha çok uzaktanda bakmanın sebep olduğu yanlışlık ve yetersizliklerle birlikte daha çok yüzeysel olarak yorumlanmaktadır .Bu tür yüzeysel yorumlamaların doğal bir sonucuda tabiidir ki ayrıntıların gözden kaçması olacaktır.

Halbuki bu tür gözden kaçmalara meydan vermemek, en azından tarihin akışı içersinde zaman ve mekân itibarı ile farklı bile olsa, özde benzer problemleri ve onun sonuçlarını yaşamak durumunda olan toplumlar için bir gerekliliktir.Bu gerekliliğin icabıda, ayrıntıları dikkatle belirleyip, büyütecin altına koyabilmektir. İşte Selânik'in elden çıkışı da böylesi büyüteç altına alınacak konulardan birisi durumundadır. Özellikle olayların ortaya çıkışı,gelişimi, zaman içerisinde şartlara göre evrimi, hayatiyet kazanması ve sonuçları bu merceğin altına girmesi gerekenlerdir.

Ne var ki tarih yazımını oluşturan külliyatın önemli bir bölümü hadiseleri genel prensibler çerçevesinde değerlendirme illetinden kurtulamamıştır. Günümüz alfabesine aktararak bu konularda araştırma yapanların veya en azından konuya ilgi duyanların, dikkatlerine sunduğumuz, Sadık Ulvi'nin "Tahsin Paşa ordusu ve Selânik'in Teslimi" isimli bu küçük eseri işte böylesi önemli detaylardan birisine dikkat çekmekte, karanlıklara bir parça da olsa ışık tutmaya gayret etmektedir.

Bir kaç meraklı araştırmacının,

...rak'in batı tarafında, şehir duvarlarının dışındaki bir mahallenin 1916'daki ...nümü. Evlerle bostanlar yanyana, iç içe...

...eiki de bir tesadüf sonucu kütüphanelerin tozlu raflarında bularak faydalanacağı böylesi bir eseri, daha geniş bir kitleye sunmanın, yukarıda ...h etmeye çalıştığımız anlayış doğrultusunda bir hizmet olacağına inanıyoruz.

Selânik'in nasıl ve hangi şartlar altında elden çıktığını ve sonrasında hem yerel, hem de genel anlamda ne tür sonuçlar doğurduğu eserde özellikle yabancı kaynaklara dayanılarak anlatılmaktadır.

Değerlendirmemiz de temel prensip olarak, kitapta anlatılanların ne tür gelişmeler neticesinde gerçekleştiğini ele alarak, bu çalışmayı daha kapsamlı bir perspektife oturtmayı hedeflemiş bulunuyoruz. Bu perspektif zaman zaman kitap içerisinde ele alınan ve belirgin bir öneme sahip hususlarında irdelenmesi ile daha da aydınlaştırılmaya çalışılmıştır.Böylesi bir boyut genişliği ve onun getireceği zenginlik, konuyu sadece bir takım olayların nakledileceği, bir tür yabancılıktan kurtaracak, daha analitik bir anlayışla gerçeğe yaklaşılmasını sağlayacaktır. En azından kanaatimiz bu yöndedir.

İfade edildiği üzere, Doğu Sorunu'nu kendi lehlerinde çözme gayreti içerisindeki büyük devletlerin, sürekli olarak daha fazla ilgilendikleri Balkanlar aslında daha Balkan savaşından nerede ise yarım yüzyıl önce barut fıçısına dönmüş bulunmakta idi. Giderek artan ulusal bağımsızlık istekleri ile buna paralel etkinliği daha da fazla hissedilen dinsel ve etnik kimliklerin vurgulanması ve bütün bunların karşısında bir reaksiyon olarak gelişen Müslüman muhalefeti, Balkan yarımadası denilen barut fıçısına sürekli sıçrayan kıvılcımları oluşturuyorlardı.

Ne var ki genelde gözardı edilen önemli bir husus bütün bu milli ve dini nitelikli hareketlere ivme kazandıran ve onun karşısında tedbir almaya çalışanları çaresiz bırakan ekonomik yapılanmadır. Şüphesiz ki bu tür hareketleri diri tutan ve daha da geliştiren olay mevcut grupların ekonomik güçleri ve bu güçler sayesinde elde ettikleri toplumsal statüleridir

Daha 18. yüzyıldan itibaren ticarette ayrıcalıklı bir konum kazanan yabancılar ile onların bu haklarını kendileri içinde elde eden yerel gayri müslim unsurlar kapitalistleşme sürecini kendi milli ve dini çizgileri doğrultusunda başlatmışlardı. Buna karşın büyük bir çoğunluğu topraktan gelen gelire veya etkinliğini kaybetmiş loncaların çatısı altında icra edilen zanaatkârlığın getirisine bel bağlamış olan müslüman kesimler, aslında daha bu dönemden sadece ticaret kapitalizminin ve onun sonraki aşamalarının dışına düşmekle kalmıyor, imparatorluğu birarada tutan dinamiklerde kontrolden çıkartıyorlardı.

Bu kontrolsüzlük, II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde artık ciddi bir çatırdamaya dönüşmüştü. Ekonomik ve sosyal alandaki görüntüde devletin bu çatırdayışını giderek hızlandıracak nitelikteydi. 18. yüzyılın başında ticaret kapitalizmi safhasını katetmeye başlayan gayr-i müslim unsurlar, oluşturdukları sermayeyi önce sanayi kapitalizmi aşamasına getirmişler, bu yüzyılın başında ise son aşama olan finans kapitalizmi safhasına gelmiş bulunmaktaydılar. Böylesi profesyonelleşmiş bir sermayenin artık merkez konumundaki batı sermayesi ile eklemlenmesi de gayet kolaylaşmıştı.[6]

Uluslararası dolaşıma açık sermayeye bu yolla katılan gayr-i müslim unsurların onların siyasal güçlerini İstanbul hükümetinin üzerine göndereceklerde çok aşikârdır. Bu gerçeği önemli ölçüde farkeden II. Abdulhamitin buna karşı geliştirdiği politikalar ise, ancak Osmanlı devletini bir ölçüde ayakta tutmuş, mevcut dinamiklerin yetersizliği neticesinde giderek güçlenen bu sel önce II. Abdülhamit'i daha sonra da bütün imparatorluğu önüne katıp götürmüştür.

Gayr-i müslim unsurların böylesi bir gelişim çizgisi takip etmelerine karşın sadece iç pazara yönelik ve büyük çoğunlukla toprağa bağımlı olarak üretim yapan müslüman kesimlerin önünde doğal olarak bu yüzyılın başında takip edilecek iki yol

kalmıştı. Ya topraktan geçinmeye çalışmak, ya da kıt kanaat bir maaş ile devlet memurluğuna intisab etmek!

Ekonomik ve dolayısıyla bu derece farklı sosyal yapılanmaların evrimi içerisinde şekillenen toplumsal yapıların bir arada durmaları her türlü tedbire rağmen mümkün olamayacaktı. Ancak her devletin yapacağı gibi böylesi bir ayrılışa Osmanlı devletininde rıza göstermemesi son derece doğaldı.

Ne var ki bu dağılmaya karşı gösterilen direnç özellikle Makedonya'da başta Bulgar kökenli Sandanski hareketi olmak üzere pek çok terörist eylemin başlamasına ve Makedonyanın tehlike dolu bir bölge haline gelmesine sebep olacaktı[7] Bu terörist faaliyetler yol kesmeden, köy basmaya, kundaklamadan suikastlere kadar pek çok çeşitlilik göstermekte, özellikle topraktan geçinmeye çalışan Müslüman unsurlara ciddi darbe vurmakta idi.[8]

II. Abdülhamit'in devrilmesi ile ekonomik ve sosyal açılardan sonra siyasi olarak da etkinliğini ve dolayısı ile kontrolünü kaybeden Osmanlı Devleti'nin, artık bölgeyi elinde tutabilmesi nerede ise imkânsızlaşmıştı.

Bunun bilincindeki küçük Balkan devletleri çözülme ve dağılma sürecine girmiş Osmanlı devletinden bir parça daha toprak kapabilmek için her türlü manipülasyonun içine girmekteydiler. Artık beklenen en zayıf anı yakalayabilmekti. Ekonomik ve siyasal yönden yıpranmış bir devletin böyle bir anını bulup, yakalamak gerçekte çok da zor olmayacaktı.

Aslında kendi ekonomik ve sosyal zayıflığından kaynaklanan sorunları doğru olarak tesbit edip, değerlendirmekten çok uzak olan ufuksuz ve vizyonsuz Osmanlı idarecilerinin doğal olarak yapabilecekleri tek bir şey kalacaktı, politik kavgalar hem de en kısır cinsinden. II. Meşrutiyet'in ilânından itibaren bu politik çekişmeler ortamında gidip gelen hükümetler, mevcut durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak daha fazla içe yönelecekler, hemen dibinde meydana gelen oluşumları ise değerlendirmek bir yana fark bile edemeyeceklerdi. Öyleki Balkan savaşının kapıyı çalmak üzere olduğu bir sırada "Balkanlardan vicdanım gibi eminim müsterih olun" diyebilen Asım Bey gibi bir hariciye vekiline[9] sahip olan Osmanlı devleti, Sırbistanın kendisine karşı kullanmak üzere aldığı silahların Selânik üzerinden, Belgrad'a sevkine izin verecek kadar olayların ve gelişmelerin uzağında idi[10]

Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazamlığında kurulan hükümetin ise, Rusya'nın savaş çıkmayacağı yolunda verdiği garantiyi incelemeye bile gerek duymadan Rumelideki eğitimli 120 tabur askeri terhis etmesi de[11] ancak idari zafiyet ve çaresizlik ile izah edilebilecek bir durumdur.

Böylesi idari zafiyete düşmüş bir devletin geniş bir bakış açısı eşliğinde olayları değerledirmeyeceği şüphe götürmez bir gerçektir. Bu gerçek sadece Balkan savaşı öncesi değil bizzat savaş esnasında da iyice su yüzüne çıkmış, ve önemli ölçüde Osmanlı devletinin tarih sahnesinden çekilişini de hızlandırmıştır.

1917 yangınından sonra St. Spohia ile Pavlou Mela Caddesi arasındaki bölge. Arka planda görülen St. Sophia Kilisesi'nin tepesindeki minare, o dönemde hâlâ yerinde.

Her sathada görülen yönetim zafiyetinin, nasıl yozlaşmaya hatta çürümeye dönüştüğünü gösteren en ilgi çekici örneklerden birisi de Selânik'in savunmasını da içine alan Alasonya ordu komutanlığına yapılan tayin ve sonrasında yaşananlardır.

Balkan devletlerinin gerekli hazırlıklarını tamamlayarak 1912 yılı Ekim ayı başlarında Osmanlı Devleti'ne ültimatom vererek, harekete geçmeleri üzerine durumun vehametini kavrayan İstanbul hükümeti alelacele seferberlik ilan edip, ordu kumandanlıklarına da tayinler yaptı Bu tayinler çerçevesinde eski harbiye nazırı Mahmut Şevket Paşada Alasonya ordu komutanlığına tayin edildi.Lakin Paşa bu görevi kabul etmeyerek istifasını verdi. Bu beklenmedik gelişme karşısında fazla da yapabilecek bir şeyi olmayan Osmanlı hükümeti bu göreve Jandarmadan yetişme Ferik Hasan Tahsin Paşa'yı atadı. Gerek kişisel yetenekleri gerekse askerlik birikimi açısından böylesi bir göreve uygun olmayan Hasan Tahsin Paşa'nın şehri tek bir kurşun atmaksızın teslim etmesi ya-

pılan atamanın isabetsizliğini açıkca gösterirken, Paşa'nın hakkında kesin olarak ispat edilememekle birlikte pek çok da spekülasyonun üretilmesine sebep olmuştur[12]

Bu arada böylesi önemli bir görevi kabul etmeyerek olayın ehil olmayan ellere kalmasına sebebiyet veren Mahmut Şevket Paşa, saray mabeyincisi Ali Fuat Efendinin, bir gün kendisine "niçin istifa ile kumandayı böyle ehil olmayanların eline bıraktınız ?" diye serzenişte bulunması üzerine biraz önce bahsettiğiniz çürümeyi adeta belgelendirecek bir cevap vermiş ve "cânım efendim ne yapayım? bu benim şöhretimi ve şeref-i askerimi ihlâl için yapılmıştı. Şöhretimi nasıl feda ederim! "[13] diyebilmiştir.

Böylesi olumsuz şartların üst üste bindiği bir ortamda içerisine sürüklenilen Balkan savaşı macerası bilindiği üzere tam bir felaketle sonuçlanmış, yüzlerce şehir,kasaba,köy bir anda elden çıkarılmış, onbinlerce insan zorunlu göçle İstanbul'a ve Anadolu'ya akın etmiş, mevcut ekonomik dengelerde göz önüne alındığında uzun süre telafi edilemeyecek olan sosyal problemler doğmuştur.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen bir şey yapılamazmı idi sorusu hemen akla gelecektir. Şartlar her ne kadar olumsuz bir görüntü sergilerse sergilesin elbette her zaman yapılabilecek bir şeyler olacaktır. Yeterki bunu yapabilecek irade bulunsun. Zaten bu durum belki de en açık biçimde Libya'dan dönüşte, İstanbuldaki o dönemin meşhur kıraathanesi Meserrette arkadaşları ile buluşan Mustafa Kemal tarafından ifade edilmiştir. "Nasıl bıraktınız, Selânik'i nasıl bu kadar ucuz düşmana teslim ettiniz[14]

Selânik'in ve daha geniş bir çerçevede Balkanların elden çıkarılışının hazin hikayesi Sadık Ulvi tarafından kaleme alındığından burada o tür konuların daha fazla üzerinde durmaya gerek olmadığı kanaatindeyiz.

Esas parmak basılması gereken noktalardan birisi, şu ana kadar hangi sebeplerin zorlaması ile elden çıktığını irdelemeye çalıştığımız Balkanların veya daha özele indirgenmiş bir ifade ile Makedonya'nın ve benzer Müslüman unsurların bulunduğu Batı Trakya ve Rodop gibi bölgelerin ve oradaki insanların bu olaylardan sonraki akıbetidir.

Gerek coğrafi şartlar, ile etnik ve dini konumlanma, gerekse ekonomik ve siyasi şartların gerektirdiği bir zorunluluk olarak tek bir idari çatı altında toplanması gereken Makedonya'nın bu yüzyıl içerisinde yapay bir biçimde parçalanması, günümüzde dahil hiç bitmeyecek sorunları gündeme getirmiştir.

Bu sebepledir ki tarihi Makedonya bölgesinin geçmişinin incelenmesi bu gününe de ışık tutacaktır. Tarih boyunca genelde tek bir idari çatı altında toplandığı vakit barışın hüküm sürdüğü ve ekonomik canlılığın süratle arttığı Makedonya, Yunanistandaki Khalkidhiki yarımadası da dahil olmak üzere yaklaşık 66.355 km2 'lik bir alanı içine almaktadır. Geleneksel sınırları doğu bölgesinde Aşağı Nestes ırmağını ve Rodop dağlarının batı yamaçlarını izleyerek, Pirin dağlarının kuzeyinde, Köstendil'in güneyinden geçerek batı istikametine döner ve Makedonya Cumhuriyetinin kuzey sınırını oluşturan Siroka dağları Karadağ ve Sar dağları boyunca batıya doğru uzanır. Daha sonra güneye dönerek Korab ve Jablanica sıradağları ile Ohri ve Prespo göllerini geçerek Gremmes dağlarına oradanda doğu'ya dönerek Olympos dağı yakınlarında, Selânik körfezinde(Thermaikos Kolpos) sona erer. Bu coğrafi tanımlamadanda anlaşılacağı gibi Yeni Yugoslavya Cumhuriyeti,Makedonya Cumhuriyeti,Bulgaristan, Yunanistan ve kısmen Arnavutluk arasında parçalanmış olan Makedonya'daki arkeolojik bulgular bu bölgenin ilk tunç çağından itibaren yerleşime açıldığını göstermektedir. Tarihi belgelerin ışığında bölgenin sakinleri olarak Makedonlar gözükmektedir. Argeadai hanedanın yönetimi altında güçlü bir devlet oluşturan Makedonlar Philip ve oğlu İskender döneminde zirveye ulaşmışlardır. İskender'in M.Ö 323 yılında ölümünden sonra önce Antiganos hanedanı ile daha sonra da Roma'nın idaresi altında kalan bölge özellikle Roma'nın zayıflaması ile M.S 4. yüzyılda çeşitli barbar kabilelerin akınına uğramıştır. Daha sonra çoğunluğu hristiyanlığı da kabul eden Got,Hun ve Avar akınları gerçekte bölgenin etnik bileşiminde önemli bir değişiklik oluşturmamıştır. Bölgenin etnik dokusundaki önemli değişiklikler 5. yüzyıldaki Slav ve 7. yüzyıldaki Bulgar istilaları ile gerçekleşmiştir. Ulahların ve Kumanların 11.yüzyıldaki akınları ile daha da karmaşıklaşan etnik yapıya en son unsur olarak müslümanlar da katılmıştır. Müslüman unsurun önemli bir bölümünü oluşturan Türkler ve onlar kadar olmasa da Arnavutlar Osmanlı Devleti ile bölgedeki önemli varlıklar haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin hem bölgeyi islamlaştırma politikası, hem de bu yeni unsurlar vasıtası ile ekonomik olarak canlandırma gayretleri neticesinde daha öncekilerden farklı olarak bölgeye gönüllü olarak gelenler olduğu gibi önemli bir miktarda Anadolu insanıda zorla göç ettirilmişti.[15]

Hemen her devirde tarihi göçlerin geçiş yolu üzerinde olduğu için hareketlilik arzeden bölge böylece daha 14. yüzyıldan itibaren çok karmaşık ve o oranda hassas bir dini ve etnik yapıya sahip olmuştu.

Böylesi karmaşık bir yapının bölgeye en son dahil olan unsurun idaresi altına bu kadar kolaylıkla girmesi ve uzun müddet yaşamasıda ilgi çekici bir noktayı oluşturmaktadır. Bu fetih işleminin bu kadar kolaylıkla

ve süratle gelişmesi şüphesiz ki Osmanlı toprak düzeni ile doğrudan ilgili bulunmaktadır. Ortaçağ Avrupasında serf durumuna düşürülen ve karın tokluğuna toprak sahibi bir beyin boyunduruğu altında çalışmak durumunda olan Avrupa ve özellikle daha da kötü durumdaki Doğu Avrupa ve Balkanlar köylüsü[16] için çok daha adil ve kalıcı bir toprak ve vergi düzeni sunan Osmanlı Devleti doğaldır ki daha cazipti. Özellikle savaşmaksızın Osmanlı idaresini kabul eden yerli halka daha önceki siyasal düzenler ile karşılaştırılamayacak oranda geniş haklar tanıyan[17] Osmanlı Devleti eski toprak düzeni ve dolayısı ile ona bağlı sosyal düzendeki çarpıklıklar nedeni ile çok kısa zamanda Makedonya'yı ve Balkanların tamamını idaresi altına almıştı.

Toprak düzeninde sağlanan bu yeni ortam, tahmin edileceği gibi idari açıdanda oluşturulmuş bu sayede toplum dinamikleri ile devleti oluşturan parametreler arasında kalıcı ve devamlı bir denge ve sonuç olarak da istikrar sağlanmıştır.

Bölgeyi merkezini Edirne'nin oluşturduğu Rumeli Eyaletinin idari bütünlüğü altında toplayan[18] Osmanlı Devleti bu sayede kısa zamanda ekonomik performansı arttırmış ve bölgeden toplanan vergi gelirleri kısa zamanda imparatorluğun önemli gelir kalemlerinden olmuştur.[19]

18. yüzyıla kadar aşağı yukarı bu idari taksimatı koruyan Osmanlı Devleti gerek eski Rumeli eyaletinin fonksiyonlarını kaybetmesi gerekse Balkanlarda ortaya çıkan bir takım yeni oluşumlar neticesinde idari yapılanmada bazı değişikliklere giderek daha küçük ancak etkin bir yapılanma oluşturmaya çalışmıştır. Özellikle 1864 vilayet nizamnamesi[20] ile şekillenen bu yeni anlayış neticesinde Makedonya idari açıdan Selânik, Manastır ve Doğu Rumeli eyaletleri arasında paylaştırılmıştır. Ancak bu ayrıştırma sadece idari erke mahsus olarak kalmış, ekonomik ve sosyal bünye doğal şartları içerisinde bütünlüğünü korumaya devam etmiştir. Ta ki 1912 yılında cereyan eden Balkan savaşına kadar...

Çevresindeki duvarlar yıkıldıktan sonra daha kolay yaklaşılabilen Beyaz Kule ve tahta iskele, kayıkçılar, gezintiye çıkmış Selanikliler...

Makedonya'nın doğal olmayan, tamamen siyasi değerlendirmeler eşliğinde bölünmesinin en bariz örneği Selânik'in iç bölgeler ile bağlantısının kopması ile daha başlangıçta görülmüştür.

Osmanlı döneminde inşa edilen liman ve demiryolu ağı nedeniyle fiziksel olarak Selânikle her an bağlantı içinde olması mecburiyeti olan şehir ve kasabalar ciddi olarak ekonomik sıkıntıya düşerken, Selânikte eski önemini kaybetmek durumunda kalmıştır. Bu bir ölçüde özellikle doğu avrupa ve doğu akdenizdeki iki büyük imparatorluğun dağılması ve buna paralel olarak dünyadaki yeni gelişmekte olan ekonomik yörüngelerin bu bölgenin dışında kalması ile bağlantılı ise de, Makedonya'nın parçalanması hiç şüphesiz ki ciddi ve öncelikli bir faktördü.

I. Dünya savaşı sonrasında sağlanan yapay ve zoraki barış sebebiyle tam anlamı ile kaosa düşen Makedonya'nın o günün dünya siyaset dengeleri sebebiyle pek ön plana çıkamamış olması, bu gerçeği bir ölçüde gözlerden kaçırmıştır. II. Dünya savaşı sonrasının iki kutuplu dünyasında ise önemli bir kısmı demirperde ile çevrilen Makedonya mevcut etnik ve dini yapısının karmaşıklığı, buna karşın güçlü ve tek bir idari, ekonomik ve sosyal yapı altında birleşememesinin sıkıntısı ile her zaman problem olmaya devam etmiştir.

İki kutuplu dünyanın, mevcut kutuplarından birisinin etkinliği kaybetmesi ile demirperdenin ve onu oluşturan devletlerin dağılması, küller altındaki ateşi 90'lı yıllarda yeniden ortaya çıkartmış ve bölgedeki güçleri yüzyılın başındaki hesabı bir kere daha ele almaya mecbur bırakmıştır.

Yugoslavya'nın topraklarının bir kısmını, Makedonya Cumhuriyeti adı altında kaybetmesi ile ortaya çıkan devlet, her ne kadar Makedonya doğal topraklarının bir kısmına sahip olabilmişsede varlığı bölgedeki bütün devletleri ve belli başlı dünya güçlerini bölge ile daha fazla ilgilenmek mecburiyetinde bırakmıştır. Bu yeni devlet Bulgaristan tarafından, kendisinin tarihi emellerini gerçek-

leştireceği bir doğal uzantısı gibi görüldüğünden sevinçle karşılanırken, Yunanistan bu doğal uzantının yaratacağı çekim alanının sonuçta, kendi kontrolündeki bölgeyi de etkileyeceği düşüncesi ile olaya büyük tepki göstermiş hatta hatırlanacağı üzere bölge bir ara savaş tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'yide hem bölgedeki müslüman ve Türk unsurlar hem de tarihi geçmişin getirdiği sorumluluk, bölge ile ilgilenmeye mecbur etmektedir.

Yeni dünya düzenini oluşturan güçlerin, bölgede artan bu siyasal parçalanmışlığa karşı önerdikleri ağırlıklı olarak ekonomik entegrasyonu esas alan ve bu bölgenin sorunlar içerisindeki doğu avrupanın bir parçası addedilerek, Avrupanın bir kanadı gibi değerlendirilmesi[21] en azından gözardı edilen mevcut dinamikler sebebiyle, bir müddet sorunu küllendirilse bile ilk fırsatta tekrar ateşleyecektir.

Böyle bir ateşlemeyi her an mümkün kılan bir özellikde bölge ülkelerinin başında ki ufuksuz ve hamaset edebiyatı ile idarecilik yapan devlet adamlarıdır. Bölgenin siyasi istikrarı ve ekonomik gelişimi tarihi geçmişe bakıldığında, en alt düzeyde dahi olsa bölge ülkeleri arasında bir işbirliğinin varlığını mecbur kılmaktadır. Yaklaşık 80 yıldır sürüp giden gereksiz ayrımlar devam ettirildiği takdirde bölgede bir barış ve ekonomik gelişmişlik görmek dün olduğu kadar gibi, yarında mümkün olmayacaktır.

İşte hâlâ günümüzde de ağırlığını hissettirmekte olan Makedonya sorununun , tarihi sürecinin önemli bir kesitini oluşturan Balkan savaşı ve bu sürecte belirgin bir etkinliğe sahip olan Selânik'in trajik bir şekilde Osmanlı'dan koparılışına dikkatlerinizi çekmek istiyoruz.

Çünkü inanıyoruz ki yarınları sağlıklı bir anlayışla değerlendirebilmek, geçmişteki halkaları doğru bir şekilde birbirine ilave etmekle mümkün olacaktır.

Sadık Ulvi'nin ağırlıklı bir şekilde yabancı gazete ve dergilerin savaş muhabirlerinin naklettiklerine dayanarak hazırladığı bu eser en azından kanaatimiz o yönde, bizzat müellifin kişisel hatıratı ve bilgilerine de dayanmaktadır.

Bu konuda söylenebilecek son söz ise , Sadık Ulvi'nin de mukaddime de ifade ettiği gibi bu eserin kıymetinin okuyucular tarafından değerlendirileceğidir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarının hareketli bir "Rıhtım günü"... Soldin ikinci bina Olimpia Sineması, iki bina aşağıda Splendid Oteli, onun yanında Pathe Sineması...

NOTLAR

1 Gül Tokay, **Makedonya Sorunu**, İst., 1995, s.27 vd.

2 İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**,1,Ankara, 1972, S.410

3 Halil Sahillioğlu,"Yeniçeri çuhası ve II. Bayazıt'ın son yıllarında yeniçeri çuha muhasebesi", **Güneydoğu Avrupa Arş. Der.**, 2-3 İstanbul 1973-74, S,417

4 Ali Cevad." Selânik" **Memalik-I Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Luğatı**, 3, İst.s.400

5 Basil Gounaris,"Selânik", **Doğu Akdenizde Liman Kentleri**, Editörler: Çağlar Keyder , Donald Quataert. İst. , 1994, S. 109

6 Emine Kıray , **Osmanlı'da Ekonomik yapı ve Dış Borçlar**, İst. , 1993, s.74-75

7 Tokay, **a,g,e.** S,55

8 Bu tür terörist faaliyetler ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı arşivi, Rumeli Müfettişliği defterlerinde yüzlerce belge bulunmaktadır. Bkz. **B.O.A.** TFR-SL, 1-8

9 A. Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İst., 1945. S.313

10 Rıfat Uçarol, **Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi-Gazi Ahmet Muhtar Paşa**, İst., 1976, S.362

11 Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İst., 1985, S.362

12 Semavi Eyice."Atatürk'ün doğduğu yıllarda Selânik" **Doğumunun yüzüncü yılında Atatürk'e Armağan İst.**, 1981, S.464

13 Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1984 S.64

14 F.Rıfkı Atay, **Çankaya**, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar Bütün Hayat Hikayesi İst. 1969 S.70

15 Ömer Lütfi Barkan "Osmanlı İmparatorluğunda bir kolonizasyon metodu olarak iskân ve sürgünler" **İ.Ü İktisat Fak. Mec.** 25 İst. 1953-54 S 224 vd

16 Tevfik Güran, **İktisat Tarihi**, İst., 1993, S,32 vd.

17 Halil.Cin, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması Konya**, 1992, s.55 vd.

18 M.Tayyib Gökbilgin **15. ve 16. Asırlarda Edirne ve Paşa livâsı, Vakıflar,Mülkler,Mukataalar**, İst., 1952, S.73-85

19 M.Tayyib Gökbilgin "Müesseseler Tarihimizin kaynaklarından 1579 senesinin Rumeli sadareti sicillerinden bazı önemli kayıtlar" **Tarih** 25. İst.1971 s.250-256

20 Talat Mümtaz Yaman, **Osmanlı imparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşma Hakkında bir Kalem Tecrübesi İst.**, 1940 s.162

21 Zbigniew Brezezinski, **Kontrolden Çıkmış Dünya**, (Çeviri, Haluk Menemenoğlu), İst., 1994, S.232

Ve daha birçok kıymetli hediyeler! Eşya Piyangoları

TUNCA VARIŞ

Bitirmekte olduğumuz 1996 yılının son sayısı olduğu için geçtiğimiz Aralık ayında dergide çıkan yazımızı "Piyangolarda Yılbaşı Biletleri"ne, daha da doğrusu yılbaşı çekilişlerine ayırmıştık. İşte, bir yılbaşı daha geldi, geçti ve Milli Piyango İdaresi'nin bu sene yılbaşı çekilişinde "büyük ikramiye" olara saptamış olduğu 150 milyar lira yine birçok piyango meraklısı ve köşe dönücü için adeta bir medar-ı hayatiyet motoru oldu.

Aslına bakarsanız bu seneki "Yılbaşı Piyangosu" geçen yıllarda olduğu kadar ses getirmedi, ilgi ve hayranlık uyandırmadı. Piyangoda, ilk yıllarda "yüz lira"yı bir arada düşünemeyen kişiler için binlerce liralık ikramiyeler, daha sonraları "her mahallede bir milyoner" yetiştirmeye çalıştığımız dönemde milyonlarca liralık ikramiyeler, dilimizi "trilyon"ları telâffuz etmeye alıştırmaya çalıştığımız son yıllarda milyar liralık ikramiyeler gerçekten aklımızı başımızdan almaya yetiyor ve bu rakamlar yıl sonunun en önemli gündem maddesini oluşturuyorlardı. Ama artık alıştık, bir zamanlar özel bir büyüğümüzün "Alışırlar! Alışırlar" diyerek dile getirdiği kehaneti hani doğrularcasına, artık milyarlara da alıştık. Bu sene yılbaşı büyük ikramiyesinin yüz elli milyar lira olması bile kılımızı kıpırdatmaya pek yetmedi. Alıştığımız ve çok iyi tanıdığımız klasik biletli piyangoya nazaran daha modern ve daha teknik bir kıyafetle karşımıza çıkan yeni şans oyunumuz "Sayısal Loto 6/49" üç büyük kentimizde gündemin ilk sırasına oturdu. Sadece üç kentte oynanabilmesine karşın daha düşük bir parayla katılabilmek ve yine milyarlar seviyesinde oldukça önemli ikramiyeler kazanmak olanağı bu yeni piyangonun tutulmasında önemli rol oynadı. Her şey bir tarafa, yine de şu son günlerin en çok konuşulan konusu "şans-kader-kısmet" oldu.

Ben de henüz süregelen bu güncellikten yararlanarak bu yazımda bir kez daha "piyango" konusuna dönmek istiyorum. Ancak bu yazıda ele alacağım piyango türü, aslında çok sık karşılaştığımız halde hiçbir zaman gereken ilgiyi görmeyen bir tür; karşılığı nakit para olmayan piyangolar ya da bir başka deyişle "Eşya Piyangoları".

Bilindiği üzere, bir genelleme yapmak gerekirse, "piyango" kavramının ortaya çıkışında bu piyangodan elde edilecek gelirin bir hayır işinde kullanılması düşüncesi bulunmaktaydı. Bir hastane ya da okul yapımı, toplumda belirli bir kesime yardım etme, toplumsal içerikli bir girişimin giderlerini karşılama gibi düşünceler başta ağır basmaktaydı ve piyangolar ge-

kle bu girişimleri başlatanlar ından düzenleniyordu. Ancak n içinde elde edilen parasal rı bu piyango olayının önemli ede "gelir elde etmek" üzere nılabileceğini gösterince pi- lar "resmi"leşti ve devletin ı ya da yetkili bir organı ta- lan düzenlenir oldu. Ancak noktasındaki "toplumsal dım", "toplumsal katkı" düzenlenen piyangolar da, resmi piyango ile yarışmamak da çatışmamak için kimlik eğiştirdiler ve ikramiye olarak para yerine katılanların ho- na gidecek, işlerine yarayacak eşitli eşyalar dağıtmaya başla- r. Böylece iki tür piyango zenlenir oldu: Birinci tür, ka- nlara ikramiye olarak "para" ıtan ve genellikle resmi bir uluş tarafından düzenlenen angolar; bizdeki örneği Cum- riyet Dönemi'nin ilk yılların- ı Tayyare Cemiyeti Piyangosu a 1939-1940 yıllarından sonra Piyango'dur. İkinci tür ise ik- ve olarak çeşitli eşyalar dağıtan, resmi kuruluşlar tarafından dü- enen, belirli toplumsal bir gaye- izmet eden, oldukça dar kap- lı "eşya piyangoları"dır. Gerek manlı ve gerekse Cumhuriyet nemi'nde birçok kez düzenlen- bir piyango türüdür.

İkramiye karşılığını para olarak eyen piyangolar belirli tarihler- düzenli aralıklarla, çekilişlerin emine göre orantılanan ikramiye tarları dağıtacak bir şekilde düzen- nir ve biletler, süsleme konusu de- şe de ana hatlarıyla klasikleşmiş, şılmış boyut ve renk özeliklerini rurlar.

İkramiye karşılığı para olarak enmeyen eşya piyangolarında bi- etler ise asla belirli kıstaslara uymaz- r. Boyutları farklıdır, süsleme konu- ve biletin baskısı o piyangoyu dü- zenleyen kuruluşun önemi, olanakla- rı ve ciddiyeti (!) ile bağıntılıdır. Çekiliş tarihi belirli ve önemli bir güne de denk gelebilir, rastgele bir gün de çekiliş yapılabilir. Piyangonun tertiplenmesinde belirli bir zaman aralığı kesinlikle yoktur; ne zaman bir piyango düzenleme gereği kendini gösterirse o sıklıkla düzenlenir.

Resmi olsun, özel olsun, para piyangosu olsun, eşya piyangosu olsun, her bir bilet kesinlikle bir sosyo-ekonomik bir belgedir. Bilet fiyatı piyangonun düzenlendiği dönemin ekonomik durumunu belirtir. Biletin grafik bir yapıt olarak görünüşü yine o dönemin beğeni kıstaslarını ve teknik olanaklarını gösterir. En önemli gösterge ise ikramiyelerdir. Dağıtılan ikramiyeler

MİLLET PARTİSİ
EŞYA
PİYANGOSU
1 Lira
ADALET PARTİSİ
EŞYA PİYANGOSU
Genel Muhasip
Genel Başkan
Çekiliş T. 31 Aralık 1962
EŞYA PİYANGOSU
10
İSTANBUL TÜRK MUSİKİSİ
YÜKSEK SANATKÂRLARI
CEMİYETİ
BAŞKAN:
1
LİRA
ZENGİN EŞYA PİYANGOSU

1 LİRA
ÜSKÜDAR-KADIKÖY ve ANADOLU YAKASI
ŞOFÖRLER ve OTOMOBİLCİLER CEMİYETİ
1 LİRA
Nº 035300
ZENGİN

Nº 116743
2½ Lira
EŞYA PİYANGOSU

İSTANBUL GAZETECİLER CEMİYETİ
Son Posta
Akşam
İSTANBUL
Jamanak
Cumhuriyet
Vatan
Nº 030363
1 LİRA
İDARE HEYETİ BAŞKANI

türkiye gazeteciler sendikası
YILBAŞI PİYANGOSU
10 lira
31 aralık 1975
10 MURAT TELEVİZYON
genel başkan
SEMİH BALCIOĞLU
genel mali sekreter
ZİYA SONAY

bugün bize, değer ve cins olarak, o dönemin ekonomik, toplumsal ve kültürel durumu hakkında ışık tutarlar.

Sözü daha fazla uzatmadan koleksiyonumdan seçtiğim, güzel görünüşlü, önemli ve ilginç olduklarını düşündüğüm bazı "eşya piyangosu biletleri" ile ufak bir sosyo-ekonomik araştırma gezisine çıkalım. Bakalım biletler bize ne anlatıyorlar?

"Otomobil, kotra, minibüs, kamyon, traktör, jeep, deniz motoru, motorsiklet, bisiklet, at ve yük arabaları, sandal, çocuk arabası, pulluk, biçerdöğer, arsa, ev, apartman dairesi, halı, seccade, dikiş makinesi, buzdolabı, düdüklü tencere, fırın, çamaşır makinesi, ütü, elektrik ütüsü, semaver, gramofon, pikap, teyp, akülü radyo, ceryanlı radyo, abajur, masa saati, cep saati, kol saatı, sofra-çay-kahve takımları, yazı makinesi, fotoğraf makinesi, hesap makinesi, av tüfeği, çadır, elbiselik erkek kumaşı, elbiselik kadın kumaşı, yağmurluk, gömlek, çorap, kravat, pırlanta yüzük, pandantif, bilezikler, göğüs iğnesi, Cumhuriyet altınları, Avrupa seyahati, Yalova kaplıcalarında tatil..." gibi ikramiyeler 80'li yılların başına kadar dağıtılan, genelde üç aşağı, beş yukarı her piyango biletinin arkasında belirtilmiş olan hediyelerin listesini oluşturuyor. Bazı biletlerde verilecek ikramiyeler açıklanmış ve adetlerine göre iyice belirtilmiş, bazılarında ise yuvarlak sözlerle geçiştirilmiş olarak görünüyor. "On liralık eşya, beş liralık eşya, bilet sahibinin istediği (1 - 3000 liralık) yerli malı eşya, ve daha birçok kıymetli hediyeler."

Dağıtılan ikramiyeler dönemlere göre oldukça değişiklik gösteriyor. 50'li yıllara kadar ağırlık "yerli malı" eşyalardadır; halı, seccade, kumaş, gömlek, çorap, kravat gibi eşyalar en çok tekrarlanan kalemlerdir. 50'li yıllardan itibaren, 70'li yıllara kadar da her evde bulunması arzu edilen fakat edinilmesi oldukça güç olan "ev araç ve gereçleri" ağırlık kazanmaktadır. Sayfalarımızda resimlerini gördüğünüz "Demokrat Parti Eşya Piyangosu" biletleri bu konuya örnek olarak verilebilir. Henüz "rant ekonomisi"nin ne olduğunun bilinmediği yıllarda, tüm siyasal partilerin gelir kaynaklarının kısıtlı olduğu dönemlerde sık sık eşya piyangoları düzenlenmiş ve partilere gelir sağlanmaya çalışılmıştır. Biletler DP Başkanı Celal Bayar imzalıdır ve 1257132 numaralısı 19 Eylül 1948 tarihinde İzmir Fuarı'nda, 856750 numaralısı da 35 Haziran 1950 tarihinde Ankara'da çekilen piyangoların biletleridir. Arka taraflarında yer alan ikramiye listesi adeta bir "liberal ekonomi" müjdesidir; "jeepler, deniz motorları, kotra, ev eşyaları, altın kadın ve erkek kol saatleri" bu piyangonun önemli ikramiyeleri arasında yer almaktadır. İlginç bir ikramiye de verilen bir "kamyon"dur; kaderin cilvesine bir bakın hele! Kimi parti piyangoda ikramiye olarak bir kamyon verirken kimine de yolda ikramiye olarak bir kamyon çarpar.

Siyasal partilerin eşya piyangolarına üç adet "CHP" bileti ile devam edelim. O yıllarda "karşılığı nakit olmayan piyango" tertip etmek için Valilik izni yeterli olduğu için Genel Merkez, İl Merkezi, Gençlik Kolları ayrı ayrı piyangolar düzenlemişlerdir. 040006 numaralı bilet 31 Aralık 1953 günü adeta bir yılbaşı piyangosu gibi Ankara İl Merkezi'nde çekilmiş ve genellikle Cumhuriyet altınları dağıtmıştır. 4933 numaralı bilet ise 7 Ekim 1961 günü Silivri'de çekilmiş ve bir ay içinde alınmayan ikramiyenin partiye bırakılacağını belirtmiştir. Eşya piyangolarında çekilişten sonra ikramiyenin alınma süresi oldukça kısadır. 73489 numaralı bilet ise Genel Sekreter Kasım Gülek imzasını taşıyor. 25 Nisan 1954 tarihinde çekilişi yapılan bu biletin arkasındaki ikramiye listesinden o günlerde bir evin 50.000 lira, bir jeep'in 9.800 lira, bir radyonun 180 lira, bir Cumhuriyet altınının 48,83 lira olduğunu öğeniyoruz.

"Cumhuriyetçi Millet Partisi"nin 31 Aralık 1955 günü için ön görülen piyango çekilişini de 237820 numaralı biletle izliyoruz. "Her biri İstanbul ve Ankara'nın bir semtinde olmak üzere beheri 3.000 lira değerinde sayfiyelik arsalar" bu piyangonun ağır topu olarak göze çarpıyor.

Ragıp Gümüşpala'nın imzasını taşıyan, 31 Aralık 1962 tarihli ve 0396569 numaralı, "Adalet Partisi Eşya Piyangosu" biletinde ise rakamlar oldukça değişmiş. Sekiz sene içinde Jeep olmuş 20.000,lira radyolar da 500 lira'ya satılmakta. Fiyat artışları nurlu ufuklarda artık iyiden iyiye belirmeye başlamışlar.

"Millet Partisi Eşya Piyangosu"nun çekilişi anlamlı ve güzel bir güne denk getirilmiş, 23 Nisan 1950'de toplumun her kesimine ilginç gelecek ikramiyeler dağıtılmış. 296325 numaralı biletin arkasındaki listede evler de var, ev araçları da. Otomobil de var, traktörler de. Erkeklere elbiselik kumaşa karşılık kadınlar için ipekli kumaş düşünülmüş. Ve, şimdi sıkı durun!... Kırsal kesimde yaşayan vatandaşlar için de 1.000 lira değerinde bir "boğa" ve 400 lira değerinde bir "inek", yani nabza göre verilen şerbet.

Eşya piyangolarının toplumsal etkinlikler için para kaynağı sağlama yolunda kullanılmasına en güzel örnek "Türk Maarif Cemiyeti Eşya Piyangosu"dur. Bu eşya piyangosunun geliri parasal durumu yeterli olmayan öğrencilerin eğitim ve barınma giderleri için kullanılmış ve tüm çekilişler Cumhurbaşkanı'nın himayelerinde ve Başbakanın genel başkanlığında düzenlenmiştir. Çekilişte dağıtılacak çok çeşitli ikramiye arasında ilgimi en fazla çeken eşya da "kitap" oldu. 18 kalem olarak listelenmiş ikramiyeler arasında en son sıra kitaba ayrıl-

otomobiller, televizyonlar ve elektrikli ev araçlarına ağırlık vermişler ancak kadın çorapları, erkek çorapları ve kravatları da unutmamışlar. Gazete ya da dergi aboneliği, kitap gibi gereksiz ve kimsenin ilgisini çekmeyen armağanları elbette listelerine almamışlar.

Geliri somut bir gayenin gerçekleştirilmesi için kullanılan piyangolara örnek olarak 29 Ekim 1954 tarihli, 146743 numaralı ve arkasında Fahri Atabey'in imzası bulunan "Zeytep Kâmil Hastahanesi Çocuk Pavyonu Eşya Piyangosu"dur. Dönemin ev kadınlarının düşlerini renklendiren elektrikli ev araçları ağırlıklı ikramiye listesinde toplam 5990 adet hediyenin dağıtılacağı duyuruluyor.

Arka yüzünde Rıza Çerçel'in imzası bulunan "Türkiye Kızılay Cemiyeti

...ış. 3.000 lira değerinde bir otomo-...il, 500 lira değerinde bilet sahibinin ...zu ettiği eşya, 125 lira değerinde bir ...ramofon, 20 lira değerinde elbiselik ...erli kumaş, 300 lira değerinde pır-...inta yüzük dağıtılan piyangoda 1 lira ...yazı ile "bir") değerinde 200 adet ...itap dağıtılması ön görülmüş ve lis-...eye alınmış. Ana gayesi eğitim ...an bir kuruluşun ikramiye liste-...inde bile kitap son sıraya konmuş ...ıve hayıflanmayın sakın. Beş yüz ...dedi aşkın eşya piyangosu bile-...inden oluşan toplam koleksiyo-...umda çorap, mendil, kravat, ...omlek ikramiye olarak yüzlerce ... biletlerde yer alırken "ki-...ap"tan zöz eden tek bilet de bu-...dur. Bir de okumayan bir top-...um olduğumuzdan yakınırız; ...nice fırsatı kaçırdıktan sonra.

Eski piyango biletlerinin bir ...belge değerinde olduklarının ...güzel bir kanıtını 030363 nu-...maralı, 5 Haziran 1948 tarihli ...e İdare Heyeti Başkanı olarak Sedat Simavi'nin imzasını taşı-...an "İstanbul Gazeteciler Cemi-...eti Eşya Piyangosu" bileti ver-mektedir. Görsel güzelliği, Saray-burnu'nda güneş batışı ile de dik-kat çeken biletin üzerinde o dö-nemde İstanbul basınında yer alan Türkçe ve yabancı dillerde yayın-lanan gazeteleri görmekteyiz. Top-lam olarak 6121 hediyenin dağıtı-lacağı bildirilmektedir.

196988 numaralı, 31 Aralık 1975 tarihli "Türkiye Gazeteciler Sendikası Yılbaşı Piyangosu" bileti de ünlü karikatür sanatçımız Semih Balcıoğlu'nun imzasını taşımakta. Son yıllarda eşya piyangoları ülkenin teknolojik gelişimine uygun olarak Murat

Eşya Piyangosu"nun 28 Mart 1959 tarihli, 501686 numaralı biletinde toplam 100.000 adet hediyenin verileceği yazılı. "Mahallenin milyonerleri" devrini yaşamaktayız; yıl 1969. "5 Chevrolet, 3 Ford, 1 Buick ve 1 Mersedes otomobil, 450 frenk gömleği, 1200 ipek ve nylon kadın çamaşırı ve 79525 çeşitli ve orijinal eşya"nın dağıtıldığı bu piyangoda da kitaptan, kâğıttan söz edilmiyor.

89382 numaralı bilette de üstad Hakkı Derman'ın imzası var; "İstanbul Türk Musikisi Yüksek Sanatkârları Cemiyeti" yararına düzenlenmiş zengin eşya piyangosu biletinde ünlü türkücümüz Zehra Bilir'in resmi görülmekte. Aynı çekiliş için cemiyete üye olan tanınmış sanatçıların resimlerinin yer aldığı değişik biletler bastırılmıştır. Böylece piyangoya katılanlara sevdikleri sanatçının ya da sanatçıların resimlerinin yer aldığı biletleri satın alma olanağı sağlanmış oluyordu. Sevilen sanatçının şans getirmesi dilekleriyle...

Aynı çekilişte değişik kişilerin resimleri ile bezenmiş benzer biletlerin bastırılması yöntemi son yıllarda giderek daha fazla uygulanır olmuştur. Numarası basılmamış (082572) "Galatasaray Spor Kulübü 80. Yıl Eşya Piyangosu" bileti de bu türe giren bir örnektir. Ulusal futbol takımımızın teknik direktörü olarak başarılarını alkışladığımız Fatih Terim bu biletle piyangoya katılan kişiye ikramiye kazandırma başarısını gösterememiş. 19 Ekim 1985 tarihli bu piyangoda iki çeşit ikramiye var. Kamyon, otobüs, otomobil gibi araçlar ve değişik adetlerde Cumhuriyet altınları...

Karşılığı nakit para olmayan eşya piyangoları 80'li yılların ortalarına kadar kendi ikramiye çekilişlerini genellikle kendileri yaparlardı. Bu çekiliş işlemi de elbette bir dereceye kadar külfet yaratıyor, zahmet veriyordu. Çekiliş için bir salon sağlanması, çekiliş düzeninin kurulması, noter ya da gözlemcilerin bulunması ve çekiliş sonuçlarının yayınlanması gibi işlemlerin yerine getirilmesi zaman ve paraya mal oluyordu. Bütün bu sorunları ya da işlemleri yok etmek için son yıllarda yeni bir yöntem uygulanır oldu: Milli Piyango çekilişleri ile bağlantı. 03611 numaralı ve 31 Aralık 1986 tarihli "Trabzonlular Kültür ve Yardımlaşma Derneği Eşya Piyangosu" biletinin arkasında bu bağlantı şu şekilde açıklanmış: İşbu eşya piyangosunda 31 Aralık 1986 tarihinde yapılacak Milli Piyango yılbaşı (olağan) çekilişinde en büyük ikramiye isabet edecek numaradan başlamak ve mezkur çekilişin ikramiye liste sırasında belirlenecek önce gelen ilk altı ikramiyenin "son beş' rakmına göre 1. ve 2. sıralara birer adet Doğan, 3. sıraya bir adet Kartal, 4. ve 5. sıralara birer adet Şahin ve 6. sıraya da bir adet Serçe otomobilleri verilecektir.

İsanbul'un Anadolu yakasında, Selimiye'de oturduğum için yazımı bitirirken semtimle ilgili bir bileti sizlere sunuyorum. 035300 numaralı, 10 Ekim 1948 tarihli bu bilet "Üsküdar-Kadıköy ve Anadolu Yakası Şoförler ve Otombilciler Cemiyeti"nin zengin eşya piyangosuna ait. Güneş batşında Kız Kulesini gösteren bilet ayrıca en renkli, en güzel biletlerden biri. Verilen hediyeler arasında otomobil, taksi saatleri, otomobil lâstikleri gibi özellikli bazı eşyalar dikkati çekiyor. Toplam olarak 7.500 hediyenin dağıtılacağı belirtilen liste alışılmış şu cümle ile sona eriyor: Ve daha bir çok kıymetli hediyeler...

Vah Kalamış'ım, Vah!

ESER TUTEL

1956, 57, 58 yazlarını Kalamış'ta geçirdik. Kalamış'ın Kalamış olduğu dönemde... Hem de, iskelenin hemen gerisinde, koya nazır, deniz kenarındaki bir evde...

Ev sahibi, Mussolini'nin iktidarda olduğu yıllarda İtalya'dan ayrılıp İstanbul'a yerleşmiş, Sinyor Pari adını görmüş-geçirmiş bir İtalyan'dı. Renkli bir kişiliği vardı bu Sinyor Pari'nin... Şövalye pâyesini haiz olduğunu duymuştum. İtalya Cumhurbaşkanı Gronchi 57 yazında İstanbul'a geldiği zaman İtalyan Başkonsolosluğu'nda düzenlenen büyük törene özellikle davet edilmişti.

Bahçede, deniz kıyısında, sandalda, motorda sırtında eski bir gömlek, yaklarında aşınmış bir pantalonla dolaşmasını kanıksadığımız Sinyor Pari'yi akşamleyin üzerinde smokini, boynunda asılı şövalyelik nişanıyla davete icabet etmek üzere arabaya binerken görünce, herkes gibi onun bu halini ben de yadırgamıştım.

Sinyor Pari'nin bir başka özelliği de çevredeki bütün çocuklarla, gençlerle yakından ilgilenmesi, onları iyi birer meslek sahibi, örnek bir insan olmaya ve spor yapmaya yöneltmesiydi.

Kalamışlı gençler, kürek çekmeyi, yelken kullanmayı, sandal boyamayı, balık tutmayı, kısacası denizle ilgili her türden marifeti hep ondan öğrenirlerdi. Kız olsun, erkek olsun, her gencin tipine uygun bir meşgale bulmakta onun üstüne yoktu. Çevreye yeni gelen gençleri birbiriyle tanıştırır, aralarında kaynaştırır, onların iyi birer arkadaş olmalarını sağlardı. Zamanla dostluklar ilerler, delikanlılarla genç kızlar arasında masum flörtler başlardı. O gençlerden çoğunun bugün mesleğinde başarı kazanmış kimseler olduklarını görüyorum. Kimi doktor, kimi avukat, kimi mühendis, ama hepsi de olumlu, tutarlı kişiler...

Napoliten Partiler... Ve Venedik Geceleri...

Bir bakardınız, genç kızları bahçede toplamış, onlara akşamki "Napoliten" parti için metazori midyeli pizza yaptırıyor. Bir başka gün, delikanlılara o geceki "Venedik" eğlencesinde yakılacak meşaleler için denize kazıklar çaktırıyor.

Birinin teknesi mi boyanacak? Hemen gençleri toplar, boya kutularını, fırçaları, raspaları, zımparaları ellerine tutuşturuverirdi. Bir de bakardınız ki, 5 metrelik koca sandal bir, iki saat içinde boyanmış, verniklenmiş, çizgisi çekilmiş, sadece kuruması kalmış! Öyle bir dostluk ve arkadaşlık havası yaratırdı ki, kimse bu "angarya"dan ötürü yüksünmez, kimse kaytarmayı aklının ucundan bile geçirmezdi. Onun ilgi göstermediği çocuk, anlardınız ki işe yaramaz, uyumsuz, geçimsiz gencin biridir. Kalamış'a gelip giden, ya da Yelken Kulübü'ne devam eden herkes Sinyor Pari'yi tanır, sözünden çıkmayı terbiyesizlik sayardı.

Bir önceki yaz, kızı Hilda'nın evlendiği günün gecesi yaptığı muhteşem düğünü Kalamışlı gençler hâlâ anlata anlata bitiremezlerdi: Koyun, iskelenin sol tarafında kalan kısmına demirleyen fenerlerle süslü sandallarda geç saatlere kadar yenilmiş, içilmiş, gitarlar çalınmış, kadehler kaldırılmış, şarkılar söylenmiş. Sanırmışsınız ki, Venedik'teki Büyük Kanal'da geleneksel şehrayin var!

Kalamış Koyuna Bir Kazık da Ben Çaktım

Sinyor Pari'nin bahçesinin önünden toprak bir yol geçerdi. Yolun bir yanı evin bahçe duvarıydı, öteki yanı

leh-i derya... Yâni Kalamış koyu... Ancak dize, hadi bilemediniz bele kadar gelen koyun sığlık kısmında çakılı sıra sıra kazıklara kıyıdaki evlerin sandalları, motorları bağlı dururdu. Sınıyor Pari, 450 liraya Dere'den aldığım ilk sandalımı bağlamam için bir kazık da bana çaktırmıştı.

Sağda, kıyıda, Saadet Hanım'ın derme-çatma kır kahvesi; onun yanıbaşında da köprü gibi denize doğru uzayıp giden ahşap Kalamış iskelesi... Kıyı çok sığ olduğu için, iskele 4-5 metrelik derince suya erişinceye kadar denize doğru uzayıp giderdi; vapurlar dıpdeki kum topuklarına vurmadan rahatça yanaşabilsinler diye...

Sandalla tâ iskelenin ucundan dolaşmaktansa, bu köprü gibi iskele uzantısının altındaki gözlerin en baştakinden geçerdik. Tabiî, kürekleri kırmamak için iyice kapatıp, tahtalara çarpmamak için de başımızı eğerek... İskele memuru Şefik Bey, eşi ve çocuklarıyla, yaz-kış iskele binasındaki iki odada otururdu. Çımacı Hüsnü ise, sanki gece-gündüz Kalamış'tan ayrılmazdı gibi geliyor.

Bir pazar günü, eski Şirket-i Hayriye'den Şehir Hatları İşletmesi'ne geçen küçük vapurlardan biri, nasılsa iskelenin sol tarafındaki kayalıkların önüne kuma oturmuştu da, akşama kadar kendini kurtarmak için nasıl bir ileri, bir geri gidip geldiğini, kumları karıştırıp suları bulandırdığını, iyice sokulduğumuz sandaldan heyecanla seyretmiştik.

Yelken Kulübü'nün yanıbaşındaki meydanın gerisinde, çınar ve atkestanelerinin koyu gölgesindeki yüksekçe bahçe, meşhur Todori'nin açık hava meyhanesiydi. Yanda kapalı yeri de vardı. Dediklerine göre, Todori ölüp gideli yıllar olmuştu, bu arada bahçe birkaç kez de el değiştirmişti; ama adı değişmemişti. Moda'nın Koço'su ne kadar ünlüyse, Kalamış'ın Todori'sı de o kadar nam yapmıştı. Hiçbir yerde, orada yapılan Arnavut ciğerinin lezzetini bulamazdınız.

Todori'nin bir özelliği de, kalem ve musiki erbabının sık sık burada toplanıp yemesi, içmesi, koyu sohbetlere dalmasıydı. Nitekim 1960 yılının 6 Şubat akşamı, daha 58 yaşındaki ünlü bestekâr ve ramburi Selâhattin Pınar buracıkta, sofra başında hayata gözlerini yummuştu.

Bahçe, bugün Maliye Bakanlığı mensuplarının sosyal tesisi... Artık öyle her isteyen elini, kolunu sallaya sallaya içeriye giremiyor. Yanıbaşında ise Rum kilisesi ve hemen gerisinde, cadde üstünde, küçük bir taş var: O da eski Rum ilkokulu...

Tüm Kalamış, Hulusi'den Sorulurdu

Kalamış'ın renkli kişilerinden biri de Yelken Kulübü'nün bekçisi Hulûsi idi. O tarihlerde 35, bilemediniz 40 yaşlarında olan Hulûsi, zamanlı zamansız içmesine karşılık aslında terbiyeli ve marifetli bir adamdı; elinden hemen her iş gelirdi: Kulübün teknelerine bakar, motorları tamir eder, yelkenleri onarır, şunun bunun sandalını boyardı. Ben, kendi hesabıma sandalımı, 58 yazının başında, 200 liraya, üstelik boyası, macunu ondan, Hulûsi'ye boyattığımı çok iyi hatırlıyorum.

Hulûsi balık zamanında sabahları erkenden denize çıkar, öğleye doğru iki, üç gaz tenekesi, belki daha da fazla, lüferle geri dönerdi. Balıkları oracıkta gelip geçenlere satar, kendine ayırdıklarını da ağacın altında yaktığı ateşte pişirerek -birkaç şişe Marmara şarabının eşliğinde- karısı ve çocuklarıyla keyifle, afiyetle yerdi.

Aslında Kalamış koyu öyle pek bol balık yapan bir yer sayılmazdı. Dip kumluk olduğu için daha çok Kalamış koyunun ağzında, derince sularda, ancak irili ufaklı kırlangıç balığı tutulurdu: üç karışlık baba kırlangıçlardan bir karışlık taş kırlangıçlarına kadar...

Kalamış'ta kırlangıç tutmanın ayrı bir zevki vardı. Önce oltanın kurşun zokası dibe oturtulur, sonra hafif hafif çekip bırakılırdı. Yem mi? İskelenin kazıklarından söktüğünüz küçük midyelerin içine bile atlardı kırlangıçlar.

Birden, olta âni bir asılışla gerilir, balığın vurduğu belli olurdu! Hemen oltayı boşluk bırakmamaya çalışarak çekmeye başlardık. Çok geçmeden de kırlangıç, iki yanındaki mavi-kırmızı alacası kocaman yüzgeçlerini açarak döne döne suyun yüzeyine çıkıverirdi. Varsa, balığı kepçeyle sandala alıverirdiniz. Yoksa, insana taş devrinden kalma bir yaratık izlenimini veren bu yaratığın, kendini iğneden kurtarıp denizin derinliklerinde gözden kaybolması işten bile değildi.

Hepsi iyi, hoştu da, gariban balık sandala aldığınızda hemen ölmez, farşların üstüne uzun uzun çırpınır, tam öldüğünü sandığınız anda bile bir kuyruk darbesiyle hâlâ can çekiştiğini belli ederdi. Hattâ, eve getirip, ayıklamak üzere mutfaktaki musluğun altına bıraktığınız zaman bile...

Bir de, Kurbağalıdere'nin koya açıldığı yerde, iki karışlık suda dolaşan kefallar bugün gibi gözlerimin önüne geliyor. Sandalın dibini taşlara sürtme bahasına bile olsa yanlarına iyice yaklaşırdık da, yine kaçmazlar, başları suyun dışında, yüzmelerini sürdürürlerdi. Bu uyanık balıklar ne oltayla yakalanırdı, ne de ağla... Meğer ki, usta bir balıkçı gelip üzerlerine serpme ata! Arada bir oltaya, çurçur gibi beş para etmeyen balıkların vurduğu da olurdu.

Eylül başı geldi mi, Moda burnu açıklarında çapariyle istavrit çekilirdi. Dipdiri, pırıl pırıl, canlı canlı istavritler... Tıka basa yenirdi de, artanlar konu komşuya gönderilir, hattâ gelip geçene bile verilirdi. Hulûsi'nin lüferleri, 5,5 beygirlik hurda Johnson'uyla açıldığı Haydarpaşa ya da Hayırsız önlerinden yakaladığını bilirdik. Arada bir oltaya horozbına ya da trakonya gibi zehirli balıklar da

70'lerde Kalamış koyu: Geri plânda moda burnu, ortada Kalamış vapur iskelesi... Var ki, vapur seferleri kaldırıldığı için, yeşile boyalı iskele binasının önüne briketten ilâve yapılarak iskele çay bahçesi haline sokulmuş. Önde, sandallar motorlar...

kılırdı ki, boş bulunup avuçlayarak izneden çıkarmaya hiç gelmezdi.

Trakonya... Gerçek Bir Deniz Akrebi!

Benim trakonyayı tanıdığım filân k. Sadece adını ve kötü şöhretini uvmuşluğum var. Bir gün oltamı ektiğim zaman iğneye takılı, bir kastan daha kısa, beyaz bir balığın çırnıldığını görmeyeyim mi! Hulûsi hemen atıldı:

– "Ağbi, trakonya bu! Sakın elini sırma, şimdi kesip çıkartırız."

Meğer bir istavrit kadar masum görünüşlü bu balığın zehirli, sırtındaki üç dikenindeymiş! Mazallah bir batmaya görsün; öyle bir sancı yaparmış ki, deme gitsin! Trakonya sanki balık değil de, gerçek bir deniz akrebi! Kalbi olanın yürekciğin bu müthiş acıya kolay kolay dayanamazmış! Acele hastaneye yetiştirilemeyenin ise vay haline!

Yapılacak tek şey, orasını bıçakla kesip, zehirli kanı emerek tükürmek! Kazara denizde trakonya mı çarptı? Balıkçılar, dediğim gibi çakıyla balığın çarptığı yeri keser, kanı emer, denize tükürür, sonra üzerine de bir güzel işerlermiş. Niçin mi? Böcek sokan yere amonyak sürülür ya, doğal amonyak niyetine işte...

O gün balığı kıyıdaki çocuklara göstermek için bir tahtanın üstüne koyarak sandaldan taş iskeleye atladım. Ama veletler, sanki doğma büyüme denizci, usta birer balıkçı!

– "Oooo, biz bunlardan çok yakaladık! Sakın dikenleri eline batmasın ağbi!" demezler mi!

Ben de alıp bu sefer evdekilere bilgiçlik taslamak istedim.

– "Çok tehlikeli bir balıkmış bu!" dedim. Dikenlerinin altında çok şiddetli bir zehiri varmış."

Ertesi gün baktık. Bizim kedi sepetinde mecalsiz yatıyor. Biçarenin gözlerinin feri kaçmış, inleyip duruyor. Bıyıklarının kenarından akan yeşil sular da cabası... Uzun lâfın kısası, on yıllık kedimiz ertesi sabaha çıkmadı.

Zavallı kedinin, trakonyayı bir ara çöp kovasından çalarak bir güzel yediğini neden sonra anladık. Ama ne çare... Garibanın gece boyunca can çekişmesi, herhalde yediği balığın ölü olmasından ötürüydü. Kimbilir, balık canlı iken çarpsaydı kedimizin dünyasını değiştirmesi belki de on dakika bile sürmeyecekti...

Sabahleyin ablam onu sepetinde ölmüş görünce hüngür hüngür ağlayarak almış, evin ilerisindeki boş arsaya götürüp çocuklardan birine kazdırdığı çukura elleriyle gömmüş.

Bizim Zertop'un mezarının bulunduğu arsaya daha sonra Esat Mahmut Karakurt'un apartmanının inşa edildiğini biliyorum. Daha sonraları o binanın da yıkılıp yerine beton gökdelenlerden birinin yapıldığını gördüm.

Sabahları 8:05... Akşamları 17:45 Vapuru

Kalamış'ta oturduğumuz o uç yaz boyunca herkes işine gücüne hep vapurla gidip, akşamları evlerine yine vapurla dönerdi. Arabası olanlar yok muydu? Vardı elbet; ama arabayla Üsküdar'a gideceksin, meydanda sıraya girip araba vapurunu bekleyeceksin, yarım saat sonra Kabataş'a çıkınca da gideceğin yere gideceksin. Böyle olunca en rahatı, tabiî ki vapura binmekti. Ama, bitişiğimizdeki evde oturan Perihan Sözeri'yi eşi Emin Bey her akşam çalıştığı gazinoya özel arabasıyla kendi götürür, yine geceleyin eve kendi getirirdi.

Dedim ya, kimse arabasını bahçesinden çıkarmaz, herkes, bilemediniz 35-40 dakika sürecek deniz yolculuğunun keyfini arabayla yapacağı en azından bir buçuk saat sürecek yolculuğa tercih ederdi: İşte az ilerde köşkü olan Vagon-Li Müdürü Kâmil Bey, kızı Zeynep... İşte alt katımızda oturan, Johnson motorlarının Türkiye acentesi Suat Alemdar Bey, eşi Hamra Hanım ve şimdi Suadiye'de butik sahibi olan kızları Handan ve tombul minik Hayat... Bursalı iplik fabrikatörü Edip Bey, eşi, çocukları... O sıralarda çalıştığım *Akşam* gazetesinin sahibi Malik Yolaç'a da, seyrek de olsa, zaman zaman vapurda rastlardım... Bir keresinde de Selim Sırrı Tarcan'la kızı Azade Hanım'ı akşamüstü vapurunda gördüğümü hatırlıyorum.

Kalamış'a, Moda-Kalamış-Anado-

lu Seferleri hattında çalışan vapurlar uğrardı. Sabahleyin işe gidecekler 8:05'e binerlerdi. Vapur Heybeliada'dan kalkar, sırasıyla Büyükada, Maltepe, Bostancı, Suadiye, Caddebostan'a uğradıktan sonra Fenerbahçe fenerinin gerisinden çıkar, şamandıraların açığından dolaştıktan sonra koya girer, gelir Kalamış'ın ahşap iskelesine yanaşırdı. Çok eskiden vapur Fenerbahçe'ye de uğrarmış, ama babam sonradan bu iskelenin kaldırıldığını söylerdi.

Herkesin vapurda oturduğu belli bir yeri vardı. Kalamış'tan binen yolcular zaten birbirini tanırdı. Kimi Kalamış'ın yerlisiydi, kimileri de yazlıkçı... Selamlaşılır, öteden beriden konuşulur, sohbet koyulaşırsa, gazetelere bir göz atacak vakit bile bulunamazdı. Vapur, Kalamış'tan kalktıktan beş dakika sonra Moda'ya yanaşarak oradan da yolcularını alır, sonra ver elini doğru Köprü! Yarım saat sonra herkes işine, gücüne yetişmek üzere artık Köprü ya da Ziraat Bankası'nın önündeki rıhtım iskelesindedir.

Hatırladığım kadarıyla yazları Kalamış'tan Köprü'ye 13'ü 10 geçe bir vapur daha kalkardı. Bu vapura daha çok İstanbul'a inecek ev hanımları, vakti bol beyler, aylak gençler binerdi.

Kalamış'ta oturan CHP'li politikacı Kasım Gülek de İstanbul'a genellikle hep bu 13:10 vapuruyla inerdi. Salonun en arka sırasına oturup bacak bacak üstüne atar, ince çerçeveli gözlüğü, papyon kravatıyla, herkesi mütebessim, özellikle şık hanımları gözlerinin içine bakarak süzer, belli belirsiz selâmlardı.

Eeee, politikacılar nedense hep böyle oluyor. Geçenlerde de Afyon-Antalya kavşağındaki Özdelik tesislerinde yemek yerken, masamızın yanından geçen hiç tanımadığımız biri "Afiyetler olsun!" diyerek bizleri selâmlamaz mı! Baktık siması yabancı değil, ama kim olduğunu hemen çıkartamadık. Adam önünden geçtiği öteki masalardakilere de aynı şekilde iyi dileklerde bulunmuyor mu! Neden sonra onun Burhan Özfatura olduğunu hatırladık.

Misafir Götüren Akşam Vapuru

Daha geç saatlerde, 20:30'da Kalamış'tan bir vapur daha kalkardı ki ona "misafir götüren vapur" derdik. Gerçekten de gündüzün gelen misafirler, akşam yemeğine de kaldıktan sonra İstanbul'a hep bu vapurla dönerlerdi. Misafirler, sabahleyin çoluk-çocuk iskelede karşılandıkları gibi, akşamları dönerken de ev halkı tarafından yine iskelede uğurlanır, arkalarından uzun uzun el sallanırdı. Tâ ki, iskele memuru Şefik Bey iskelenin kapılarını kapatıp, tek tek ışıklarını söndürünceye kadar...

Çok kimsenin aklına tramvaya binerek Kadıköy'e gitmek, İstanbul'a oradan vapurla geçmek gelmezdi. Kadıköy vapuruna ancak Kalamış'tan son vapuru kaçıranlarla, İstanbul'a daha geç saatlerde dönmek isteyen kafayı iyice bulmuş Todori'nin müdavimleri giderdi.

Akşamları işlerinden çıkanlar ve 17.45'e, ya da 18.30'a binerek Moda'ya, Kalamış'a evlerine dönerlerdi Vapur yine Caddebostan, Suadiye, Bostancı, Maltepe, Büyükada'ya uğrayarak Heybeliada'ya gider, ertesi sabah ilk postayı yapmak üzere geceleyin orada bağlardı. Hanımlar, çocuklar, kocalarını, babalarını iskelede karşılar, sonra da hep birlikte güle oynaya evlerinin yolunu tutarlardı.

Hollanda'dan Yeni Gelen Vapurlar, Kalamış Hattında...

Sabahları, o sıralarda Hollanda'dan yeni gelen "Beylerbeyi", "İstinye", "Yeniköy" gibi motorlu vapurlar, öğle üzeri "Caddebostan" ya da "Bostancı" gibi yeni deniz otobüsleri çalışırdı. Akşam postasında ise 59 numaralı "Kamer" ya da eşi 50 numaralı "Rağbet" gibi Şirket-i Hayriye'den kalma eski istimli vapurların geldiğini görürdük. O yıllarda yeni inşa edilen "Çengelköy" ile eşi "Ortaköy"e de Kalamış'tan çok bindim. Ancak şiddetli bir lodos patladığı günlerde vapur koya giremez, Moda'ya bile uğramadan açıktan doğru Köprü'nün yolunu tutardı.

Kalamış'tan başka bir görünüş: Sağdaki ağaçlık yer, Kalamış Yelken Klübü ve Saadet Hanım'ın kır kahvesi... Geride, kışı boyunca sıralanan evler... Karşıda ise, kürekleri kapatıp başımızı eğerek altından geçtiğimiz Kalamış iskelesi...

...ıhı eskiden, meselâ 1946, 47, 48 ...rında bu hatta "Bağdat", "Basra", ...eser" gibi yandan çarklı vapur- ...çalıştığını hatırlıyorum. Üst gü- ...leri baştan sona açık bu istimli ...rlarla, hayli eskimiş ve de ihmal ...ş olsalar bile, rüzgârla çırpınan ...renin gölgesinde Anadolu kıyısı ...unca tâ Adalar'a kadar püfür pü- ...lculuk yapmanın başka bir zev- ...malıydı.

...Kalamış'a vapur seferleri 1960'lı yıl- ... başlarında durduruldu. Yaşlı bir ...n. "Kalamış'tan vapurlar kalkıyor, ...sıyor / Beresini yan giymiş, bakıyor, ...yor... diye diye sonunda vapurları ...miş'a uğramaz ettiler. Bir de bak- ...ki. Kalamış'tan vapurlar sahiden ...kmış!" dediğini hatırlıyorum.

...0 yıl kadar sonra da koyun bir bö- ...ü doldurularak kazanılan bu ...nda marina yapıldı. Kısacası, Ka- ...miş'a en büyük darbe, bu marina- ...n yapılmasıyla indirildi. Vah Kala- ...şım vah ki, seni artık kimse kurta- ...mayacak...

Kalamış Demek İskelenin Çevresi Demekti

İstanbul'un en güzel köşelerinden ...r olan Kalamış koyu, Kurbağalıde- ...nin ağzından başlar, aşağıda Belvü ...teli'nin önündeki kayalıklara kadar ...evam ederdi. Daha aşağısı Şifa ve ...da, yukarıda da Belvü'den ilerisi Fenerbahçe sayılırdı. Kısacası Kala- ...ş demek, her şeyden önce vapur ...kelesi ve çevresi demekti.

Yelkenci gençler Moda burnu ile Fenerbahçe fenerinin arasının tasta- ...mamına 1 mil, yâni 1852 m. kadar ...duğunu söylerlerdi, ki doğruydu. Bu iki noktadan geçtiği farzedilen ...zginin doğusunda kalan koy, işte, Kalamış koyuydu.

Küçükbakkalköy taraflarından ...karak gelen ve bu koya dökülen Ka- ...köy'ün ünlü Kurbağalıdere'sine za- ...man içinde Kadıköy deresi, Kuşdili ...eresi, hattâ Yoğurtçu deresi de den- ...mişti. Bugün Salıpazarı'nın kurulduğu yerde göllenen akarsuda binlerce kurbağa yaşadığından dereye Kurbağalıdere adı verilmiş, bu ad zamanla tutmuş, yerleşmiş, öteki isimleri unutturmuştu.

Dereden karşıya geçmek için tâ tramvayın geçtiği köprüye kadar yürümek isteyenler, derenin ağzında müşteri bekleyen sandalcıya seslenirlerdi. Katranla sıvanmış o kaba saba tekneyle karşıdan karşıya geçmek ya 1 kuruştu ya da 100 para... Yâni iki buçuk kuruş... Zaten ne kadarlık mesafe ki! Sandalcı, çocukların "gondol" adını taktığı teknesinin kürek- lerini iki üç kere sıya etti mi, çabucak karşı kıyıya vamış olurdunuz. Bu tekne yıllar boyunca derenin ağzında yolcu taşıdı, durdu. Ne yazık ki, bugün Kurbağalıdere yoklara karıştı. Affedin ama, pis kokular salarak insanı nefes aldığına bin pişman eden, içinden zehirli gaz habbecikleri yükselerek açıktan akan o bir karışlık batak lâğım suyuna "dere" demeye artık ağzım, dilim varmıyor.

Nerede o eski tenteli kayıklarla derede dolaşmaya çıkanlar? Nerede saati, 50 kuruşa sandal kiralayan çocuklar? Nerede motorlarını onarıp teknelerini kalafatlayanlar? Nerede Kadıköy'ün o çok mutena mesiresi, kahveler, gazinolar, tiyatrolar?

Derenin yanıbaşındaki gün görmüş "Misk-i amber" sokağının tabelâsı bile, size, "Bu günleri de mi görecektim?" der gibi bakıyor!

Eskiden Koy Hem Daha Derin, Hem de Daha Genişmiş

Dediklerine göre, 3 bin yıl önce, Kalamış koyu bugünden çok daha büyükmüş; kıyı çizgisi tâ Kızıltoprak tren istasyonunun önlerine kadar varıyormuş; Kurbağalıdere'nin ağzı bir Haliç görünümünde olup suları daha da derinmiş. Öyle ki, Fenikeliler tekneleriyle dereden içeriye, bugünkü Fikirtepe'nin önlerine kadar girebiliyorlarmış. Ama zamanla derenin yatağı suların taşıdığı alüvyonla dolmaya, dere sığlaşmaya, kıyı çizgisi de denize doğru ilerlemeye başlamış.

Daha Bizanslılar zamanında bile Kalamış İstanbul'un rağbet gören köşelerindenmiş. İmparator Iustinianos burada bir saray, bir liman, bir de fener kulesi inşa ettirmiş. Anlatılanlar doğruysa, İmparatoriçe Teodora Kalamış'tan denize girermiş. O dönemde, bugün Kızıltoprak'taki Zühtü Paşa Camii'nin bulunduğu yerde, özel havuzlar içinde irili ufaklı timsahlar beslendiği de anlatılanlar arasında...

Bir tarihlerde Araplar gelip İstanbul'u kuşatmışlar. Ama şiddetli bir lodos fırtınası patlayınca donanma kelimenin tam anlamıyla perişan olmuş: Gemiler Kalamış koyuna sürüklenerek sığ suda parçalanmış. Kuşatma da böylece başarısızlıkla sona ermiş. Sizin anlayacağınız, Bizans'ı Araplar'ın elinden, İstanbul'un o meşhur lodosu kurtarmış!

Bizimkiler de İstanbul'u aldıktan sonra Kalamış ve çevresini çok beğenip sevmişler. Nitekim Kanuni Süleyman, bugünkü Fenerbahçe burnunda kendine bir saray yaptırmış, buraya "Fenerköşkü" adı verilmiş. Yunanca'da "kalamisia" sözcüğü kamışlık anlamına geldiğinden; bizimkiler de bundan ötürü buruna Kelemiç burnu demişler. Yüzlerce yıl hep Kelemiç aşağı, Kelemiç yukarı... Derken bu sözcük zamanla Kalamış hâlini almış.

Yeri gelmişken hatırlatayım: Dilimizdeki Arapça'dan alınan kalem sözcüğünün de köku, eski Yunanca'da, kamış anlamına gelen "kalamos" ya da "kalamısia"dan geliyor.

Gerçekten de o yıllarda Kurbağalıdere'nin ağzı ile Kızıltoprak, Rüştiye sokağın önlerindeki sulak yerlerin sazlar ve kamışlarla kaplı olduğu gözlerimin önüne geliyor. Öyle ki, biraz kazınca altından hemen su çıkardı.

Tayyareci Vecihi Bey Kalamış'tan Havalanırmış

Kalamış'ın yakın tarihimizdeki bir başka önemi de, ilk havacılarımızdan Vecihi Bey'in kendi yaptığı tayyarelerini muhafaza ettiği hangarın, Kalamış'ta bulunmasından ileri gelmekte...

Aslında çok ilgi çekici bir kişiymiş tayyareci Vecihi Bey. İlk askerî pilotlardan ve sivil havacılığımızın öncülerinden olan bu uçma âşığı tayyare zabiti, Kurtuluş Savaşı'nda pilot olarak büyük kahramanlıklarda bulunmuş. Gözünü budaktan sakınmazmış. Cumhuriyet'ten sonra askerlikten ayrılmış, ilk tayyaresini de 1923 yılında marangoz Şaban Efendi'yle birlikte Kalamış'ta yapmış.

Kızıltoprak'ta, Shell benzincisinin karşısından denize doğru inen bugünkü Rüştiye sokağının sonunda, Kalamış koyunun kıyısında Vecihi Bey'in saçtan yapılmış hangarı varmış. Tayyareleriyle inip kalktığı alan da, Kurbağalıdere'nin yanındaki, o zamanların Altınordu, bugünkü Fenerbahçe'nin antrenman sahası.

Havada motor sesini duyan bütün Kızıltoprak'ın, Kalamış'ın çocukları, gençleri sahilden koşarak hemen top sahasına gider, Vecihi Bey'in inişini seyrederlermiş. Sonra hepsi kanadından, kuyruğundan tutup altına girerek tayyareyi ellerinin üzerinde taşıyarak doğru hangara sokarlarmış.

Vecihi Bey de uçacağı zaman evlere haber gönderir, gençleri tayyareyi dışarı çıkarmak için hangara çağırtırmış. Bazen içlerinden birini, iki kişilik üstü açık bez tayyaresinin arkasındaki yolcu yerine bindirip Kalamış'ın, Moda'nın, Fener'in üzerinde uzun uzun uçurumuş da...

Dediklerine göre, Vecihi Bey tayyaresine terlikleriyle binermiş ki, bundan havada kendini evindeki gibi rahat hissettiği anlaşılıyor. Soyadı Kanunu çıkınca Hürkuş soyadını alan Vecihi Bey, yıllarca Kalamış'taki kumlukta kendi yaptığı, onardığı, kaza geçirenleri uç uca ekleyip yeniden meydana getirdiği tayyareleriyle haşır-neşir olmuş, bu arada pek çok da havacı genç yetiştirmiş.

Afif Yesari, bir keresinde Vecihi Bey'in Moda koyunda demirli "Horoz" kotrasının direğine çarparak denize mecburi iniş yaptığını anlatmıştı. Dediğine göre ertesi gün hemen tayyaresini onarmış, yine kumluktan havalanarak uçmaktan geri kalmamış.

Vecihi Bey bir aksilik çıkıp da düşeceğini anlayınca ne yapar yapar denize düşmeye çalışırmış. Bir gün Fenerbahçe burnunun açığına denize düşmüş, ama hemen kanadın üstüne tırmanarak boğulmaktan kurtulmuş. Sonra civardan geçen bir takaya çektirttiği tayyaresini güç belâ Kızıltoprak'taki hangara sokmayı başarmış.

Daha sonra bu tayyarenin motorunu bir deniz teknesinin üstüne takarak, suda pervanesi olmayan, ama uçak motoru ile su üstünde kayarak giden "hidroglissör" tipi bir sürat teknesi yapmış. Ne var ki benzeri olmadığı için de kimseyle yarışamamış. Dahası, boş zamanlarında çocuklara demirden, bisiklet gibi acaip biçimde küçük arabalar yapıp yapıp verirmiş. Yeni yeni uçak modelleri çizer, bunları inşa edip uçurmaya çalışırmış. Ama bazı günler, uçuramadan evine geri döndüğü de olurmuş. Sonra? Sonra o saç hangar sökülmüş, uçaklar gitmiş... Kalamış semalarında motor sesleri duyulmaz olmuş... Kalamış'tan ayrılan Vecihi Bey çalışmalarını bu sefer de uzun yıllar, ölünceye kadar, Yeşilköy'de sürdürmüş.

Kalamış da Yoklara Karıştı, Gitti!

Bizim oturduğumuz günlerde, Kalamış'ta Vecihi Bey'in ne uçağı kalmıştı, ne de hangarı. Rüştiye sokağının iki yanı artık iyice evlerle dolmaya başlamıştı. Yanılmıyorsam, son orta oyunu sanatkârı İsmail Dümbüllü bu Rüştiye sokağının denize yakın bir yerindeki evde oturuyordu.

1956, 57 ve 58...

O üç yaz boyunca, meğer Kalamış'ın son demlerini yaşamışım da, herkes gibi ben de hiç farkına varmamışım. İstanbul'un her güzel köşesi gibi, çok geçmeden Kalamış'ın da yoklara karışacağını nereden bilebilirdim ki?

Evet, son 25-30 yıl içinde, Kalamış da Kurbağalıdere gibi yoklara karıştı. Hem de, bizler nasıl olup bittiğinin farkına bile varamadan... Azar azar, yavaş yavaş, belli etmeden, göze gözükmeden... Bir gün bir de baktık ki, Kalamış koyu yok olmuş! Yerine, tel örgülerle çevrili, diş gösterip hırlayan köpeklerin beslediği bir marina konduruluvermiş!

40 yıl önce sandalımı bağlamak için kazık çaktığım yerin üzerinden artık gidişli-gelişli sahil yolu geçiyor: Vızır vızır Mercedes'ler, BMW'ler, Honda'lar, Mazda'lar... Onun önünde ise göz alabildiğine dev tekneler, uzunlu kısalı direkler... Çekek yerine ise, boyanan kotralar, onarılan motorlar...

Nerede kazıklara bağlı o güzelim sandallar?

Hani derenin ağzındaki kiralık botlar?

Bakmayın bugün otobüs durağında "Kalamış" diye yazdığına...

Bakmayın yine limanda gidip gelen vapurlardan birinin adının "Kalamış" olduğuna...

Kalamış kalmamış ki, adı şuraya buraya yazıla!

Vapursuz, yolcusuz, iskelesiz, denizsiz bir Kalamış!

Behçet Kemal'in sözlerini yazıp Münir Nuretttin'in besteleyip okuduğu "Yok başka yerin lûtfu ne yazdan, ne de kıştan / Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış'tan" şarkısı da bu oldu bitti sonunda bütün sihrini yitirdi.

Kalamış kalmadı ki, artık bir tatlı huzur almaya gelen olsun.

Enver Paşa'yı Tartışırken

Tarihle Barışma ile Barışçı Tarih Arasında

ORHAN KOLOĞLU

Tarihi insanlar yapar, bilim adamları yazar... Ama bu birbirleri için [illegible]dır, yine insanların hepsi için[illegible]lelere hizmete dönüşmedikçe [illegible] alanı olmasının da bir yararı [illegible]tur. Her vatandaşın tarih bilinci[illegible] olmasının demokrasinin iş[illegible]ı için koşul olduğuna inandığım [illegible] tarihi sadece akademisyenlerin [illegible]larında değil, günlük gazetelerin [illegible]nlarında izlemenin önemli oldu[illegible]kanısındayım. Zira kamuoyunu [illegible]lendiren onlar. Son olarak Enver [illegible]'nın kemiklerinin getirilmesi ta[illegible]n yoğun şekilde gündeme gelme[illegible] sebep oldu. Sağdan sola bütün [illegible]mleri içeren bir yelpazeden 16 [illegible]zetenin 66 yazısı ve haberini ince[illegible]erek*, Türk toplumunun bu kampanya sonucunda, tarihinin çok önemli bir dönemi konusunda daha bilinçli hale gelip gelmemiş olduğunu anlamaya çalıştım.

74 yıl Orta Asya'da, taşı olmayan bir mezarda saklı kaldıktan sonra Enver Paşa'nın kemikleri Türkiye'ye getirildi ve Hürriyeti Ebediye Tepesinde yaptırılan anıt-mezarına gömüldü. Girişimin sahibi olarak Cumhurbaşkanı Demirel resmî görüşü şu şekilde açıkladı:

'Enver Paşa hatasıyla sevabıyla yakın tarihimizin önemli bir simasıdır. Tarihin geçmişte kalmış olayları yargılayıp doğru kararlara varacağından şüphe yoktur. Enver Paşa Türk halkının gözünde bir kahramandır. Milletimizin bu duygusuna gösterdiğimiz saygının bir nişanesi olarak, Tacikistan'daki kardeşlerimiz tarafından mezarı evliya türbesi gibi ziyaret edilen Enver Paşa'yı oradan alıp, bu tarihi mekana kendi arkadaşlarının yanına getirmiş bulunuyoruz. Böylece vatan hasreti ve sürgün süresi son bulmaktadır.'

Paşanın hatalarının da sevaplarının da büyük olduğunu bilerek Demirel'in onun tarih tarafından değerlendirilip doğru olan yere oturtulacağını beklediğini belirtmesi, bu konuda hâlâ bilime dayanır bir görüş birliğinin oluşmamış olduğunun itirafıdır. Halkımızın onu kahraman sayması ise kendi değerlendirmesinin sonucu değil, kamuoyu oluşturanların, genellikle tarihi günlük politikada araç olarak kullanan siyasilerin ve çoğunlukla 'tarih bilmezlerin' çabalarının sonucudur. Yeni mezara taşınma olayı da, yazılı basınımızda tekrar yoğun bir yorum furyasına yolaçtı. Bu furyanın Demirel'in de arzuladığı 'doğru kararlara varılması'na hizmet etmiş olup olmadığını görmeye çalışalım.

Sanki Neden Getirildi?

Değişik sebeplerle taşınmanın gerekli olmadığını savunanlar hiç de az değil. Önce, ilgisi sebebiyle oralarda kalmasının uygun olacağını ileri sürenler var:

[illegible] yazı için incelenen yayınlar (sayılar 1996 Ağustos ayının günlerini belirtmektedir): **Akit** [illegible]; **Akşam** (5 - Rıza Zelyut 5); **Bizim Gazete** (Nalan Seçkin 20 - Alpay Kabacalı 16); **Cumhuriyet** (Ilhan Selçuk 4 - Suphi Karaman 4 - Toktamış Ateş 9 - Başyazı 11 - Manşet Haber 11 - Mehmet Kemal 12 - Melih Cevdet Anday 13); **Demokrasi** (16, 23, 30); **Evrensel** (5); **Günaydın** (Ergin Konuksever 3, 4); **Milliyet** (Orhan Koloğlu 2, 3, 4 - Doğan Heper 4 - Tara Akyol 4 - Ali Sırmen 4 - Melih Aşık 4 - Hasan Pulur 8 - 13 - Taner Akçam 27); **Hürriyet** (Oktay Ekşi 3 - C. Özkan ve U. Sezgin 3, 4 Doğan Hızlan 11 - Enis Berberoğlu 12 - Murat Bardakçı 18, 25); **Önce Vatan** (4, 5, 6); **Sabah** (Zeynep Goğuş 4 - Mehmet Barlas 4 - Ertan Unal 4); **Son Havadis** (Bilgin Peremeci 4 - Evren demeci 4 - Aydın Olgun 5, 6, 7 - Abdullah Uraz 6); **Türkiye** (Altemur Kılıç 3); **Yeni Şafak** (5 - Yusuf Ziya Comert 5 - İsmet Ozel 6); **Yeni Yüzyıl** (Sırrı Yuksel Cebeci 3, 4, 5, 6, 7 - Şukru Hanioğlu 3, 4, 5, 6, 7 - Gülay Goktürk 5); **Zaman** (4, 6 - Ahmet Selim 6 - Hekimoğlu İsmail 6).

Timur Kocaoğlu (Buhara Cumhuriyeti'nin ilk başkanı Osman Hoca'nın oğlu): 'O toprakların bağımsızlığı için savaşmıştı yerinde kalmalıdır.' Prof. Emine Gürsoy: 'Tacikler verirse hayal kırıklığına uğrarım, bizim olduğu kadar onların da Enver Paşa'sıdır. Manevi yurdunda kalmalı.' Murat Bardakçı: 'Hayatının muhasebesini orada toprağa akan kanlarıyla ve dilediğince yazdı, bırakalım evliya türbesine dönmüş mezarında kalsın.' *Akşam*'ın Orta Asya Cumhuriyetleri basınına atfen yazdığına göre, Paşa'nın Türkistan'daki özgürlük hareketinin ateşlenmesine önderlik ettiğinin 75 yıl aradan sonra Türkiye tarafından da anlaşılması ve iade-i itibar etmesi büyük önem taşımaktaymış. *Genç Azad* gazetesi götürülmesini büyük bir gaf saymış ve onun ağzından 'Beni burada rahat bırakın' diye bir de mektup yayınlamış.

Üç ayrı görüşün temsilcisi de değişik gerekçeler göstererek getirilmeye karşı çıkıyor. Refah Partisi Ankara Milletvekili Ersönmez Yarbay, 'Makedonya'da eşkıyalık yaparak Abdülhamit'i tahttan indirmesini affedemiyor. Üstelik 90 bin Mehmetçiğin katili ve Osmanlı Devleti'ni yıkan kişi olarak yerinde kalmalıydı fikrinde. Yusuf Ziya Cömert, "İttihatçı Harbiye Nazırı ile Gurbette Rus Emperyalizmiyle Savaşarak Ölen" Enver Paşaları karşılaştırıyor. Ve 'İnsan oralarda kalsaydı daha mı iyi olurdu acaba diye düşünmekten geri kalamıyor' yargısına varıyor. 'Doksan bin cana mal olan vatanseverliği olmaz olsun' diyerek yazısına giren *Hasan Pulur*, Mustafa Kemal ile karşılaştırıp 'biri devleti batırdı, diğeri devlet kurdu' görüşünü savunuyor, yargısı da şöyle: 'Mezarı Turancılık hayaliyle gittiği Orta Asya'nın o hayal ülkesinde kalmalıydı. Bu O'nun hayallerine çok uygun olurdu.'

Yerinde kalsaydı demeden, taşınmanın yarattığı çağrışımlarla eleştiri yükseltenler var. Melih Cevdet Anday 'Ya şehitlerimizin kemiklerini kim getirecek? Nereden bulup da getirecek. Enver Paşa'nın kemikleri şehitlerimizin ruhlarını temsil etmez, tam tersine.. fikrinde. Melih Aşık, Karabekir, Çakmak, Orbay, Fethi Okyar gibi gerçek kahramanlar hiç anılmazken tarihin arka sayfalarındaki isimlerin ön sayfalara taşınmasını eleştiriyor ve ekliyor: 'Bir tarihçi dostumuzun meraklandığı gibi: Acaba devlet batıranların kahraman, devlet kuranların kabahatli sayıldığı bir döneme mi giriliyor? Umarız sadece ülkenin kendi tarihine sahip çıkma duygusuyla ilgilidir.'

Bu vesileyle yurt dışında gömülü bulunan diğer bazı kimselerin de getirilmesi önerileri sütunlara yansıdı. En çok bahsedilen, eski Kültür Bakanı Agâh Oktay Güner'in önerisi olan Nazım Hikmet oldu (Melih Aşık, Oktay Ekşi, Doğan Heper). Doğan Hızlan daha da ileri giderek ünlü sanat/edebiyat adamları için Fransa'daki Panteon'a benzer bir mezarlık kurulması ve oraya defni önerisinde bulundu. Nazım Hikmet önerisi beklenen tartışmayı gündeme getirdi. Abdullah Uraz, Oktay Ekşi'yi komünistlikle suçlayıp şairi 'Enver Paşa gibi büyük bir asker, devlet adamı ve memleketçi, milliyetçi, maneviyatçı'yla eş tuttuğu için' yerdi. Bu arada birlikte öldükleri ve kemikleri aynı mezarda yanyana olduğu halde Tacikistan'da bırakılan -kimliği tam bilinmeyen ve yaveri olduğu sanılan- Faruk Efendi'ye üzülenler de çıktı: 'Ebediyen yabancısı olduğu ama uğrunda öldüğü Tacikistan'da kalacak'... Tam bir Niyazi hikâyesi. Doğan Heper, Vahdettin'in de getirilmesini önerdi. Buna, torunları adına yanıt Murat Bardakçı'dan geldi, üç gerekçe göstermişler: 1- Siyasi görüşe alet edilir. 2- Zaten ailesinden 26 kişiyle birlikte bir Müslüman ve eski Osmanlı toprağında yatıyor. 3- Bütün dışardaki mezarlar getirilmeli, [illegible] pazarlık konusu yapılmamalı. Bu fi[illegible] satla *Nalan Seçkin*, Celal Bayar'ın v[illegible] siyeti olarak, Berlin'de Ermenilerc[illegible] öldürülmüş olan Bahaettin Şakir'i[illegible] getirilmesini anımsattı. 'Cemal Pa[illegible] Hürriyeti Ebedive'de neden yok?' di[illegible] yenler de çıktı. Onun da torunu b[illegible] na, zamanında en büyük oğlu Beh[illegible] çet'in bu fikre karşı çıktığını, Erz[illegible] rum'daki Askeri Şehitlik'te kalmasını yeğlediğini aktardı. Bu arada Kültür Bakanlığı'nın Turgut Reis'in nakli için çalışmalar başlattığı hakkında haberler görüldü. Bunun bir özen olduğu, fikri ortaya atanların Turgut Reis'in Trablusgarp kentinde kend[illegible] camisinin bahçesinde düzinelerl[illegible] Türk paşası ve Ocak Dayısı ile birlikte yatmakta olduğunu bilmedikleri anlaşılıyor... Galiba ismi akla gelmeyen bir tek Damat Ferit kaldı.

Savaşçılığına Eleştiriler

Taşınma konusuyla ilgilenmeden salt Enver Paşa ve İttihatçıları değerlendirmede, dinci sağ (*Zaman, Yeni Şafak*) yazarları ile *Cumhuriyet* yazarlarının benzer tezleri ileri sürmeleri ilginç. Hekimoğlu İsmail, Abdülhamit'i savunup 'Çarşaf kadar İmparatorluğu mendil kadar bırakmaların eleştirip ekliyor: 'Bir kasırga gibi yaşadı, arkasında bir sürü virane bırakıp gitti.' Ahmet Selim İttihatçıların fikirsiz aksiyon grubu olduğu inancında. Değişen dünyada eskisi gibi kalmanın olanaksızlığını kabul etmekle birlikte İttihatçı yönteminin toplumun bugünkü bozukluğunun kökeninde olduğunu da iddia ediyor: 'Siyasi yapımızdaki dağınıklığın sebebi İttihatçılık ruhuyla davranılmasıdır. Soyutlanmış aksiyonun 'kuvvet'ten başka bir dil ile konuşması kabil değildir. O zaman da ağırlık güç odaklarında kalır... Enver Paşa on yılda koskoca devleti perişan eden İttihatçılık geleneğinin dışında tutulamaz. Devleti yönetme olgunluğunun ve so-

ğunun çok uzağındaydı.' Iz-
zel de buna yakın bir görüşe sa-
Son Osmanlı paşalarının ihti-
zını son demlerine kadar konuş-
ıkları ve mukabilinde mantıkla-
ruşturmaktan hiç çekinmedik-
liydi. Onlar kendi mantıkları-
sturmakla yetinmediler; sonra
rizlerin de alabildiğince muh-
kalmamızın yollarını açtılar.
er de onları mahçup etmedik.'

huriyetçiler İttihatçı düşün-
değil, maceracı savaşçılığı se-
le ona karşı. Gazete manşetten,
açığının kapatılması için alı-
milyon altın için savaşa giril-
açıkladı. Bu haberi değerlen-
Enis Berberoğlu, bu borcun
n yüzde 6 olan faizinin tefeci
emleriyle yüzde 10'a çıkarılması
nda yönetimin aczini ortaya
Melih Cevdet Anday ise bu
nın ödenmeyen memur aylıkla-
karşılamak için alındığını belir-
şehit başına ne düşeceğini' soru-
Alpay Kabacalı sayılar vermiş:
n şehit, 103 bin kayıp, 130 bin
ğa ödenen bedel. Ve çıkışıyor:
Enver Paşa bunu bıraktı, oysa Türki-
Cumhuriyeti'nin temel ilkesi tam
msızlık ve yurtta barış, dünyada
tır. Şimdi buyurun Enver Pa-
değerlendirin, yorumlayın.' Ko-
Oktay Ekşi de katılmış: 'Tipik
maceraperestti, ulusa bir imparа-
ığa patladı.'

eçmişle hiç ilgilenmeyen solcu
nsel gazetesi, bütün olayı tek bir
maltında ve bugüne bakarak de-
endiriyor: 'Devlete Yeni Referans:
er Paşa'nın Kemikleri - Özal'la
mandırılan ve dış politikanın kar-
bulması pek mümkün olmayan
mel motifi haline getirilen Adriya-
ten Çin Seddi'ne tezi, dün bir re-
nsa daha kavuştu... Demirel'in de
nde bulunduğu kortejde sık sık 'Ya-
n büyük Turan ülkümüz' sloganla-
ıtılarak tekbir getirildi. Dönem
nde ihtiyaç duyulan emperyalist rüyalara kalkış noktası oluşturabilecek 'kahramanın' kemikleri ile birlikte 'ruhu' da harekete geçirildi(!).'

Alperenler Soyundan Sayanlar

Şimdiye kadar aktardıklarımız olumsuz yaklaşımın ağırlıkta olduğu kanısını yaratabilir. Oysa genelde haberlerin sunuluşunda olumlu bir hava var. *Yeni Şafak* bile 'Buruk Kavuşma' diye manşet atmış ama yazının içinde burukluğu neyin yarattığını belirtmemiş. Zaten bir grubun tören sırasında tekbir getirip 'şehitler ölmez, vatan bölünmez' sloganı attığından bahsettiğine göre belki gösteriyi yeterli bulmadığını düşünebiliriz.

Açıkça kahramanlığını ilan edenler ise pek çok, hem de bunu her kanadın yayın organları yapıyor. Paşanın memleketi olan Kastamonu'nun Bozkurt ilçesinin mezara talip olması paşanın sahipsiz olmadığının kanıtı. *Yeni Şafak*'da Dursun Gürlek'in yazısı, ne derece kör bir ölüme sürüklemiş olursa olsun, insanımızın ona bir başka türlü baktığını ortaya koyuyor:

'Itiraf edelim ki, Enver Paşa'nın konumunun, dünya görüşünün, kendisini diğer iki paşadan, Cemal ve Talat Paşa'lardan ayırdığı da bir gerçektir. Onun adı bize daha munis geliyor, sempatı duymaktan kendimizi alamıyoruz. Nedir Enver Paşa'yı -kısmen de olsa- bize sevdiren husus? Saraya damat oluşu mu, Türkistan istiklali için canını verişi mi, Sarıkamış'ta doksan bin askerimizin ölümüne sebep olmasına rağmen, istiklal yolunda tavız vermeyen bir 'Hürriyet Kahramanı' kabul edilişi mi? Ona duyduğumuz ilgimin sebebi bunlardan biri, hattâ hepsi olabilir. Netice olarak diyebiliriz ki hırsının kurbanı olan bu genç Osmanlı Paşa'sını kendimizden biri kabul ediyoruz.'

Bu duygularda paşanın Mason olmaması ve komünistlere karşı savaşırken ölmesi kadar, gözü kara cesurluğunun da Panislâmcı girişimlerinin de etkili olduğu anlaşılıyor. Bu kütlelerce sevilme duygusunu 'Büyük Asker Yetiştiren Bir Halkız' başlıklı yazısında Rıza Zelyut 'asker milletiz' teziyle açıklamaktadır:

'Gaziler ve alperenler yurdu Anadolu'dan (...) yetişen büyük askerlerden biri. Turan ülküsünün peşinde bir serdengeçtiydi (...) Ingilizlerin de büyük kumandan saydıklarındandır. Serüveni, Türk askerinin geleneksel yapısını göstermesi bakımından örnek olduğu gibi, geleceği işaretlemesi yönünden de örnektir. Bizim askerimiz halkın dışında ayrı bir kast olarak var olmadı... İçinden çıktığı kaynağı asla unutmadı... Bu bağ askerimizi güçlü kıldı... Enver Paşa'nın soylu ama trajik öyküsünde de halkla kopan bağın bitirici vuruşu vardır. Ne olursa olsun, öyle askerlere her zaman ihtiyacımız olacaktır.'

Enver Paşa'ya bu hayranlığa rağmen Atatürk'le bir karşılaştırma yapmaktan kendini alamıyor: 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar geniş alanları Turan olarak görüyordu. Bu ülkü o zamanki koşullara göre tam bir hayaldi. Atatürk, bu ülkü yerine, elden kalan son vatan parçasının kurtarılması için mücadele ediyordu. Ama Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında rol oynayan kadroyu da istemiyordu. Çünkü halk, son felaketin sorumlusu olarak onları görüyordu.' Bu yaklaşımı *Cumhuriyet*'in iki yazarında da görüyoruz. 27 Mayısçılardan Suphi Karaman 'Ordudaki reformlarıyla, Birinci Dünya Savaşı'nda kazanılan zaferlerin ve Kurtuluş Savaşı'nın başarısının temelini atan kahraman bir vatansever' diye niteliyor. 'Sarıkamış bozgunu ve doksan bin vatan evladının yok edilişini tutarlı bir savaş gerekçesine asla bağlayamayız' demekle yetiniyor. Ve nihayet Enver - M. Kemal karşılaştırmasında ilginç bir yargıda bulunuyor: 'Enver Paşa da Samsun'a çıkabilirdi, fakat

bu çıkışın sonunu asla M. Kemal gibi getiremezdi.' Toktamış Ateş de aynı yaklaşımı çok daha çarpıcı gerekçelerle sunuyor:

'Büyük Kumandan, cesur ve yürekli bir askerdi. Sarıkamış'ta 90 bin askerimizin donarak ölmesine neden olması, 'Büyük Kahraman' sıfatını gölgelese bile, tümüyle ortadan kaldıramaz.' Napoleon Moskova seferinde, çoğu donarak ölen 400.000 asker yitirmişti. Kumandanlığına kimse laf ediyor mu? (...) Zaman M. Kemal'i haklı çıkardı. Çöken imparatorluğun enkazı altında kalan Enver Paşa, teselliyi umutsuz bir kavgada aradı. (...) Törende ülkücüler 'Turan ülkülerinin' dile getirilmesine vesile yaptılar... Aslında bu tören Turan ülküsünün sona ermesi, noktalanmasıydı. (...) Bizim vatanımız, Misak-ı Milli sınırları içindeki Anadolu ve Doğu Trakya.'

Onikide iki yenilgi almış on zafer kazanmış Napolyon ile, ilk defa gerçek kumandanlık yaptığı savaşında hezimete uğrayan Enver'i eşit saymak ilginç bir değerlendirme.

Zeynep Göğüş, Altemur Kılıç, Ergin Konuksever de Sarıkamış fiyaskosuna rağmen kahraman ve büyük kumandan olduğunu, M. Kemal gibi uzak görüşlü olmasa da devlet büyüğü sayıldığını vurguluyorlar. Kılıç bir tahmin de yürütüyor: 'Eminim son nefesinde kelime-i şehadet getirirken yurt topraklarında gömülmeyi istemiştir.' Bu kategoriye Kenan Evren'in demecini eklemek gerekiyor, galiba adını anmadan Nazım Hikmet'i telmih ediyor:

'Naaşı neden gelmesin, vatan haini değil ki. Geçmişte bir hata yaptı. O bir yanlışlık uğruna memleketi felakete sürükledi. Memleketin iyiliği için yapmak istedi. Ancak yaptıkları hatalıydı. Hatası Sarıkamış muharebesiydi. Başarılı olsaydı dünya tarihine geçecek bir çevirme, kuşatma harekatı olacaktı. Ama bu Allahüekber Dağları'nı geçerek olamazdı. Hata oradaydı. Hatanın kurbanı olarak 85 bin şehit verdik."

Yeni Bilgi ve Belgelerle Çarpıtmalar

Genellikle duygusal tarafı ağır basan bu değerlendirmelerin dışında, yeni tarihi bilgiler sunmak iddiasında olanlar da var. Bunların başında olan Murat Bardakçı'nın Enver Paşa'nın M. Kemal'e gönderdiği bir mektubu ilk kez açıklaması geliyor. En önemli tarafı Enver'in Ankara liderine 'ülkede bir şahsın veya bir zümrenin tahakkümüne gitmeme ve lüzumsuz şiddetlere başvurmamayı' önermesi. Hem de ekliyor: 'Millet Sultan Hamit zamanındaki millet değildir, artık tahakküme dayanamaz.' Yazısında 'bizim' deyimini sık sık kullanarak güçlü bir desteğe sahip olduğu kanısını yaratmak isteyen Paşa, amacının sadece İslâm'ı ezen Avrupa canavarlarıyla pençeleşmek için Müslümanları harekete geçirmek olduğunu kaydettikten sonra ekliyor: 'Gelmemizi istemiyorsun, oysa gelsek lüzumsuz baskılara hiç hacet kalmazdı. (...) Dışarda kalmamızın başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslâm alemi için gereksiz ve tehlikeli olduğunu hissettiğimiz an memlekete geleceğiz! İşte bu kadar.' Bu tehditten anlaşıldığına göre, engellenmesini istediği -ve bütün iktidarınca uyguladığı- şiddetten kasdı, yandaşlarına uygulanan frenlemedir.

Yeni bilgi sunan ikinci yazar Mihri Belli. Yalnız onunkiler belgeye dayanmıyor, yıllar önce konuştuğu ve Rusya'daki sürgün günlerinde Enver Paşa ile birlikte olmuş iki kişinin anlattıkları. Birincisi M. Kemal'in kendi istihbarat kadrosundan Moskova'ya gönderdiği Ali Özdeniz adlı eski subay. Enver'in Bolşeviklere hizmetlerini sunuşunda samimi olduğunu, yetenekleri ve İslâm alemindeki saygınlığından yararlanacaklarını umduğunu söylüyor. Ama Bolşeviklerin ona aldırmadıklarını olanca güçleriyle M. Kemal'e arka çıkma kararında olduklarını ekliyor. Enver'i, M. Kemal devrilirse kullanılacak adam diye hesapladıkları kanısında. İkinci tanık, Enver'in silahşörlerinden Adapazarlı Yüzbaşı Çerkes Kâzım (Kap). Onun iddiasına göre Enver'i Bolşevikler öldürmemiş. Çarpışmadan sonra Paşa yaralılar arasında dolaşırken yaralı bir Basmacı'nın parmağı yanlışlıkla tetiğe dokunmuş ve çıkan kurşun göğsünden yaralayıp öldürmüş. Az sonra alanı hakim olan Kızılordu, İslâm alemindeki itibarını hesaplayarak, yerli halkın da katılmasıyla görkemli bir cenaze töreni düzenlemiş. Kâzım bu tezi M. Kemal'e de anlatmış ama inandıramamış. Mihri Belli 'Kâzım Bey'in anlattıklarını, basında çıkan, belli maksada yönelik senaryolardan daha inandırıcı buluyorum' diyor. Bize kalırsa, klasik senaryolar doğru olmayabilir ama Kâzım'ın senaryosu diğerlerinden de daha az inandırıcı. Enver - Bolşevikler ilişkilerinde de tek çizgili (destekler-desteklemez) yaklaşım

Enver Paşa

göremiyoruz. En büyük düş-
rı İngilizlerle bile Krassin pa-
ırına giren Bolşeviklerin En-
le M. Kemal'i de işlerine geldi-
man ve oranda desteklemeleri
aldır. Hattâ Taciklerin 'Başımıza
leri sen açtın' diyerek vurduğu
sine dayalı bir senaryo da pekâ-
sunulebilir.

nunun gerçek uzmanlarından
Hanioğlu da son açılan arşivler
pılan yayınlara dayanarak Edir-
n kurtuluşu ve 1914 Osmanlı-
n İttifakı'nın gerçekleşmesinde
rların bizzat Enver tarafından
İttihat ve Terakki Cemiyeti
ezi Umumisi tarafından alındı-
ve bir ittifak konusunda yalvara-
Almanya değil, sanıldığının ak-
Osmanlı Devleti olduğunu orta-
oyuyor. Buna karşılık Dünya Sa-
na girilmesi ve Sarıkamış felake-
n sorumluluğunun ona ait oldu-
ekliyor.

Cumhuriyet'in evvelce bahsettiği-
5 milyon altın karşılığında yapı-
zlı Osmanlı-Alman anlaşması-
metnini yayınlaması ve üzerin-
bazı yorumlar da konuya yeni
er ekliyor.

Bilgileri düzenlemeye yönelik bu

sınırlı çabalara karşılık yapılan yayınların eski hattâ yeni yanlışları pekiştirdiği, yenilerini de yarattığı görülüyor. Bazı örnekler verebiliriz:

• Çoğunluk sadece Sarıkamış olayına takılıyor, ondan çok daha önemli olan savaşa giriş ikinci plana itilmiş.

• Almanya ile dost olmak ayrı şey, onun peşinden daha başlarken kaybedilmiş bir savaşa girmek başka şey. Almanya'nın 25 yıldır müttefiki İtalya'nın 1915'e kadar bekleyip İngilizler yanında savaşa katıldığını anımsayan yok.

• Genelde hep son beş yılındaki (1913-1918) etkenliğine ağırlık veriliyor. Oysa toplumdaki üstün yeri 1908'den beridir.

• 1921'de Türkistan'da coşkuyla karşılandığı gerçeği yansıtmıyor.

• Ordudaki 1914 gençleştirme hareketinin Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını kolaylaştırdığı geçersiz bir iddia.

• Milli Mücadele'yi yapanların Enver Paşa'nın ordusunda yetiştiği iddiası da geçersiz. Bütün İttihatçılar Abdülhamit'in ordusunda yetişmişlerdi. Asıl deneyimi Enver'den bağımsız, Trablusgarp ve Balkan savaşlarında kazandılar.

• Sarıkamış yenilgisi üzerine yurt dışına kaçtığını ve Tacikistan'ın bağımsızlığı için savaştığını yazan da var. İkisi de yanlış.

• Rus emperyalizmini çok yeren var da İngiliz, Fransız emperyalizmlerinden bahsedenin bulunmaması ilginç.

• Birisi 'Artık en yakın arkadaşları Talat ve Cemal Paşa'nın yanında rahat uyuyor' diyor. Cemal Paşa Erzurum'da gömülüdür.

• 'Osmanlı Devleti'ni yıkanlar' deyimini çok kullanan var. Osmanlı Devleti'nin en az ikiyüz yıllık bir yozlaşma sonucu yıkıldığı kabul edilmelidir.

• Sağcı ve özellikle dinci basının 'Hürriyet Kahramanı' niteliğini gözardı etmeye özen gösterdiği dikkatlerden kaçmıyor.

Enver - M.Kemal Karşılaştırmasından Tarihle Barışma'ya

Son olarak bu vesile ile genel olarak tarih anlayışına yönelik değerlendirmeleri ele alacağız.

Yusuf Ziya Cömert 'Harbiye Nazırı İttihatçı Enver Paşa ile gurbette savaşarak ölen Enver Paşa'dan hangisi ağır çeker, hesabını yapmak çok zor. Hem bu hesabı artık biz yapmayalım' diyor. Yabancıların, bizi tanımayanların yargısına mı bırakalım?.. Hele hele, halkın gözü önünde, açıkta yapmayalım demek isteniyorsa büsbütün garip olmaz mı?.. Beğensek de beğenmesek de Enver bizim tarihimizin adamı ve çözümlenmesi, bizim toplumumuzun sağlığı için gerekli. Geçmişten sadece kusursuzları seçip benimsemek olamaz. Sadece Zemzem'i kutsal ilan edeni anlamak yetmez, neden adamın birinin ona işediğinin de açığa çıkarılması gereklidir.

Bu tür tartışmaları çok sevdiği bilinen İlhan Selçuk karşılaştırmalı bir değerlendirme yanlısı:

'Ne Osmanlı yıkıldı diye yazıklanmalı, ne Enver'le arkadaşlarını suçlamalı. Tarih yürüyor... Günümüz Türkiye'sinde ne Enver Paşa tartışması biter, ne Mithat Paşa, ne de İkinci Abdülhamid veya Vahdettin!.. Çünkü bu gibi kişilikler, güncel siyasal kavganın araçları olarak kullanılıyorlar. Herkes Enver'i bir yanından tutup çekiştirecektir; bunu doğal saymak gerek. M. Kemal emperyalizme karşı savaşıyordu... Enver Paşa Bolşevik devrimine karşı savaşıyordu. Enver Paşa Turan milliyetçisiydi. M. Kemal Anadolu milliyetçisi. M. Kemal yengiye doğru yürürken, Enver Paşa'nın yenilgisi kaçınılmazdı.'

Onun yaklaşımını 'Neden Enver ile Kemal'i tartışmıyoruz?' sorusunu

ortaya atarak, Taner Akçam bir adım daha ileri götürdü. Ortamın 'Adriyatik'ten Orta Asya'ya Türk Yurdu' idealine uygun duruma getirilmesine değinerek Cumhuriyet felsefesiyle Pan'cı akımların çatışmasına dikkati çekiyor: 'Ya ne yaptığımızı bilmiyor; yazdıklarımız, çizdiklerimiz, söylediklerimiz üzerine düşünmüyoruz ya da 70 yıllık cumhuriyet örtüsü yapay bir olgu idi ve 'aslımıza dönüyoruz'. Ona göre Enver'e yurtsever demek M. Kemal ile ters düşmek anlamı taşıyor. Bu sebeple 'Tarihle Barışma ideali doğruydu ama araç yanlıştı, gerekli olan İttihat ve Terakki ile M. Kemal politikalarının tartışılmasıdır' sonucuna varıyor.

Abdülhamit ile İttihatçıları karşılaştıranları elmalarla armutları karıştırmakla suçlamış bir insan olarak bu öneri bana tutarlı görünmedi. Ayrı koşul, ortam ve zamanın insanlarını karşılaştırmak aksine sağlıksız sonuçlar verir. 19 Mayıs 1919 fetişizmine karşıyım ama, daha önceki fikirleri ne olursa olsun Atatürk'ün ancak bu tarihten sonra, yani Osmanlı Devleti teslim bayrağını çektikten ve Enver tamamen gündemden çıktıktan sonra tarihte rol oynamaya başladığını kabul etmeliyiz. Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkmasa aynı çizgiyi götürebilir miydi?.. Bu tür karşılaştırmalar psikolojik, sübjektif değerlendirmeleri artırır, toplumsal olayları biçimlendiren koşulları geri iten objektifliği azaltır; oysa asıl gereksindiğimiz o koşulların öne çıkarılmasıdır. Psikolojik-tarih, Amerika'dan başka bir yerde fazla ilgi görmedi.

Cumhuriyet'in başyazısı bu açıdan daha ılımlı bir yaklaşım ortaya koyuyor:

'Enver Paşa tartışmalarında iki ucun varlığı (Göklere çıkaran, yerin dibine batıran) bir gerçek... Enver'i serinkanlılıkla değerlendirebilecek bir ortama kavuşmuş değiliz... Osmanlı çöküşüyle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu kapsayan zaman diliminde yaşayan liderler, güncel siyasi çatışmanın malzemesi olarak kullanılıyorlar. Bu arada her türlü ölçüyü ve endazeyi şaşırıp ipin ucunu kaçıranları da hoş görmek gerekiyor... Fikir özgürlüğünün doğasındandır. Abartma ve şoven yaklaşımlara (Türkçü ve Kürtçü) karşı çıkmak çağdaş insanın görevi olmalı.. Çünkü çağdaş insan 'tarih bilinci' olan kişidir... 'Hayatta en hakiki mürşit' bilimdir. Biz bilimden yanayız.'

Bilimsel yaklaşım kuşkusuz karşılaştırmayı değil, koşulları belirlemeyi gerektirir.

T. Akçam'ın idealini beğendiği, araçlarını beğenmediği 'Tarihle Barışma' önerisini bu vesileyle ilk yapan Şükrü Hanioğlu olmuştu. Geçmişteki her iade-i itibarın (1908'de İshak Sükuti'nin ve Damat Mahmut Paşa'nın, 1943'te Talat Paşa'nın kemiklerinin getirilmesi) iç barışa katkıda bulunduğunu belirttikten sonra yolu gösteriyor: 'O zaman olanları siyaset malzemesi olarak kullanmak yerine tarihe ve tarihçilere bırakılırsa Türkiye'de yakın tarih yazımı da çok daha objektif bir mahiyet kazanacaktır.' Tam bir bilim adamı yaklaşımıyla olaya biraz fildişi kuleden bakan Hanioğlu eğer bizim gibi, tarihe asıl ihtiyacı olan kütlelere sunulan Enver Paşa imajının böylesine bilimsellikten uzak bir nitelik taşıyacağını bilseydi acaba aynı öneride ısrar eder miydi?.. Galiba kendisinden başka hiçbir tarih profesörünün yeralmadığı bu kampanyaya başka bilim adamları da katılsaydı, sonucun farklı olmayacağını mutlaka o da biliyordur, zira aynı siyasi kamplaşma üniversite hocalarımızda da var. Objektif değerlendirme koşuluna ise tabii ki katılıyoruz:

'(Böyle bir yaklaşım) hafızasını kaybetmiş, belirli bir tarih öncesini hatırlayamayan bir insana benzeyen Türkiye'yi en azından rahatlatır ve yakın tarihin -pek de geçerli olmayan bilgilere ve daha ziyade önceden verilmiş klişelere- dayanılarak ideolojik destek olarak kullanılmasını önler. Kuşkusuz yapılması gereken yakın tarihi cımbızla seçilen örneklerden yola çıkılarak yorumlarla açıklamak ve buradan hareketle günümüz tartışmalarında kullanma yaklaşımının artık bir kenara bırakılmasıdır.'

Tarihle Barışma temasını başka yazarlar da kullandı. Bir rastlantı olarak 4 Ağustos gününde üçü birden Hanioğlu'nun çizgisinde buluştu. Mehmet Barlas 'İyi padişahlar - kötü padişahlar' şeklindeki ayırımın 'İyi İttihatçılar - kötü İttihatçılar' şeklinde yinelenmesini eleştirdikten sonra anımsatıyor: 'Tarihimizle önce barışmak, sonra da bunu, iyisi ve kötüsü ile kabullenmek noktasına geldik. ... Enver Paşa'ya kızmak yerine, tarihi anlamaya çalışmak belki daha doğru.' Taha Akyol aynı görüşü başka bir anlatımla sunmuş: 'Hatalı vatanseverler... Başardıklarıyla bugünümüze ve yarınımıza katkıda bulunarak, hatalarıyla da sonraki kuşaklara 'ibret' olarak Türkiye'ye hizmet ettiler.' Mihri Belli'nın değerlendirmesi de bu görüşe yaklaşıyor:

'İttihat ve Terakki Partisi'ni değerlendirdiğimizde tutumumuzu, Enver'i bir bayrak olarak kullanmaya kalkan sağ görüşe tepki belirlememelidir. Burada Şefik Hüsnü'nün bu konuda değerlendirmesini naklederek yazıyı noktalayalım: 'İttihat ve Terakki bütün günahlarına karşın gene de uzun süre Türk yurtseverlerinin çatısı altında birleşebilecekleri tek örgüt olarak göründü. Hürriyet ve İtilafçılar işbirlikçilerin örgütü idi.'

Barış temasını en iyi formüle eden ise Ali Sirmen:

'Tarih bilinci fazla gelişmemiş toplumlarda, dönemin koşullarını iyi bilmeden geçmişin kişileri ucuz western senaryolarında olduğu gibi, ka-

...terleri net çizgilerle çizilmiş 'iyi' ...ti'ler olarak ikiye ayrılır ve bu... kavgaları onların üzerinde ...rulmeye çalışılır... Önemli olan ...nkü yönelişlerimizde, kendi ...rımıza uygun olarak geçmişin ...erini tümüyle başarılı kahraman... da felaket sorumlusu hainler ...nıteleyip, tarihi saptırmamak... Tarihle barışabilmek, geçmişte ...rı doğru saptayabilmek için, ...şe bugünkü tutkularımızın esiri ...s bakmak yerine, geride kalmış ...rı, o günün koşulları çerçeve... ...rdelemek gerekmektedir. Ta... ...t insanların iradesiyle yönlen... toplumların içinde bulunduğu... şullar, genel konjonktür tarihi ...arın oluşmasını biçimlendirir. ...t da şu olayı kim böyle yaptı?' ...st bizi doğru analiz ve sonuçta ...malara götürmez. Belki de asıl ...ması gereken soru 'şu ya da bu ...n, hangi koşullar, hangi geliş... ...r ürünü olduğu'dur.'

...anoğlu'nun 'iade-i itibarın yara... ...ezine sert bir tepki Gülay Gök... ...ten geliyor. Çetin Altan'ın gö...erini aktararak 'Şu iade-i itibar ...ası iyi de, ancak varolan bir şey ...edilebilir' diyip Enver Paşa'nın ...r sayılacak hiçbir şey yapmamış ...unu belirttikten sonra, asıl ça... ...n devletin eriyen itibarını topar... ...k olduğunu şöyle anlatıyor:

...z konusu 'devlet adamı' olunca ...l sonra da olsa itibarı iade edili... ... Devletin her zaman, her şeyin ...rusunu bileceği devletin ne eyler... doğru eyleyeceği efsanesinin sür... ...n, vatandaşın kendisine kayıtsız ...sız güven duyması devlet için ha... önemdedir. Sıradan insan için ...gibi namussuzluk olarak değer... ...ndirilebilecek nice entrika, tuzak, ...paklık, ikili oynama, devlet ada... ...na mübah görülüyor. En büyük za...alıklar, en vahim yanılgılar, en ...rkunç ihanetler devlet adamlı... ...nın dokunulmazlık zırhına çarpıp yok oluyor. Enver Paşa'yı devlet töreniyle toprağa vererek itibarını iade eden devletin derdi, Enver'in itibarı değil, kendi itibarı.'

"Barışçı Tarih" Endişesi

Sonuç olarak birkaç aklı başında uyarıyı kenarda bırakırsak, barışmayı değil karmaşayı artıran bir kampanya yaşadığımızı söylemek olasıdır. Herkesin tuttuğu köşeden ayrılmadan ekseni etrafında bir dönüvermesi, yanlış olarak birbirlerine yaklaşıp uzlaşmaya vardıkları ya da varılabileceği kanısını yaratıyor. 1970'li yılların başlarında CHP-MSP koalisyonunun gerçekleşmesini hararetle destekleyen -çoğu solcu- kadrolarımız bunun *'Tarihi uzlaşmayı'* gerçekleştireceğini ileri sürmüşlerdi. Atatürkçülük, dinci görüşlerle barıştırılmış olacaktı. Arkasından Milli Cephe Hükümeti içinde bütün sağcıların bulunması da yine bir başka tarihi uzlaşma diye sunulmuştu. Barışmadılar birbirleriyle daha da kanlı bıçaklı hale geldiler. 27 Mayıs'ın idam ettirdiklerine *'iade-i itibar'* ettirerek anıt mezarlara yerleştirmekle de yine toplumsal bir barış umduk. Değişen bir şey var mı? Geçenlerde Prof. Ayhan Songar'ın 'Hangi İtibarın İadesi' başlıklı bir yazısı vardı. Demokrat Partililer için 'Af kanunu ile affa uğraşmak ve haklarının iadesi başka şeydir, haksız verilmiş bir hükmün yok sayılması bambaşka şeydir; bugün milletin yüce meclis'ten beklediği, Yassıada Yüksek Adalet Divanı kararlarının verilmemiş sayılması şeklinde bir kanunun vakit geçirilmeden çıkarılmasıdır' diyordu. Böyle bir yasa çıksa ne olur, çıkmasa ne olur?.. DP'lilerin tarihe geçmiş rollerini, yaptıklarını ve yapmadıklarını değiştirebilir miyiz?.. Tarihi sonradan düzeltme çabalarının bir sonuç vermeyeceğini kabul etmeliyiz. Böyle bir yasa çıkardıktan sonra ayrıca DP'lilerin kusurlarının yazılmasını engelleyecek bir de *'Koruma Yasası'* çıkartacak mıyız?.. Ve bütün bunlar tarihin yazımını etkileyecek mi?

Biz hâlâ daha geçmişi anlamaya değil, olanları süngerle temizlemeye çalışıyoruz. Oysa asıl çabayı geleceğin sağlıklı kurulmasına sarfetmeli ve barışı tarihte olmuşta değil, gelecekte olacakta aramalıyız. Onun için de tarihte gönlümüze göre düzeltmeler yapmayı bırakıp bütün gerçeklere bakarak dikkatleri yarına yönlendirmeliyiz. Bu yüzdendir ki "tarihle barış" kulağa hoş gelen bir deyim olmakla birlikte beni tatmin etmedi. Bunun kolaylıkla *'Barışçı Tarih'* anlayışına dönüşmesi olasılığı var. Hıristiyanlar yirmi yüzyıldır Yahudilerden İsa'nın kurban edilişinin hesabını sorarlar, Şiiler 14 yüzyıldır Hasan ve Hüseyin için dövünürler, barış yapmak kimsenin aklına gelmez. Arada bir böyle söylentiler dolaşsa da kimse umursamaz, zira olan olmuştur, marifet bir daha olmamasını sağlamaktadır. Bu da tarihimizin hepimizin ortak tarihi olduğu ve içinden ayırımlar yaparak değerlendirilemeyeceği gerçeğini kabul etmekle mümkündür. O zaman barış aramaya da gerek kalmaz. Menderes de, Enver Paşa da tarihimizde olumlu ve olumsuz yanlarıyla yerlerini almışlardır. Bunları tek taraflı bakmadan göğüsleyecek güçte olmalıyız. Şimdi, 'Peki senin Enver Paşa hakkındaki görüşün ne?' sorusu gelebilir. İşte benim görüşüm:

'Enver Paşa, Türk toplumuna, Abdülhamit'in 'ödüncülüğü' yerine, başkaldırıcı, eylemci olmayı; ufuklarını genişletmeyi; örgütlü bilinçli davranırsa dünyanın en güçlülerini bile sarsabileceğini ve kendisine güvenmeyi öğretmiştir. Ancak nerede duracağını bilememesi, şahsının ve toplumun yeteneklerinin üstündeki hedeflere yönelmesi kadar, dünyanın o dönemdeki koşulları da hayallerinin gerçekleşmesine izin vermemiştir.'

Tabiî bu da tartışmaya açık.

Talihsiz Bir Gezgin

Otto Friedrichs von Richter'in İzmir'i (1815)

İLHAN PINAR

Tan ağarırken, üç tarafı, Sipylus ve Pagos gibi yüksek dağlarla çevrili İzmir gözlerimin önünde uzanıyordu. Biraz daha yol alınca, Pagos'un zirvesindeki kale de belirginleşmeye başladı. Deniz kenarındaki kaleyi ve birçok iskeleyi yan tarafta bırakarak –çünkü katırcıyla, beni mümkün olduğu kadar denizcilerden uzak tutması için anlaşmıştık; böyle bir önlem almamın nedeni veba korkusuydu– körfezin çevresinde yol alıyorduk. Kalesi, servilikleri ve limandaki kalabalığıyla İzmir çok güzel görünüyordu. Körfez kıyısı ağaçsız ve kayalıktı. Sadece körfezin arka taraflarında, özellikle incir bahçeleri ve üzüm bağları yeşillik oluşturuyordu ve bu bahçelerin arasına sayfiye evleri serpiştirilmişti; manzaranın bu görüntüsü Eğridir Yaylası'nı çağrıştırıyordu. Tercih etmek zorunda kaldığımız bu yol çok zahmetliydi. Üstüne üstlük, İzmirlilerin "inbat" veya "zephyr" (tanyeli) dedikleri denizden esen serinletici rüzgârın tersine, ılık bir rüzgâr esiyordu. Yol çok dolambaçlıydı ve ben ancak saat onda Frenk Sokağı'ndaki Fransız oteline varabildim ki, kaldığım sürece rahatım oldukça iyiydi.

İzmir, İstanbul'dan çok daha iyi bir imar durumuna sahip; hatta ve hatta Türk ve Rum mahalleleri bile çarşıdan o kadar uzakta kurulmuş ki, bu durum her türlü teması engelliyor. Gerçi bu durum benim için bir sorun teşkil etmiyordu; çünkü zenginlerin çoğu şehir dışında yaşamaktaydı. Bugünlerde veba salgını her ne kadar yoksa da, İzmirliler her an bu korkuyla yaşıyorlar.

Bütün geceyi katır sırtında geçirmiş olmama rağmen, viskonsülümüz Bay Marracini'nin davetini kabul ederek katırla ziyaretine gittim. Yol boyunca ilginç bir şey yoktu; fakat tepelerin meydana getirdiği manzara çok güzeldi. Yol üzerinde önce gümrük emininin konağının yanından, daha sonra da, sahip olduğu birçok sayfiye evinden birisinin yanından geçtik. Konak dıştan göründüğü kadarıyla, İstanbul'daki yalılarla boy ölçüşecek güzellikteydi. Güneşin batışıyla birlikte Hollanda Konsolosu Baron Hochepied'in Seydiköy'deki evine girmek üzereydik. Hochepied ailesi ve van Lennep gibi akrabalarından oluşan birkaç İngiliz ailesi Seydiköy'ün Frenk sakinlerini oluşturuyordu. İzmir çevresindeki köyler arasında kuşku yok ki en güzeli Seydiköy; fakat o kadar kötü suyu vard ki, birkaç gün içinde herkes hasta oldu. Ailenin tüm üyeleri çok seviml ve cana yakın insanlardı. Ev, çok büyük bir bahçenin içindeydi ve bahçedeki birkaç yürüyüş yolu, Doğu'da bi linmeyen bir zevki tattırıyordu.

Frenkler İzmir'de büyük bir özgürlük içinde yaşamlarını sürdürüyorlar hatta kadınlar geceyarılarına kad rahatça gezebiliyorlar; bu durum kar şısında bir an Türkiye'de bulunduğu mu dahi unuttum ve kendimi Li land'ta hissettim. Bir akşam eğlence ye gitmeye karar vermiştik; tavern nın önünde Romeka ile karşılaş ve ben ilk defa onu o gece dans ede ken seyrettim. İnsanlar önce ele tutuşarak halka oluşturuyorlar dans etmeye başlıyorlar, daha son da çift olarak dans ediyorlardı. Da edenlerin beceriksizlikleri her hal rinden belli oluyordu; fakat yapıl figürlerin önemli bir anlatıma sah oldukları belliydi. İyi bir bale ust bu figürlerden çok iyi şeyler üretebilir. Dansta yapılan figürler, Hom ros'un Aşil'in kalkanı tasvirindeki gürlere tıpatıp benziyordu; belki üç bin yıl önce de aynı yerde

s edilmekteydi. Seydiköy'ün çev-nde de gezilebilecek şirin yerler fakat en güzel yer "Damlacık ı"ydı. Bir başka akşam Len-erin evinde toplandık ve doya-eğlendik. 15 Temmuz sabahı da tırperver ev sahibimizden ve iki kızından ayrılarak şehre dön-İzmir'de, Başkonsolosumuz Bay raud ve Bay Escalon'u ziyaret et-Akşama da, Frenkler'in rahatı her türlü tedbiri alan, onların n biçimlerini seven ve taklit e-Mütesellim Kâtipzade Hacı met Efendi'yi ziyarete gittik; tesellim, kadınlara karşı çok na-ve hatta Avrupalı monarkların fine kadeh kaldırıyordu. Nezake-bana kendi nargilesini verecek ar ileri götürdü; ayrıca, Mani-ki Karaosmanoğlu Küçük Meh-Ağa'ya verilmek üzere bana bir tup vereceği sözü dahi verdi.

Baron Hochepied'in Seydiköy'de-inin avlusunda, çok eski bir ka-rma görmüştüm; burada yer alan silah kabartmaları çok ilgimi mişti. Seydiköy'e giderken de yo-her iki tarafında bulunan iki la-dikkatimi çekmişti. Bay Roubau a antika ve numismatikle ilgile-Mikuli Logiotato adlı Kandiyalı sının adresini vermişti. Ben de, zünkü yerleşim yerlerinden bazıla-n antik dönem adlarını öğren-k ve oralardaki kalıntılar hakkın-lgi almak amacıyla onu ziyarete tim. Fakat bu insan benim beklen-erimi karşılayacak bilgi donanımı-sahip değildi; bildikleri, evinde unan Barbier du Bocage'nin coğ-kitabındaki bilgilerden ibaretti. İzmir'deki ilk gezimi kaleye yap-yolun her iki tarafındaki birçok ıntı izleri hemen dikkat çekiyor-Oturma yerleri otlar arasından lâ parlayan stadyumu hemen tanı-m; dağın eteğindeki boşluğa inşa dilmişti ve körfezi gören nefis bir anzaraya sahipti. Bir tarafta, yani daha alçak olan tarafta basamaklar yükseltilerek kemer şekli verilmiş ve oldukça iyi durumda kalmışlar. Stadyuma yakın bir yerde çok kötü yapılmış bir kilise yer alıyordu ve bu kilise, stadyumda kahramanca can veren Aziz Polikarp'ın adıyla anılıyordu. Daha sonra kalenin batı kapısına gittim; kapının yan kulesinde sıklıkla Amazon Smyrna olduğu kabul edilen, fakat Apollon olması daha muhtemel olan beyaz mermerden bir büst vardı. Türkler bu büstü nişan taşı olarak kullandıklarından, büstün yüzü paramparçaydı; fakat saçlarından büstün mükemmel bir eser olduğu hâlâ belli oluyordu. Kalenin kuzey kapısının üzerinde, Angelus Komnenus'un beyaz mermer içindeki uzun kitabesi kemer şeklinde yer alıyordu; çeşitli zamanlardan parçalarla oluşan bu kapı çok ilginçti. Kemer, iki tane

Otto Friedrichs Von Richter'in Hayatı

Otto Friedrichs Von Richter

Otto Friedrichs von Richter, Livland Kaymakamı Otto Magnus von Richter'in ikinci oğlu olarak, 26 Ağustos 1792'de Neu-Kusthof'da (Bugün, Estonya sınırları içindeki Dorpat yakınlarındadır) dünyaya geldi. Ailesinin yanındaki çocukluk günlerini takiben –öldükten sonra günlük ve mektuplarını yayımlayan– Dorpat Üniversitesi profesörlerinden Johann Philipp Gustav Evers'den üç kardeşiyle birlikte dersler almaya başladı. Bu süre içinde Latince ve Yunanca öğrenmesiyle antik döneme ve etnografik araştırmalara ilgi duymaya başladı. Babasının isteği üzerine kardeşleri ve öğretmeniyle birlikte –bir başka ülkeye gitmeden önce Rusya'yı tanımak amacıyla– Moskova'ya gitti (1809). Moskova'da Yeni-Yunanca öğrendi ve buradan, yine kardeşleri ve öğretmeniyle birlikte Heidelberg'e geçti. Burada Doğu dillerine ilgi duyması üzerine Prof. Wilcken'den Farsça ve Arapça dersleri aldı. Kısa süreli İtalya ve İsviçre seyahatlerinden sonra, meraklı genç Richter, Friedrich Schlegel'in dostluğundan ve Viyana İmparatorluk Kütüphanesi'nden oldukça yararlandı.

Bohemya, Silezya ve Polonya üzerinden ülkesine döndükten bir yıl sonra, 1814 yazında Odessa üzerinden, öğretmeninin deyişiyle Doğu'yu tanımak, içinde yanıp-tutuşan merakı gidermek, sıkıcı ve tek boyutlu bulduğu Avrupa yaşam anlayışının dışında bir yaşam anlayışı bulmak arayışında İstanbul'a gitti. İstanbul'daki İsveç elçiliğinde sekreterlik yapan Sven Liedman ile Mısır'a gitmeyi kararlaştırdılar ve yanlarına Kirkor adlı Ermeni bir rehber alarak 30 Mart 1815'te Midilli ve Rodos üzerinden İskenderiye'ye gittiler. Mehmed Ali Paşa'ya sundukları tavsiye mektupları sayesinde hiçbir engelle karşılaşmadan Mısır'da araştırmalar yaptılar.

İki kafadar, 20 Ağustos 1815'te bir Arap gemisine binerek İskenderiye'den ayrılıp Yafa'ya gelirler. Arkadaşının 14 Eylül'de İstanbul'dan çağrılması üzerine yolculuğu yarıda bırakıp İstanbul'a dönerler; amaçları İtalya'ya giderek yaptıkları araştırmaların sonuçlarını yayımlamaktır. Bu düşünce gerçekleşmeyince, genç Richter yalnız başına Anadolu yolculuğuna çıkar ve bir süre sonra yakalandığı ölümcül hastalıktan kurtulamayarak 24 yaşındayken 13 Ağustos 1816'da İzmir'de vefat eder. Öğretmeni Ewers, ölümünden sonra bu bilgi meraklısı gencin günlük ve mektuplarını yayımlar.

dörtgen kaidenin üzerine oturtulmuş, kaide ayaklar üzerine konmadığı için, duvar içine alınmış. Girişte bulunan kapılardan bir tanesi çok iyi durumdaydı ve çok ağır olduğu hemen fark ediliyordu. Kalenin içindeyse terk edilmiş bir camiden ve dörtgen sütunlar üzerine oturtulmuş sarnıçtan başka bir şey yoktu; ayrıca çeşitli dehlizler vardı; fakat bu sıralarda bu dehlizlerde yanlarında kadın olan askerler saklandığı için tehlike söz konusu olabilirdi. Dehlizlerden birisi oldukça derindi ve diğer ucunun şehre çıktığı söyleniyordu. Kaleden görülen manzaraysa insanı şaşkınlığa düşürecek bir güzelliğe sahipti. Kalenin güney surları en çok zarar görmüş haldeydi; sağlam kalanlardaysa o eskinin izlerini görmek mümkün oluyordu. Kaleden güneye bakılınca görülen, yemyeşil vadi, Melez Çayı, Buca ve Seydiköy ve şehrin suyunu taşıyan kemerler de ayrı bir güzellikteydi. Kuzey kapısının hemen yamacındaysa tiyatronun kalıntıları dikkat çekiyordu; burada da bir kemer ve yüksek bir duvar hâlâ duruyordu. Şehre dönüşte, Başayan'ın evinden pek uzakta olmayan ve insanların gölgesinden dinlenmekten keyif aldığı dev bir çınar ağacının ve Türk zevkinde fıskiyeli bir havuzun bulunduğu Tilkilik'ten geçtim. Başayan'ın evi tek katlı bir evdi ve avlusunda havuzu vardı.

Aynı günün akşamı da, neşeli bayanların refakatinde deniz sefası yaptım; sonra da hep birlikte Rıhtım'da yürüdük. İlerleyen saatlerde de, Mütesellim'in düzenli dikilmiş meyve ağaçlarından oluşan bahçesinde dolaştık. Bahçe, önünde havuz bulunan güzel bir evle son buluyordu. Bu gibi eğlencelerde Frenkler, İzmir'de, Avrupa'da olduğundan çok daha fazla özgürlük içinde bulunuyorlar. Şehirde bulunan en güzel ve en geniş, belki de tek geniş sokak, Frenklerin ve Rumların birlikte yaşadığı Gül Sokak'tır. Bu sokağın karaya doğru uzanan tarafında bahçeler yer alıyor; diğer tarafıysa denizde bitiyor ve bu tarafta iplik boyamacılığı yapılıyor; ünlü kırmızı iplikler burada boyanıyor.

Aynı gün, Bay Marracini'ye ait olan ve daha sonra onun bana hediye ettiği asalı ve aslan derili bir Amor (Aşk Tanrısı) resmettim. Bay Marracini, onu, su kemerlerinin onarımı sırasında iki mezartaşının yanında bulmuş; mezartaşlarından birisi yerdeymiş, diğeriyse dik duruyormuş ve ön yüzünde üç kül kavanozu boşluğu varmış ve bir kaide üzerine oturtulacak şekilde yapılmış. Ikinci taş birinci taştan çok daha eskiymiş.

Aynı binada mağazası bulunan İngiliz tüccar Bay Jollit'in yanında da iki kabartma resmettim. Kabartmaların birisi, üç kül kavanozlu ve ön tarafında sekiz yapraklı gül bulunan bir mezartaşıydı; frizinde defneden yapılmış taç ve onun üzerinde on iki yapraklı gül yer alıyordu. Başları kopuktu, fakat çok iyi bir işçilikle yapılmışlardı ve kısmen deri kabartmaydı. Kabartmada bir "Triclinium" (Üçgen bir masa veya yemek salonu) resmedilmişti; adam bir divana uzanmış sol elinde tas tutarken, diğer eliyle de bir kadına sarılmış; kadınsa oturmuş ve bir eliyle yüzündeki örtüyü tutmakta. Onların önündeki iki masanın üzerinde birer keç: ayağı, masaların birinde iki derin kulplu tas ekmek(?) ve diğerindeyse, iki şarap testisi, ekmek ve bir kaşık(? yer almakta. Bir köle bir şeyler okuyor ve kadın başını koluna yaslamış bir pozisyonda onu dinliyor. Diğer kabartmaysa, saf mermerden ve diğerine göre çok daha iyi korunmuş. İkincisinde de, birincisine benzer bir şey tasvir edilmiş fakat yerde yatan ve sağ elinde tas ve üzüm salkımı tutan ve keç başı görünümündek sakalının Baküs mu

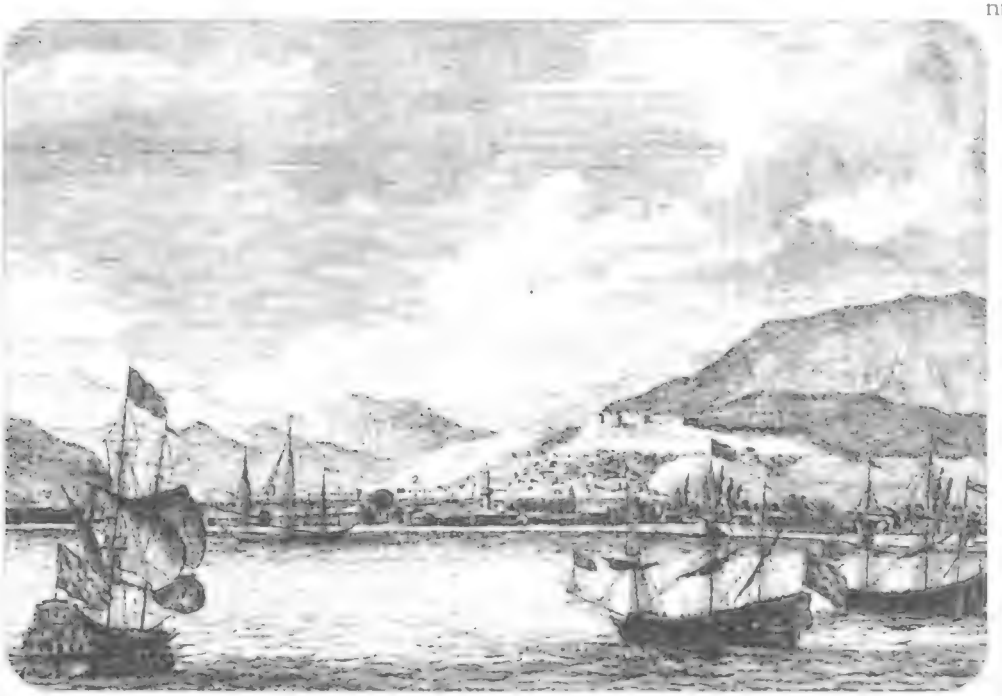

İzmir'den bir görünüm

İsis veya Ceres mi olduğu ve kucağında bir çocuk mu tuttuğu; elinde testi ve tas olan hizmetçinin bacağının teke ayağı mı, yoksa insan bacağı mı olduğu belli olmuyor; bana göre teke ayağına daha çok benziyor. Hizmetçi kızın başının üzerindense boynuz başı uzanıyor. Bir üçüncü mermeri daha vardı, fakat çok kötü bir durumdaydı; üzerine, kadına testi uzatan bir erkek resmedilmişti. Bu kabartmalardan bir tanesi Chalcedon (Kadıköy), diğeriyse Sisam Adası'ndan

Fransız Viskonsülü, beni, Müteselliminin gümrükçü olan kardeşinin yeni inşa ettirdiği evini görmeye götürdü. Ev, iki katlıydı ve her katta divanhane veya selamlık denen geniş ve havadar bir oda ve çevresinde diğer odalar yer alıyordu. Divanların üzerinde çiçek desenli kumaşlar örtülüydü; duvarları süsleyen halılardaysa çiçek, meyve ve manzara resimleri vardı.

Ev sahibi bizi, mermerden fıskiyeli bir avlunun bulunduğu divanhanede içten karşıladı ve hatta bizim için özel olarak mabeyn odasını açtı. Çatı kiremitleri dahi İtalya'dan getirilmiş; her türlü malzemenin ülkede bol miktarda bulunmasına rağmen, insanların beceriksizliği yüzünden inşaat malzemeleri ya kötü olarak ya da yüksek maliyette imal ediliyor. Her iki kardeş de çok zengin ve her gün yeni topraklar satın alarak zenginliklerine zenginlik katıyorlar. Komşu arazi sahipleri iki kardeşin gücü karşısında korumasız olduklarından ellerindeki malı yarı fiyatına iki kardeşe satmak zorunda kalıyorlar. Iki kardeş bu işi şöyle halletdiyorlar; önce komşularının bahçesine hayvanlarını salıyorlar; daha sonra hayvanların verdiği zararı karşılamaktansa gibi, harabolmuş bahçeyi ucuz fiyata satın alıyorlar ve bir süre sonra yeni sınır komşularının da başına gelmiş felaket geliyor.

20 Temmuz sabahı kayıkla Bornova İskelesi'ne gittim; iki eşek ve bir rehber kiralayarak, kısmen zeytinlik, kısmen çalılık ve arada sırada da iğne yapraklı ağaçların bulunduğu Melez Vadisi'nin kayalıklarına çıktım. Mermer yataklarının bulunduğu noktada, insan eliyle açılması mümkün olmayan beş küçük dehliz vardı; Bu dehlizlere Homer Dehlizleri deniyor. En tepede bir mezar oyulmuştu. İyi bir öğle yemeğinden ve onun ayrılmaz parçası öğle uykusundan sonra eşeğe atladığım gibi Sipylus'un taşlı yollarına vurdum.

Dağın yüzeyinin iri granit parçalarıyla kaplı olmasından eşeğin yol alması oldukça güçtü. Yolda karşılaştığım insanlar–herhalde işlemek için–, otları ve çalılıkları yakıyorlardı. En son çıktığım tepede bir mezar vardı ve bu mezar Tantalos Mezarı olarak kabul ediliyordu.

Mezarın bir duvarı çamur harcından yapılmış ve kayalığa yaslandırılmış; bu duvardan içeri açılan kapı hâlâ fark ediliyor, fakat tavan çökmüş durumdaydı. Duvarın hemen yanında iki adet çok derin çukur vardı; duvarın üst kısmı çökmüştü ve üzerine tırmanıldığında, İzmir, Bornova, körfez ve dağların oluşturduğu nefis manzara ortaya çıkıyordu. Daha sonra şehre döndüm ve yolculuk hazırlıklarına başladım. Çünkü, genellikle bu ayın sonuna doğru gerileme gösteren veba salgını, aksine yayılmaya başlamıştı. İzmir'de her şey çok pahalı; bugün kiraladığım eşekler için yirmi kuruş ödedim. Manisa'ya gitmek için kıraladığım üç beygir içinse seksen kuruş ödemek zorunda kaldım.

Büyük Efendi'nin şehirleri arasında, İzmir gibi kalabalık olanı çok azdır. Şehrin nüfusu 120.000 olarak tahmin ediliyor, ki bu nüfusun içinde hiçbir Doğu şehrinde olmadığı kadar çok Frenk nüfusu vardır ve bu insanlar refahın keyfini çıkarmaktadır.

İletişim'den

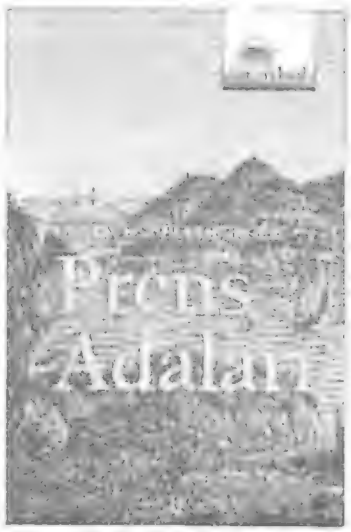

GUSTAVE SCHLUMBERGER

Prens Adaları

Schlumberger 110 yıl önce İstanbul'a gelir. Bizans döneminde iktidardan uzaklaştırılan imparator ve imparatoriçelerin sürgün yeri olan Adalar'ın büyüleyici güzelliği ile "geçmişe duyduğu yoğun tutku"nun gelgitinde "adını unutulmaktan kurtaracak olan" kitaplarından birini kaleme alır: *Prens Adaları*. Yüzyıllar önce yıkılmış bir imparatorluk kadar uzak; iktidar hırsı ve tutkular kadar yakın.

"Kitap İhtiyaçtır"
İletişim Yayınları

DAĞITIM:
PİA. İstanbul Klodfarer Caddesi, Binbirdirek Sokak, İletişim Han 7/B-1, 34400 Cağaloğlu Tel. (212) 638 55 45 - 638 55 71 - 638 55 75 • Faks: (212) 517 71 57 - 58
PİA. Ankara Selanik Caddesi 72, 06640 Yenişehir Tel. (312) 417 78 35 • Faks: (312) 425 06 82
PİA. İzmir 859 Sokak, Saray İşhanı 1/8, 35250 Konak Tel (232) 483 10 40 • Faks: (232) 484 46 65

KİTABİYAT

"Tarih Boyunca İstanbul Adaları"na Eleştirel bir Bakış

RİFAT BEHAR

Değerli araştırmacı Pars Tuğlacı'nın bu alandaki önemli boşluğu dolduran *Tarih Boyunca İstanbul Adaları* isimli iki ciltlik eseri 1989 ve 1992 yıllarında yayınlanmış, 1995 yılında da eserin tükenen ilk cildinin tıpkıbasımı yapılmıştır.[1] Eserin tıpkıbasımı yapılmamış olsaydı belki de bu yazıyı kaleme alma ihtiyacını hissetmeyecektim. Tuğlacı'nın söz konusu eseri için kendisi de benim gibi bir Büyükadalı olan araştırmacı dostum Sayın Semiha Akpınar tarafından kaleme alınan bir eleştiri yazısı *Tarih ve Toplum* dergisinin Temmuz 1990 sayısında yayınlanmıştı.[2] Kamuoyunda ve bilimsel çevrelerde güvenilir bir araştırmacı olarak tanınan Tuğlacı'nın, Akpınar'ın bu yazısında özetlenen, ayrıca, dikkatli okuyucuların, kitapta yer alan pek çok Adalı'nın ve diğer meraklıların bu kitaba yönelttiği çeşitli eleştirilere hiç itibar etmeyerek kitabın tıpkıbasımını yapması, bizi İstanbul Adaları'na gönülden bağlı ve bu konuda bir eser hazırlamakta olan bir araştırmacı olarak kamuoyunu aydınlatmak amacıyla aşağıdaki eleştiri yazısını kaleme almaya sevketti. Pars Tuğlacı'nın önsözde ondört yılda tamamladığını belirttiği bu eser biraz daha ciddi, tutarlı ve özenli bir çalışmanın ürünü olsaydı aşağıda gruplandırdığımız problemlerin belki de pek çoğu hiç ortaya çıkmayacaktı....

Eleştirimiz, kitabın değişik sayfalarında rastlanan sorunların çeşitli örnekler gösterilerek gruplandırılması suretiyle hazırlanmış olup kitapta rastlanılabilecek tüm sorunları ortaya koymak gibi bir iddia taşımamaktadır. Ancak sunacağımız örnekler gene de, eserin genel yapısı hakkında meraklı okuyuculara ve serden yararlanacaklara iyi bir fikir verecektir.

İlgisiz Konular

Kitaba yöneltilebilecek en önemli eleştiri, gerek metin gerekse görsel malzeme olarak İstanbul Adaları'nı ancak dolaylı yollardan ilgilendirebilecek, çoğu kez de hiç ilgilendirmeyecek malzemenin kitapta kullanılmış olmasıdır. Bunların ayrılması durumunda kitabın önemli ölçüde 'hafifleyeceğini' bu malzemenin bolluğunu dikkate alarak kolayca iddia edebiliriz. Burada, getirilebilecek diğer bir genel eleştiri de kitapların ,deta İstanbul Adaları ile ilgili kişilerin biyografilerinin ve ada evlerinin tapu sicil kayıtları tarihleriyle yüklü olması... Kitapta yer alan biyografilerin önemli bir bölümünün kişinin Ada'daki yaşamı yerine genel yaşamını konu olarak alması önemli bir şaşkinlik yaratmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in, Sait Faik Abasıyanık'ın, Ahmet Refik Altınay'ın eserlerini ve biyografilerini merak edenler bu bilgileri böyle özel bir kitapta değil, başka kaynaklarda ararlar.

Diğer yandan, gizli kalması gerekli ve normal şartlarda

1 **Tarih Boyunca İstanbul Adaları** (cilt:1), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989; **Tarih Boyunca İstanbul Adaları** (cilt:2), Pars Yayın ve Tic. Ltd. Sti., İstanbul, 1992; birinci cildın tıpkıbasımı: Say Yayınları, İstanbul, 1995.

2 S. Akpınar'ın **"Tuğlacı'nın Adalar'ı"** başlığını aşıyan yazı Tarih ve Toplum'un Temmuz 1990 sayısında (s. 2); P. Tuğlacı'nın buna cevabı, derginin Ağustos 1990 sayısında (s. 2) yayınlanmış, S. Akpınar'ın perdeyi kapatan son yazısı ise gene aynı derginin Eylul 1990 sayısında (s. 2) yer almıştı.

sevi ilgilendirmeyecek tapu kayıtları kitap sayesinde ğına çıkmış, köşklerin, yalıların sahipleri afişe edil- r. Kitabın yüzlerce sahifesini kaplayan köşk, yalı ve rın eski ve yeni sahiplerinin herhangi bir ehemmiye- mayanlarının i-simlerinin de okuyucuları ne derece endireceği ayrı bir merak konusudur...

a) Metin Olarak:

apların ilk anda göze m en büyük sorunu l Adaları'nı doğ- n ilgilendirmeyen ko- rın uzun uzadıya ele ış olmasıdır. Orne-

Pars Tuğlacı

Tarih Boyunca
İstanbul Adaları I

Cem Yayınevi, İstanbul, 1989

varona Yatı'na (II/ -174),

ssıada Yargılanmala- (II/456-500)

Tevfik'in {Bölük- Fazıl Ahmet {Aykaç} kındaki duygu ve dü- celerini içeren uzun ya- ve Yahya Kemal'in tlı} Isviçre'den Fazıl med'e gönderdiği mek- ara (II/365-368) ayrılan sayfalar anormal ölçüde tutulmuştur.

notlardan yazarın *Cumhuriyet Gazetesi*'ni taradığını avoruz. Burada da kitaba yöneltilecek bir eleştiri var... ar gazetede rastladığı Adalar ile ilgili tüm haberleri ki- na almış olsa gerek... Yoksa, hiçbir tarihi öneme sahip mayacak bilgilerin; örneğin, Rus elçisinin, eski Rum ığının, Afgan Kralı'nın, Japon bahriyelilerin ve daha çok kişinin Adalar'da yaptığı resmi ziyaretlere ve te- lara, veya, Londra Sefiri'nin Heybeliada'da yapılan ze törenine ait bilgilerin böyle bir kitapta ne işi ola- rdi? Yazar, bu tür örneklere sanki Adalar'ın tarihinde mli bir yer işgal ediyorlarmış gibi kitabın her yerinde vermiştir.

b) Görsel Malzeme Olarak:

Kınalıada'nın meşhur köpeği King'in, Kınalıada'nın n yıllar odun ve kömürünü sağlayan Atanik Ağa'nın, ne Kınalıada'nın iğnecisi Leman Hanım'ın fotoğrafları, zarın elde ettiği fotoğrafların belki de hepsinin herhan- bir elemeye tabi tutulmadan kitaba konulduğunu gös-

Yazarın Adalar'daki özel yaşamına dair bilgi ve fotoğ- r da ayrı bir merak konusu, Yazarın Ada'lı arkadaşı ile yaptığı ping-pong maçının, veya yazarı Savarona yolunda, Kınalıada'da salıncakta sallanırken (II/309) görüntüleyen fotoğraflar okuyucularda soru işaretleri yaratmaktan başka bir özelliğe sahip olamıyor.

Aile fotoğrafları kitapta çok önemli bir yer işgal ediyor. Abbas Hilmi Paşa'nın sayısı 22'yi bulan aile fotoğraflarının arasında Abbas Hilmi Paşa'nın Mısır'da piramitler önünde çektirdikleri fotoğraflar ile Paşa'nın Kahire'de bulunan sarayının bile fotoğrafları bulunuyor.

Pars Tuğlacı

Tarih Boyunca
İstanbul Adaları II

Pars Yayın ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 1992

c) Belge Olarak:

Yayınlanan belgelerin bir kısmı da okuyucuyu güldürecek derecede konuyla ilgisizdir:

II/536'de yer alan "Matbaacı Serviçen'in gelini Armenuhi'nin, kayınpederinin Sultanhamamı'ndaki matbaasını, eşi Mardinos'la akdettiği sözleşme gereğince kiraladığına dair" olan belge,

tanınmamış kişilerin birbirine gönderdiği bayram tebrikleri (II/s.528),

"çoluk çocuğumla Şahab Efendi'ye misafir olduk" veya "Şahab Oteli'nde samimi bir muhit içinde güzel günler geçirerek sıhhatimizi takviyeye fırsat bulduk" türünde sözlere yere veren Şahap Oteli'nin imza defterinden alınan bilgiler (II/387-392),

yazarın belge seçiminde gösterdiği özen ve dikkate işaret etmektedir.

Yanlış ve Hayali Bilgiler

Tuğlacı, kitabın pek çok yerinde dikkatli ve titiz bir araştırmacıdan beklenmeyecek ölçüde kimi küçük kimi büyük hatalar yapmış, kitabı çeşitli yanlış bilgilerle doldurmuştur.

•Tuğlacı, I/154'te Büyükada'ya ilk yerleşen Türk'ün 1875-1880 arasında Ada'ya gelan Ali adında bir balıkçı olduğunu duyduğunu yazıyor. Tuğlacı, böyle kulaktan dolma bilgilere itibar etmek yerine, kaynakçasında belirttiği J. Brewer'in, A Residence at Constantinople in the Year 1827 adlı eserin sayfalarını şöyle bir alıcı gözüyle karıştırmış olsaydı, 146. sayfada 1820'li yıllarda Büyükada'ya yerleşen Türkler olduğunu görebilecek, bu bilgiyi gene kaynakçasında gösterdiği Louis Enault'un Constan-

tinople et La Turquie isimli kitabının 394. sayfasında sükunetten hoşlanan Türklerin, gürültülü bir yaşam süren Rumlardan rahatsız olarak Ada'dan ayrıldıklarını okuyarak teyid edebilecekti.

• Tuğlacı benzer bir hataya daha düşerek, II/9'da Heybeliada'ya ilk Türk ailelerin 1773'te yerleşmeye başladığını yazmaktadır. Tuğlacı, bu örnekte şaşırarak Deniz Okulu'nun Kasımpaşa'daki kuruluş tarihi olan 1973'ün okulun Ada'ya geliş tarihi olduğunu zannederek hataya düşmüştür.

• II/5'te, "Ada Karakolu ve Güvenlik" başlığı altında yer alan 1935 yılında işlenmiş bir cinayetin yüzyıllar boyunca Adalar'da işlenen yeg,ne cinayet olması da yazarın herhangi bir temele dayanmayan kişisel görüşüdür. Bu görüşe en güzel cevabı R. E. Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde yer alan ve 1786 yılında ait bir olayı anlatan "Büyükada Cinayeti" maddesi vermektedir.

• Otel olarak inşa edilmesine rağmen hiçbir zaman otel olarak faaliyet göstermeyen eski Rum Yetimhanesi binası ile ilgili de hayli ilginç (!) bir bilgi veriyor Tuğlacı: Ve, I/565'de binanın bir Alman Otelcilik Grubu tarafından birtakım tadilatlarla otel haline getirildiği, ancak bu otelin faaliyetinin 1914 yılından önce durduğunu yazıyor. Bu bilgiler tabiyatıyla hayal mahsülüdür.

• I/151'de, Atatürk'ün son günlerini Büyükada'da geçirdiği yazılıdır. İlkokul kitaplarının bile yazdığı gibi, Atatürk son günlerini Büyükada'da değil, Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmiştir. Tuğlacı'nın bu satırlarda Atatürk'ün sağlığı ile ilgili yazdıklarıysa tıpa tıp Ziya Gökap'ın başından geçmiştir!

• I/120'de güvensizlik ve ulaşım zorluğu sebebiyle XIX. yüzyıla dek ilgi görmeyen Adalar, ancak kanun kaçağı zenginlerin sığındıkları bir yer olarak kalmıştı denmektedir. XIX. yüzyıldan önce Adalar'da yerleşenlerin bu şekilde kaynak dahi belirtilmeden bir çırpıda kanun kaçağı (!) ilan edilmesi Tuğlacı gibi bir araştırmacıya hiç yakışmıyor.

• I/120'de 1846 yılında vapur seferlerinin başlamasından sonra Adalar'a iskeleler yapıldığı yazılıdır. Tuğlacı'nın düşüncesi bu örnekte de yanlış çıkmış, Adalıların vapur iskelesi görmek için XIX. yüzyılın sonlarına kadar beklemeleri gerekmiştir.

• I/528'de Büyükada'da İskele Sineması'nın Mıgır Ardan ve Ali Atıcı yönetiminde olduğu yazılıdır. Oysa, sinema Cemil Tekçe ve yazar Turan Aziz Beler tarafından işletilmişti.

• I/564'te, 47 numaralı dipnotta Sakızlı K,zım Paşa, Celal Esad Arseven'in babası olarak gösterilmiştir. Oysa K,zım Paşa, Celal Esad Arseven'in babası değil, amcasıdır.

• Bir başka yanlış bilgi de I/565, 48 numaralı dipnotta gizlidir. Burada verilen bilgiye göre Splendid Oteli'nin bulunduğu yerde eskiden Giocomo Oteli'nin bulunduğu belirtilmektedir. Giocomo Oteli, yazarın 557. sayfada koyduğu kartpostalda da görüldüğü gibi şimdi Anadolu Kulübü'nün ana binasının bulunduğu yerde yükseliyordu.

• I/557'de Giacomo Oteli'nin bulunduğu arazinin yanındaki arazi ile birleştirilerek Lido Motel Plaj Tesisleri olarak faaliyetini sürdürdüğü yazılmaktadır. Oysa, iki arazinin birbirinden ayrı yerlerde bulunduğu ve birleştirilmedikleri bilinmektedir.

• Tuğlacı, II. ciltte, Deniz Harb Okulu başlığı altında okulun kuruluşunu açıklarken bir hayli yanılgıya düşmüştür.

• Tuğlacı, kitabının bazı yerlerinde bilimsellikten saparak istemeden de olsa batıl inançlara prim verdiği sözler sarfediyor. Bu duruma, I/2'deki örneği göstereceğiz. Tuğlacı, İklim başlığı altında verdiği bilgilerde aynen şöyle yazıyor: "Heybeliada'nın akciğer hastalarına iyi geldiği gibi, Büyükada Ayia Yorgi'nin de akıl hastalıklarına iy. geldiği bazı tarihî gözlemlerden anlaşılmaktadır." Heybeliada'nın, hatta tüm İstanbul Adaları'nın akciğer hastalıklarına iyi geldiği muhakkak. İnsanların bilimsel tedavi yöntemlerinden yoksun olduğu eski yüzyıllarda akıl hastalarının Aya Yorgi kilisesine kapatıldıkları da tarih bir gerçek. Ancak tıbbın dini ve batıl inanışlardan etkilendiği bu devirde Aya Yorgi'nin konumu itibariyle buraya kapatılan akıl hastalarına iyi geldiği düşünülebilir mi? Böyle bir görüş, bir bilim adamının kitabında bulunacak türde sözler değildir.

• Bazı hallerde başlık konulmuş, altına gelecek metin unutulmuştur. (II/226'de "su" başlığı)

Bunlar, küçük hatalara örnekler. Bir de büyük hatalar var ki affedilir gibi değil! Buna da şu örneği göstereceğiz:

• Tuğlacı, Sivriada tarihini kaynaklardan kitabına aktarırken şaşırmış, bu bilgileri olduğu gibi Tavşanada maddesinin altına yazmıştır! Bu ve buna benzer başka örneklerin yarattığı garip durum, doğal olarak kitabın güvenilirliğine gölge düşürmekte, araştırmacıların kitaptan yararlanırken ihtiyatlı ve dikkatli olmalarını gerektirmektedir.

Çelişik Bilgiler

• II/231'de Sait Faik Abasıyanık'ın Burgazadası Müslüman Mezarlığı'nda gömüldüğü yazılmıştır. Oysa ki Sait Faik, eserin başka bir sayfasında (II/556'da 229 numaralı dipnot) da belirtildiği gibi ebedi uykusuna Zincirlikuyu Mezarlığı'nda yatmıştır.

• Çankaya Oteli ile ilgili olarak I/194 ve I/556'da verilen bilgiler birbiriyle çelişmektedir.

Kaynakça Sorunları

Metin kısmı ile kaynakça arasında önemi sorunlar göze çarpmaktadır: Bu sorunları şöyle özetliyoruz:

Kaynaklardan Yanlış Yararlanma:

• 50 yıldır düzeltilemeyen hata! Direk olarak Tuğlacı'ya ...cemeyeceğimiz, ancak dikkatsizliğine verebileceğimiz ...ata da var ki ülkemizde araştırmacıların dikkatsizce ...ikları traji-komik hatalara çok güzel bir örnek teşkil ...

...rnekte, çeşitli yabancı kaynaklı kitaplarda gravür ...e yer alan resimler yaparak ünlenen ressam Thomas ...n. Perihan Özyurt adında dikkatsiz bir öğrencinin ...0 yılında hazırladığı Büyükada Morfolojisi isimli tezde ...n yazarı zannediliyor. Buraya kadar herşey normal; ...: universitede bir tez öğrencisinin böyle bir yanılgıya ...est doğal...

...yanlışlığı İstanbul Adaları'nın yazarı Orhan Erde... ...rketmeden kitabına alıyor (s. 5) ve hatalar silsilesi ...ada başlıyor. Daha sonra bu kitaptan yararlanan ve ...rında Tuğlacı'nın da bulunduğu çeşitli yazarlar yapıt... ...da bu hatayı aynen tekrarlıyorlar! (Örneğin bakınız: ...nın, İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, "Ada... ...maddesi, (I/252); Tuğlacı, Tarih Boyunca İstanbul ...arı (I/19), Prof. Dr. Faik Yaltırık, Doç. Dr. Asuman ...e Yrd. Doç. Dr. Adnan Uzun, İstanbul Adalarının ...l ve Ekzotik Bitkileri (9) gibi.)

• Kaynakçada "Kent, I, Kızıladalar Jeolojisi" olarak gös...len kaynak, Orhan Erdenen'in kitabından alıntı olup ...lanmış değildir. Dolayısıyla Tuğlacı'nın bu kaynağı ...ş olmasına imkân yoktur. Yazarın adı da Ihsan Ke...acaktır.

Kaynakçanın İlgisiz Kaynaklarla 'Şişirilmesi':

...ul Fesch'in Constantinople, Miss Pardoe'nin dilimi...banci Gözü ile 125 Yıl Önce İstanbul olarak çevri...kitabı ile Baron Wratislaw'ın Anılar adlı kitapları bu ...klığa örnektir. Bir kitaplarda Istanbul Adaları ile il...erhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

...beliada'dan bir görünüş

c) Gösterilen Kaynaklardan Yararlanmama / Eksik Yararlanma:

• Tuğlacı, başta Akillas Milas'ın kitapları olmak üzere kaynakçasında gösterdiği birçok kaynaktan ya hiç ya da yeterli ölçüde yararlanmamıştır. Okuyucu, kaynakçada geçen Albert Smith, Charles Colville Frankland, Louis Enault gibi birçok batılı yazarın eserlerinde yer alan İstanbul Adaları'yla ilgili ilginç bilgilerin izlerini Tuğlacı'nın kitabında beyhude yere aramaktadır.

• Kaynakçada yer alan ancak yararlanılmayan kaynakların bir çoğu kitaba A. Millas'ın eserlerinden aynen kopya edilmiştir.

Öyle ki, A. Millas'ın kaynakçasında dizgi hatası nedeniyle "Eynault" olarak çıkan "Louis Enault" isimli Fransız gezginin adı Tuğlacı'nın kitabında da "Eynault" olarak çıkmıştır! Bu gerçek karşısında Tarih Boyunca Istanbul Adaları'nın P. Tuğlacı'nın yakaladığı şan ve şöhrete gölge düşürdüğünü söylemeyi gerekli görüyoruz.

• Tuğlacı, II/157'de Albay Ertuğrul tarafından yazılan Deniz Okulumuz isimli eserden kaynağını belirtmeyi unutarak yaptığı alıntı ile Deniz Okulu'nun öğretmenlerinin listesini yayınlamıştır. Burada yer alan kişilerden Mehmedullah Subhi Bey, Hamdullah Suphi Tanrıöver; Kalem Rıfkı Bey, Falih Rıfkı Atay; Yahya Kemal Bey ise Yahya Kemal Beyatlı'dır. Yazar, tam bir sayfa tutan listede Cumhuriyet tarihinin bu önemli simalarının günümüzde kullanılan isimlerini belirtmemiş, belki de farkına bile varmamıştır.

d) Hangi Kaynaktan Aldığını Göstermeme:

Bu da kitabın genel bir sorunudur.

II/9'da 1563 yılında Ada'da bir nüfus sayımı yapıldığı yazılıdır. Bunun gibi daha pek çok yeni bilginin kaynakları bilinçli okuyucuda merak uyandırmaktadır.

Görsel Malzeme İle İlgili Sorunlar

Kitapta yer verilen görsel malzeme ile ilgili sorunlar ayrı bir eleştiri yazısı yazılmasını gerektirecek kadar fazla. Biz bunları kısaca şöyle gruplandırdık:

a) Resim Altı Bilgi Hataları:

• II/446'da her nasılsa "Yassıada'da imparator Iustinianus Sarayı kalıntılarından bir görünüş" açıklaması ile yer alan C. Texier'e ait gravür, aslında Yassıada'ya yüzlerce km. uzaklıkta bulunan Marmara Adası'nda bulunan ve zamanımıza çok küçük bir kısmı ulaşabilen, tam olarak ne amaçla yapıldığı bile belli olmayan bir yapı kalıntısına aittir. P. Tuğlacı, böylece aynı anda üç yanlış yaparak Marmara Adası'nda Saraylar Köyü yakınlarında esasen kitabın yazarının da ne amaçla yapıldığını kestiremediği yapıyı herhangi bir ek açıklamada bulunmaksızın Yassıada'da Iustinianus Sarayı'nın kalıntıları olarak gösteriyor.

(Gravürde yer alan yapıyla ilgili bilgi almak için R. M. Ertüzün tarafından yazılan ve İstanbul'da 1953 yılında basılan Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar isimli eserin 250. sayfasına başvurulabilir)

•I/154'te yer alan fotoğraf Büyükada, Hamidiye Camii'ne ait olmadığı gibi, I/565'teki fotoğraf da Splendid Oteli'ne ait değildir. I/20'deki gravürün künyesi de yanlış verilmiştir.

•I/95'te yer alan Keler'in yağlıboya tablosu, Tuğlacı'nın I/149'da verdiği kartpostaldan da anlaşıldığı gibi Burgazadası'nın değil, Büyükada, Aya Nikola'nın görüntüsüdür.

•I/170'deki Çınçıraklı Manastır'a (Aya Yorgi) ait olarak gösterdiği gravür, esasen Heybeliada'da halk arasında Uçurum Manastırı olarak da tanınan Aya Yorgi Manastırı'na aittir.

•II/s. 83 ile s.113'teki resimler karışmış, II/s. 279'de yer alan Büyükada'daki Yaldızlı Köşk'ün fotoğrafı Burgazadası Zabtiye Karakolu'nun fotoğrafı olarak verilmiştir.

•II/152'deki resim ters basılmıştır.

Birkaç örnek daha...

•I/129'daki fotoğraf, I/524 alttaki fotoğraf, I/557 ilk fotoğraf, II/295'de 2. fotoğraf, II/9'da ilk resim.

b) **Görsel Malzeme Tekrarları:**

Tuğlacı'nın kitaplarında görsel malzeme tekrarları çok büyük boyutlara varmaktadır:

Bu konuda yaptığımız kısa araştırma sonucunda, tespit edebildiğimiz kadarıyla, II/3, II/4; I/148, II/15 (alttaki), II/16 (üstteki); I/150 (üstteki), II/15 (ortadaki), II/17 (üstteki), II/18 (üstteki); II/229, II/277; II/20, II/129 ortadaki fotoğraf, II/131; I/552 (ortadaki), I/553 (üstteki); II/27, II/125, II/192; II/129, II/131; II/194, II/209; II/14, I/95 tekrarlanan resimler/fotoğraflar olmuştur. Bazı yerlerde fotoğrafların tekrarı öyle bir hal almıştır ki gülmemek elde değil: Buna da II/348'de bulunan 2 fotoğrafı gösterebiliriz. Bu sayfada bulunan üç fotoğrafın ikisi birbiriyle aynıdır!

Aynı Bilginin Tekrar Etmesi

Tuğlacı, bazen belli bir konu hakkında kitabın daha önceki sayfalarında bilgi verildiğini unutarak aynı konu hakkında tekrar bilgi vermektedir:

•s./528 ve I/474 Bella Vista Gazinosu hakkındaki bilgiler.

•I/147 ve I/154'te Büyükada yangını ile ilgili bilgiler.

Arşiv Belgeleri İle Metin Arasındaki Bütünlük Sağlanamaması

Yayınlanan arşiv belgeleri ile metin arasında herhangi bir bütünlük aramak da boşunadır. Bu belgelerin arşivde yapılmış sistematik bir araştırmanın ürünü olmadığını da burada yeri gelmişken belirtebiliriz.

Dizgi Yanlışları

Bunların sayıca fazla olması nedeniyle örnek vermeyi lüzumsuz buluyoruz.

Sonuç

Bu karamsar tabloya rağmen Tuğlacı'nın kitabının birçok olumlu yanları da yok değil... Öncelikle İstanbul Adaları'nda yaşamış başta Ermeni asıllı ünlü vatandaşlarımız olmak üzere azınlıklar kitapta genişçe ele alınmış. Bunların fotoğrafları ve hayat hikayeleri çok geniş bir araştırmanın sonucu olarak okuyucunun karşısına çıkıyor. Tarih Boyunca İstanbul Adaları ile pek çok arşiv belgesi de ilk defa gün ışığına çıkarılarak yayınlanma olanağını bulduğunu görüyoruz.

Kitapta yer alan tarihi veya mimari öneme sahip yüzlerce yalı, köşk ve evin fotoğrafları ile İstanbul Adaları'nın sivil yerleşiminin envanterinin çıkarılmasında çok önemli bir mesafe kat ediliyor. Tarih Boyunca İstanbul Adaları ile Adalar'la ilgili olan kartpostal ve fotokartların 1940'lı yıllara kadar kullanılanlarının önemli bir bölümü de tek bir çatı altında toplanma olanağı buluyor. Kitap, bu açıdan Ada'ların eski halini merak edenler için tam bir görsel şölen ....

Kitap, bu gibi güçlü yönleriyle araştırmacıların, meraklıların ihtiyaçlarına cevap veriyor, bilgi, belge ve görsel malzeme açısından belli bir boşluğu dolduruyor. Semih Akpınar ile birlikte kısa bir süre sonra yayınlayamayı hedeflediğimiz Büyükada'yı konu alan kitabımızda Tuğlacı'nın eserinin çeşitli bölümlerinden istifade ettik. Tarih Boyunca İstanbul Adaları'nın yazarı Tuğlacı'ya, -eseri ve karıda gösterilen birçok olumsuzluğu bünyesinde barındırsa da- bir Ada dostu olarak teşekkür ediyorum.

Patrikhane'yi Araştıramayan Bir Kitap

ELÇİN MACAR

Fener Patrikhanesi (İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, Fener semtinde bulunduğu için bu adla anılır) son yıllarda sıkça incelenmeye "çalışılan" bir konudur. Ancak, çoğunlukla İslâmcı ve Türkçü çevrelerde ilgi bulan bu alanda, bu çevrelerin "istediği", "talep ettiği" şeyler yazılmakta ve yıllardır yalan ve yanlış "bilgiler", tereyağı pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp okuyucuya sunulmaktadır.

M. Süreyya Şahin

Fener Patrikhanesi ve Türkiye

Ötuken Yayınları, İstanbul, 1980

Burada, yanlışlıklarının küçük bir kısmını sergilemeye çalışacağım bu kitap da bunlardan biri.

Önce kapaktaki fotoğrafa dikkat çekiyor. Patrikhanenin servis kapısının patrikhane ile ilgili bir kitaba kapak fotoğrafı olması ilginç. Sanıyorum bu kapı, ünlü "orta kapı" zannedildiği için, fotoğrafı kapağa konmuş.

Kaynakçaya baktığınızda bir tane bile yabancı dilde kaynak bulamıyorsunuz. Kitap, Türkçe literatürün çok fakir olduğu bir alanda, yabancı dillerdeki birçok önemli kaynağı kullanmayarak, eski "bilgileri" tekrarlamaktan öteye geçemiyor. Ayrıca kitap, okuyucunun tahammülünü zorlayacak derecede dizgi hatalarıyla dolu.

Yazarın kurgusuna göre çok büyük bir plan ile karşı karşıyayız. Üstelik bu planın ne tarihi ne de mekansal sınırı var. Türkiye aleyhindeki bu planın uygulayıcıları arasında, İstanbul Patriği'nden Kıbrıs'taki köy papazına kadar herkes var.

Bu genel görünüşten sonra bazı konuların üzerinde tek tek durmak gerekiyor:

"... Osmanlı Devleti diğer unsurlara bu haklarını verirken, haklarına kavuşan dinsel azınlıkların bu hakları milli haklar haline dönüşmede kullanacaklarını ve bu yolla imparatorluğu dağıtacaklarını hiçbir zaman hesap etmemiş ve düşünmemişlerdir." (Yazım bozukluğu yazara ait, s.)

Altı yüzyıllık şanlı Osmanlı'nın bu haklar yoluyla dağıtıldığını kabul edersek, 1453'te bu nasıl hesap edilebilir acaba? Daha "ulus"a üç yüzyıl var. Kaldı ki, Osmanlının "dış mihraklar" ve "arkadan hançerlenmeler"le yıkıldığını savunan anlayış bugüne kadar yeterince eleştirildiği için, bu konuyu uzatmıyorum.

Yazar, Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ayrılmanın, Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden bir süre sonra" olduğunu belirtiyor (s.6). Bu "bir süre", ölçüt olarak Patrik Fotios dönemi alındığında beş, Roma ve İstanbul kiliselerinin birbirlerini aforoz ettikleri 1054 yılı dikkate alındığında yedi yüzyıldır.

Haçlılar İstanbul'a yazarın sayfa 7'de belirttiği gibi 1274'te değil, 1204'te geldiler.

Sayfa 9'da sözü edilen Ereğli, Konya Ereğlisi değil, Marmara Ereğlisi'dir. Ayrıca kitabın giriş kısmını oluşturan Hıristiyanlık tarihi, yalnızca M. Süreyya Şahin'den (*Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul, 1980) yazılamayacak kadar geniş ve derin bir alandır.

"(Fatih) ilk etapta şehirde yağmayı durdurdu" (s.11). Bu öyle bir ifade ki, sanki yağmayı başka bir ordu yapıyor, Fatih de gelip bunu engelliyor. Yazar Osmanlı askerlerinin "yağma hakkı"ndan habersiz mi acaba?

34. sayfa 51. dipnotta Yücel Özkaya'nın 3. Askeri Tarih Semineri'ndeki "İstiklal Savaşı'nda Türk Halkının Kuvay-i Milliye ve Milli Orduya Katkıları" adlı makalesine atıf yapılmaktadır. Ancak bu seminerde böyle bir tebliğ yeralmamaktadır. Özkaya'nın tebliği de "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları"dır, sayfa numarası da 260 değil 114'tür. Özkaya bu tebliğinde, yazarın belirttiği gibi, "Etnik-i Eterya Cemiyetinin ilk kuruluştaki adı Filik-i Eterya'dır" dememektedir. Anlaşılan yazar, yıllardır yapılan bir yanlışı tekrar ediyor. Filika Eterya ve Etniki Eterya iki ayrı örgüttür. Birincisi 1814, ikincisi 1894'te kurulmuştur. Eğer yazar, kürsü arkadaşı M. Murat Hatipoğlu'nun değerli çalışmasına (Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı [1821-1922], Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1988, s.37) baksaydı bunu öğrenmiş olurdu.

Şimdi, Şahin ve Sofuoğlu'dan bir karşılaştırma yapalım:

"Bu maksatla ilk iş olarak Karamanlı olan Patrik uzaklaştırılmış, 1919 Kasım'ında yerine Yunanistan'ın direktiflerine harfi harfine uyacağına inanılan Doroteos getirilmiştir" (Şahin, s.163).

"Bu doğrultuda Karamanlı olan Patrik uzaklaştırılarak yerine Yunanistan'ın isteklerine kesin uyacağına inanılan Doreteos Kasım 1919'da işbaşına getirildi" (Sofuoğlu, s.100).

Bu iki paragraf birbirinden farklı mıdır? a) Farksız ise neden her fırsatta atıf yaptığı Şahin'e, yazar bu kez atıf yapmamıştır? b) Yazar, "hayır, bu paragraf bana ait" diye ısrarlı ise, "Karamanlı Patrik"in adını hiç merak etmemiş midir? Bu nasıl araştırmacılıktır?

Sayfa 157'de sözedilen patrik, II. değil, III. Vasilios'tur.

Kıbrıs eski Başpiskoposu Makarios'un, Heybeliada Ruhban Okulu mezunu olduğu "efsanesi", malum çevrelerce uydurulmuştur, doğru değildir. Yazar, 169. sayfada bu hatayı tekrar etmektedir.

Yine çok sık tekrarlanan bir hata, 191. sayfadaki olduğu gibi, 1964'te sınırdışı edilen Metropolit İakovos ile Kuzey ve Güney Amerika Başpiskoposu İakovos'un (29 Temmuz 1996'da görevinden ayrıldı) birbirine karıştırılmasıdır.

Yazar, 208. sayfada "ekümenik" unvanının patrikhane tarafından, 1900'dan sonra kullanılmaya başlandığını belirtiyor. Oysa ki patrikhane, Türkçe yazışmaları dışında, bu unvanından hiç vazgeçmemiştir. İstanbul Patriği'nin Hıristiyan dünyasındaki unvanı, "Istanbul ve Yeni Roma Başpiskoposu ve Ekümenik Patrik"tir.

Yine aynı sayfadaki bir bilgiye göre, Fener Patriği 1989'da yaptığı Moskova seyahatinde, "Moskova Metropolitliğine 'Patriklik' payesi" vermiş.

a) Moskova, 1589'dan beri patrikliktir ve 1593'te İstanbul Patriği II. Ieremias tarafından tanınmıştır. b) Patrikhanenin böyle bir "gücü" ve "yetkisi" olduğuna inanılıyorsa, ekümenik olup olmadığı tartışmalarının anlamı kalıyor mu?

Şimdi kitabın en heyecanlı yerine gelmiş bulunuyoruz.

Şahin, Patrik Meletios'un Yunanistan'a kaçtığını belirttikten sonra bir atıfta bulunup şöyle yazıyor: "... Patrikhanede ele geçirilen 'Eklisyasteki Altia'nın KARA KITABI'nda..." (s.179).

(Sofuoğlu şimdi yapacağı alıntı için, Şahin s.127'ye atıf yapıyor; oysa ki doğrusu s.179 olacak.)

"... VIII. Grigorius'un Yunanistan'a kaçmasından sonra Patrikhane'de yapılan aramada ele geçen belgeler arasında E. Klısyasteki Altici'nin Kara kitabı da bulunmaktaydı" (s.25).

a) Sözü edilen dönemdeki patrik, IV. Meletios (Metaksakis)'tur. "VIII. Grigorius"un nereden çıktığı anlaşılamamaktadır. Kaldı ki patrikhane tarihi boyunca, patrik olan Grigorios'lar yedi tanedir, sekizincisi yoktur.

b) Doğru yazımı "Eklisiastiki Alithia" olan şey, Fener Patrikhanesi'nin resmî yayın organı olan dergidir. Sofuoğlu, Şahin'in yazdığını aynen aktarmayı bile becerememiştir, bir de bu dergi adını "E. Klısyasteki Altici" olarak bir yazar adına dönüştürmüştür (Şahin'in ne zannettiğini ben de anlayamadım!).

c) Kara Kitap'ı, "patrikhanede ele geçirilen belge" haline getirmenin de bir anlamı yoktur. Çünkü bu, patrikhanenin I. Dünya Savaşı sonunda toplanan Avrupa barış görüşmelerini etkileyebilmek, "mağdur" gözükmek için, "Türklerin Rumlara yaptığı mezalimi" anlatan seriden, patrikhane matbaasında 1920'de basılmış bir kitaptır. Kitabın üzerinde yazar adı yoktur ancak, o dönemde Enez Metropoliti olan Ioakim'in yazdığı rivayet olunur. Bu nedenle de hükümet 13 Temmuz 1925'teki patriklik seçiminde, Kadıköy Metropoliti olan Ioakim'in patrik seçilmesini engellemiş, böylece III. Vasilios patrik olmuştur.

Son olarak şunu söylemekte yarar var: Bu tür "çalışmalardan" "yararlanmak" isteyenlerin dikkatli olmaları, bu doğrultudaki anlayışla "sağlıklı" ve "yararlı" politikalar üretilemeyeceğini bilmeleri gerekiyor.

KONGRE KONFERANS

Osmanlı Kadınları

YAVUZ SELİM KARAKIŞLA

Osmanlı toplumsal tarihi üzerine yapılan çalışmalar son yirmi yıllık dönemde gerek nitelik ve gerekse nicelik olarak giderek ivme kazanan bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde, daha önceleri ele alınmamış pek çok kişi, kurum, bölge, dönem, toplumsal olay, vb. araştırma konusu haline gelmiş, giderek daha da küçülen konularda daha derinlemesine incelemeler yayınlanmaya başlanmıştır.

Sosyal tarihin diğer tarih eğilimleri arasında kendisine etkin ve güçlü bir yer edinme çabaları içeisinde, doğal olarak toplumsal içerikli belirli konulara ağırlık verilmiş, fakat bazı önemli konular da hak ettikleri ilgiden yoksun kalmışlardır. Örneğin, Osmanlı nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar hakkında yapılmış olan kapsamlı araştırmaların sayısı iki elin parmaklarını geçmez. Son beş altı yıllık dönemde, özellikle Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi çevresinden kaynaklanan yeni yayınlarla Osmanlı kadınları da nihayet meşru bir araştırma konusu olarak gündeme gelmeş ve geniş bir ilgi görmüştür.

Osmanlı kadınları üzerine araştırma yapmakta olan yerli ve yabancı araştırmacıların biraraya getirilmesi ve bilgi alışverişinde bulunabilmelerine olanak sağlanması amacıyla, Koç Üniversitesi Tarih Bölümü 26, 27 ve 28 Eylül tarihleri arasında, Üniversite'nin İstinye'deki kampüsünde *"Women in the Ottoman World / Osmanlı Dünyasında Kadınlar"* adıyla uluslararası bir konferans düzenledi. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve Hollanda gibi çeşitli Avrupa ülkeleri ve Türkiye'den araştırmacı Osmanlı Dünyası'nda Avrupalı kadınlar, Osmanlı Edebiyatı'nda kadının yeri, Osmanlı kadınlarının yaptırdıkları hayratlar, Osmanlı hanedanına mensup kadınların imparatorluğun çeşitli yerlerindeki mimari yatırımları, Osmanlı kadınları ve hukuk, ve XIX. ve XX. yüzyıllarda

* Koç Üniversitesi, Fen İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

manlı kadınları gibi çeşitli konularda yaptıkları araştırmaların sonuçlarını birbirleriyle paylaşma olanağı buldu. Konferansa katılan 11'i Türk toplam 23 araştırmacı, 8'i Türkçe ve diğerleri de İngilizce olmak üzere toplam 23 tebliğ sundu.

Konferans Koç Üniversitesi rektrü Prof. Dr. Seha M. Tinç'in konferansı açan ve üniversiteyi tanıtan kısa konuşması ile açıldı. Daha sonra sırasıyla Fen İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Atilla Aşkar ve konferans direktörü Yard . Doç. Dr. Lucienne Thys-Şenocak konferansın amacını ve gelişimini anlatan birer konuşma yaparak, konuklara "hoşgeldiniz" dediler.

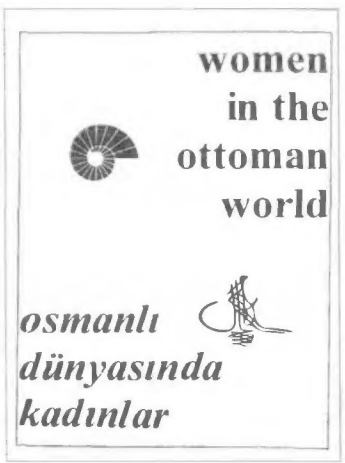

Konferans broşürünün kapağı

Konferansın açılış konuşması ise, *Women and Gender in Islam* ("İslam'da Kadın ve Cinsiyet") adında kendi dalında çok yetkin bir kitap yazmış olan Prof. Dr. Leila Ahmed tarafından yapıldı. Aslen Mısırlı olan Prof. Leila Ahmed, Mısır'ın XIX. yüzyıldan 1960'lara kadar olan sosyo-kültürel tarihi incelerken, tesettür konusunun tartışma odağı haline gelmesinde Batı kültürlerinin Doğu'daki tesettürü kadınları kısıtlayıcı bir konu olarak algılayıp ele almalarının büyük rol oynadığını kaydadığını anlattı. Prof. Leila Ahmed'e göre İslamiyet'i Hıristiyanlık'tan daha aşağı bir din olarak gören Batı kültürü, bu konuda tesettürü bir örnek olarak gösteriyordu. Müslüman feministlerin gerçek İslam'ın hiçbir zaman uygulanmadığını, çok şoven ve ataerkil bir şekilde günümüze aktarıldığını savunduğunu anlatan Prof. Leila Ahmed, İslam'ın içindeki eşitlikçi ve adaletçi yanı ön plana çıkarılmadığı müddetçe ideal bir Müslüman topulumundan bahsedilemeyeceğini söyledi.[1]

26 Eylül 1996 Perşembe günü öğleden sonra yapılan birinci oturumda ilk konuşmayı yapan Harvard Üniversitesi'nden Barbara Petzen, Osmanlı İmparatorluğu ve Mısır'da belirli orta ve üst tabaka mensupları için bir zorunluluk haline gelen Avupalı mürebbiyelerin Osmanlı ve Mısır'lı çocukların zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde oynadığı rolü özellikle her iki tarafa mensup kişiler tarafından yazılmış hatıratlara dayanarak anlattı.

Berlin Modern Doğu Araştırmaları Merkezi'nden Börte Sagaster ise, erken dönem Türk romanında Avrupalı kadınların nasıl resmedildiğini irdeledi. Sagaster'e göre, ""Doğulu" kadını erkeğin arzularına amade pasif bir obje gibi gösteren Avrupalı klişe, karşılığını Osmanlı'nın cinsel açıdan hür, utanmaz Avrupalı *madam* anlayışında" buluyor, bu da "aile ve hâne içindeki sorumlu rolleri ve eğitim düzeyleri ile örnek" hale gelen Avrupalı kadınların "toplum içindeki tavırlarıyla kötü örnek" haline gelmelerine yol açıyordu.

Marmara Üniversitesi'nden Sema Uğurcan, Osmanlı devri Türk romanında kadınların genelde beş kategoride incelenebileceğini örnekler vererek anlattı: Bunlar sırasıyla, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarından başlayarak giderek yaygınlaşan klasik muhafazakar Müslüman kadınlar; Ahmet Mithat Efendi ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarında ön plana çıkan eğitim görmüş aydın kadınlar; Tanzimat yazarlarından özellikle Namık Kemal, Sami Paşazade Sezai'nin eleştirel gözle baktığı cariye, odalık, ve hizmetçi kadınlar; daha çok iş güç sahibi, ama genelde hafif meşrep olarak gösterilen azınlıklara mensup kadınlar; ve nihayet, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Anjelik karakterinde ifadesini bulan Avrupalı kadınlardır.

Prof. Dr. Leila Ahmed

Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Başkanı Prof. D.Yücel Özkaya XIX. yüzyıl Türk yazarlarının eserlerini ve Avrupalı seyyahlarını seyahatnamelerini kullanarak, "dar bir muhitte hayat süren, kocasına ve evine bağlı, ekonomik özgürlüğü olmayan, eğitimden yoksun" Müslüman Osmanlı kadınlarının siyasi ve iktisadi hiçbir etkinlikte bulunmadıkları için harem hayatına mecbur kaldıklarını öne sürdü. Aynı gün yapılan ikinci oturumda, Ohio State Üniversitesi'nden Ayfer Karakaya-Stump, Selahattin Asım'ın 1910 yılında yayınlanmış olan *Türk Kadınlığının Tereddisi, Yahud Karılaşmak* isimli eserini derinlemesine inceledi.

Koç Üniversitesi'nden Erol Köroğlu, Halit Ziya Uşaklıgil'in erkek ve kadın karakterlerinin içiçe yaşadığı bir

1. Prof. Dr. Leila Ahmed ile konferans sırasında yapılmış ayrıntılı bir söyleşi için bkz: Ayten Övür, "Tanınmış Mısırlı Profesör Leila Ahmed'in Araştırması: Tesettürü İslam'a Batı Empoze Etti," Nokta, 6-12 Ekim 1996, ss. 62-63.

konakta geçen *Aşk-ı Memnû*'sunda kadın erkek karşıtlığını ve romanın başlıca karakterleri olan Bihter ve Nihâl'in kadın kimliklerini irdeledi.

California Üniversitesi, Los Angles'den Ruth Barzilail-Lumbroso da 1950'li yıllarda basılan *Tarih Dünyası* dergisinde yayınlanmış ve modern Türk tarihçilerinin Osmanlı kadınına bakış açısını gösteren makalelerden hareketle, Kemalizm soras dönemde Türk tarihçilerinin Osmanlı hanedan kadınları konusundaki tavrı üzerinde konuştu.

Bu tebliğlerden sonra Üniversite tarafından Sadberk Hanım Müzesi'nde konuklar onuruna verilen akşam yemeğine gidildi. Müzede bulunan Osmanlı kadın kıyafetleri kolleksiyonunu da izleme olanağı bulan konferans konukları gecenin ilerleyen saatlerine kadar hararetli tartışmalara devam ettiler.

27 Eylül 1996 Cuma günü sabah oturumunun konusu Osmanlı kadınlarının iktisadi girişimleriydi. Tel Aviv Üniversitesi'nden Amy Singer Osmanlı kadınları tarafından yaptırılan hayratları dünyanın çeşitli yörelerinde yapılan diğer hayratlar ile karşılaştırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun taihi boyunca *evkaf*lar kuran Osmanlı kadınlarının, eski Müslüman toplumlardan miras alınan bu geleneği sürdürdükleri ve başka toplumlardaki hayırseverlerin girişimlerine oldukça benzer giişimlerde bulunduklarını gösterdi.

Koç Üniversitesi Tarih Bölümü üyesi ve konferans direktörü Yard. Doç. Dr. Lucienne Thys-Şenocak, Yeni Valide Camii'nin yazı programı üzerine yaptığı araştırmada "camide bulunan belirli kitabelerin caminin inşaatı için Eminönü yöresinde yapılmış olan müsadereyi meşru gösterme kampanyasının bir parçası olarak" seçildiğini ve Kadızadeli hareketinin "giderek daha da tutuculaşan politik kimliğini" yansıttığını öne sürdü.

Boğaziçi Üniversitesi'nden Hatice Aynur Osmanlı kadınlarının İstanbul'da yaptırdıkları çeşmelerin, sayıları, semtlere göre dağılımı, mimari özellikleri, süslemeleri, üzerlerine işlenen şiirler, bu şiirlerde kullanılan yazı çeşitleri vb. gib özelliklerinden yola çıkarak, mimarlık tarihi, edebiyat, dil, sanat tarihi, ve kültür yaşamı için nasıl vazgeçilmez bir kaynak işlevi gördüklerini anlattı.

İstanbul Üniversitesi'nden Mahir Aydın ise Osmanlı sarayında oldukça önemli bir iktisadi role sahip olan Yahudi *kira* kadınları inceledi. Doç. Dr. Aydın'a göre, Valide sultan için çalışan ve Osmanlı hareminin alışverişlerini yürüten *kira*'lardan Esther Handali ve Esperenza Malchi, "Osmanlı akçesinin ayarı ile oynayabilecek kadar ileri gitmişlerdi."

Aynı günün öğle oturumu Osmanlı hukukunda kadının yeri üzerineydi ve Bonn Üniversitesi'nden Hedda Rendl-Kiel'in XV.-XVIII. yüzyıllarda üst tabaka Osmanlı kadınlarının toplumsal konumundaki değişimi konu alan konuşması ile açıldı. Rendl-Kiel, XVI. yüzyıl ortalarında yaşanan miras hukuku değişikliklerinin, ölen adamın erkek varisi yoksa kız çocuklarını mirastan pay sahibi yapmağa başlaması, bunu yirmi yıl sonra vakıf dükkanlarının kiralanması ile ilgili düzenlemelerin takip etmesi ve daha sora *mâlikâne-divânî mülk tımâr*larının miras alınmasıyla ilgili düzenlemelerin kadınların toplumsal konumunda yaşanan değişikliğin bir göstergesi olduğunu vurguladı. Rendl-Kiel'e göre, bu gelişmeler "hanedan mensubu kadınların durumuna da yansıdı ve sonuçta *kadınlar saltanatı* ile doruğa çıktı."

Georgetown Üniversitesi'nden Yvonne Seng XVI. yüzyıl başları Üsküdar şeriye sicillerine dayanarak Osmanlı kadınlarının hukuki durumunu inceledi. Seng'e göre "Üsküdar'lı kadınlar mahkemeye başvurma haklarının hem bilincindeydiler, hem de bu haklarını sonuna kadar kullanmaktaydılar." Konuşmasını dönemin davalarından seçtiği çeşitli örneklerle renklendiren Seng, "Müslüman ve gayri-Müslim kadınların kendi cemaatlerinin ekonomik hayatına açık ve aktif bir şekilde katıldıklarını ve resmi müdahale gerektiğinde de mahkemelere başvurduklarını" vurguladı.

Columbia Üniversitesi'nden Karen Kern, son yirmi yıllık dönemde fahişeliğin meşru bir araştırma konusu olarak ortaya çıktığını öne sürerek, XIX. yüzyıl İstanbul'unda yaşayan Osmanlı fahişe kadınların dünyayı sarsan ekonomik değişikliklerden nasıl etkilendiğni ve fahişeliğin "yerel, kadın kontrolünde olan ve haraçla çalışan kadınların bağımsız üreticiler oldukları bir kurum tarzından fahişelerin emeği ve kârını kontrol eden ve erkek kontrolü altındaki bir biçime" geçişinin sebeplerini irdeledi.

Bir süre önce Tarih Vakfı Yurt Yayınları arasından *Harem-i Hümâyûn* adında bir kitabı çıkmış olan Cornell Üniversitesi'nden Leslie Peirce de Antep'te XVI. yüzyılda meydana gelmiş bir olaydan yola çıkarak din ve kadın arasındaki ilişkiyi inceledi. Peirce'nin seçtiği vak'a, 1541 yılında Antep şehrinde Haciye Sabah isimli bir kadın ve İbrahim adındaki bir adamın, Haciye Sabah'ın kendi evinde ve erkek öğretmenlerin huzurunda mahallenin kadınları için uygulamalı dini toplantılar düzenlemekten suçlu bulunarak şehirden sürülmeleri olayından ibaretti. Ancak, mahkeme Haciye Sabah'ı Kızılbaş propagandasıyla, İbrahim adındaki hocayı da "kadın ve erkeklerin ayrı tutulması kuralını ihlâl etmekle" suçluyordu.

En hararetli tartışmaların yaşandığı bu bölüm, tek bir tip Osmanlı kadını değil, çeşitli din, etnik grup, toplumsal sınıf ve mesleklere mensup çok farklı toplumsal konumlarda Osmanlı kadınları bulunduğu konusunda genel bir uzlaşmaya varılmasıyla sonuçlandı.

Konferans konukları Koç Üniversitesi'nin yemek salo-

onurlarına verilen akşam yemeğine davetliyiler. Yemekten önce Doç. Dr. İhsan Özgen *(tanbur)*, kızları Leyla Özgen *(kemençe)* ve Neva Özgen *(violonsel)* ve talebesi Oktay Özerdim'den *(bendir)* oluşan küçük bir saz heyeti bir Klasik Türk Müziği konseri verdi. Konserin repertuarında Dilhayat Kalfa (XVIII-XIX. yüzyıllar) ve Leylâ Sâz Hanım (XIX-XX. yüzyıllar) gibi Osmanlı kadın bestecilerinden perçalar da yer alıyordu. Osmanlı kadınlarını konu alan bir konferansın akşamında "günün anlam ve ehemmiyetine uygun olarak" oldukça *feminen* bir menü hazırlanmıştı: ezogelin çorba, kadın budu köfte, ayşe kadın fasulye, ve tatlılardan da dilber dudağı!

28 Eylül 1996 Cumartesi günü yapılan sabah ve öğle oturumları XIX. ve XX. yüzyıl Osmanlı kadınlarına ayrılmıştı. Sabah oturumunu açan Cornell Üniversitesi'nden Elizabeth Frierson, kadın dergilerinden yola çıkarak Osmanlı kadınlarında yurttaşlık kimliğinin gelişimi, moda, ücret, kadınların çalışma isteği gibi çok çeşitli konuları kapsayan ve İslam, Osmanlı çağdaşlaşması, toplumsal cinsiyet kimlik arayışı ve kadın kimliğinin oluşumu gibi konuları da irdeleyen uzunca bir konuşma yaptı. Frierson'un konuşması kendisini takip eden diğer konuşmacıların tebliğleri için bir giriş konuşması niteliğini de taşıyordu.

Koç Üniversitesi'nden Yavuz Selim Karakışla bir önceki oturumda başlayan tartışmaya katılarak Osmanlı toplumunda herbir bireyin toplumdaki konumunun o kişinin dinsel inançları, etnik kökeni, sınıfsal konumu ve cinsiyet durumuna göre belirlendiğini vurguladı ve Osmanlı kadınlarının kendilerini örneğin *Ortodoks Rum işçi kadın, Gregoryan Ermeni köylü kadın, Müslüman Arnavut eşraf kadını* vb. gibi tanımladıklarını öne sürdü. Konuşmanın kalan kısmında ise Osmanlı kadın dergilerindeki çalışma isteği ve çalışma hayatına bakışın, gerçek hayattaki çalışma yaşamından ve emekçi kadınların sürdürmek zorunda oldukları yaşam tarzından farklılığı üzerinde konuştu.

Yine Koç Üniversitesi'nden Nicole van Os, Milli İktisat çerçevesinde Milli Moda'yı ele aldı. Von Os'a göre, Milli Moda "giysilerin yapıldığı malzemenin ve kumaşın dokunduğu makinenin menşei, giysinin hazırlanmasında emeği geçen terzi, elbiseciler vb. gibi kişilerin milliyeti, ve nihayet elbisenin modeli" ile ilgiliydi ve "Müslüman Osmanlı kadınları giysilerini "milli"eştirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve politik mücadelelerine katılmaya" çalışıyorlardı.

Boğaziçi Üniversitesi'nden Arzu Öztürkmen, ünlü İttihâtçı Selim Sırrı (Tarcan)'ın kızı Selma Selim Sırrı'nın 1920'lerin başında dans ve beden eğitimi hakkında özellikle kadın okuyucular için yazdığı iki eserini inceledi. "Her ne kadar ilerici ve yenilikçi bir birey olsa da, yazılarının Osmanlı geleneğine bağlılığının da bir delili" olan "Selma Selim Sırrı'ya göre, hareket eden bir kadın bedeninin nasıl teşhir edileceği gayet hassas bir mevzudur."

Öğleden sonra oturumunda, Marmara Üniversitesi'nden Haluk Harun Duman Balkan Savşları'nın (1912-1913) Müslüman Osmanlı kadınları üzerindeki etkisini, dönemin edebi eserleri, hatıratları ve basınından yola çıkarak inceledi ve savaş sırasında kadınların yaşadığı güçlükler, karşılaştıkları zorluklar, gösterdikleri örgütsel ve bireysel faaliyetler, vb. gibi sorulara cevaplar aradı.

Boğaziçi Üniversitesi'nden Zehra Toska kadın dergileri etrafında önde gelen kadın figürlerini ele aldığı konuşmasında, "Osmanlı kadın hareketini, bazı araştırmacıların öne sürdükleri gibi, toplumun kadınlara dayattığı yaşam biçimine bir başkaldırı olarak değerlendirip, genel politikadan bağımsız düşünmek gerçekçi bir analiz değildir. Bütün bu süreç içinde erkek/devlet ideolojisinin kadın hareketini yönlendirme çabaları, kendi politik çatışmalarının bir alanı gibi kullanma istekleri hep gündemde kalmış ve elde edilen haklara karşın başarılı da olmuştur" dedi.

Konferansın son konuşmacısı olan Ohio State Üniversitesi'nden Müge Galin konferansa şahsen katılamadı, ancak tebliğini Dartmouth College'den Kevin Reinhart aracılığıyla okuttu. Galin, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı, ünlü romancı Ahmet Mithat Efendi'nin talebesi ve arkadaşı Fatma Aliye Hanım ve eserleri hakkında bir tebliğ sundu.

Konferans açılışından son gününe kadar, dostça ve sıcak bir ortamda, oldukça büyük bir izleyici kitlesinin katılımıyla geçti. Konferansın ilginç istatistiklerinden biri de, Osmanlı tarihi ile ilgili diğer konferansların aksine, bu konferansta 23 katılımcının yalnızca 5'ini erkek konuşmacıların oluşturmasıydı. Kadın konuşmacıların ezici çoğunluğu ile açılan konferans, büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu seçkin bir izleyici topluluğunun ve çok sayıda medya mensubunun da katılımıyla gerçekleşti.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın da bir kitap standı ile eşlik ettiği konferans, konuşmacların toplu halde katıldıkları Boğaz'da bir tekne gezintisi ve gezinin akabinde gidilen Sarıyer'deki bir balık lokantasında verilen veda yemeği ile sona erdi. Konferansa sunulan tebliğlerden yapılacak bir derlemenin önce Amerika'da İngilizce ve daha sonra da Türkçe olarak ülkemizde yayınlanması düşünülüyor. Bu amaçla, konferansa katılan konuşmacılar tebliğlerini makale haline getirmeye şimdiden başladılar bile!

Konferans ile ilgili daha ayrıntılı bilgi almak veya tebliğ özetlerinin toplandığı İngilizce ve Türkçe kitapçıktan edinmek isteyenler konferans direktörü Yard. Doç. Lucienne Thys-Şenocak veya konferans sekreteri Yavuz Selim Karakışla lle (212) 229 30 06 / 425 numaralı telefon vaya (212) 229 06 80 numaralı faks vasıtasıyla irtibat kurabilirler.

KİTAP DAĞARCIĞI

Geç Olsun Güç Olmasın "Müteferrika" Çıktı!

Türkiye'de kitabiyat alanında tek süreli yayın olma özelliğini koruyan Müteferrika'nın son sayısı daha doğrusu sekizinci ve dokuzuncu sayısı bir arada biraz gecikme ile de olsa geçtiğimiz ay yayımlandı. Müteferrika'nın bu sayısı de öncekiler gibi yine dop dolu. Bunda derginin sahibi Lütfü Seymen'in gösterdiği titizlik yanında kuşkusuz Necdet Sakaoğlu, M. Sabri Koz, A. Turgut Kut, M. Nuri Akbayar ve E. Necdet İşli'den Oluşan danışma kurulunun rolü büyük olduğunu düşünüyoruz.

Müteferrika'nın bu sayısı 23 Eylül 1996'da yitirdiğimiz değerli araştırmacı Kevork Pamukciyan'ın, M. Sabri Koz'un yazdığı biyografisi ile başlıyor. (s. 3-4) Bu da Müteferrika'nın Pamukciyan Hoca'nın aziz hatırası önünde duyduğu saygıyı yansıtmaktadır. İkinci yazı Ahmet Nezih Galitekin'in İ'tisam Mecmûası'na ilişkin dizin çalışması ve dergide yayımlanmış yazılardan oluşan bazı seçmeler içermektedir. (s. 5-39) Rifat N. Bali bir Yahudi yayım organı olan Hamenora Dergisi'ni tanıtıyor. (s. 41-60) Subutay Hikmet Karahasanoğlu beş Osmanlı gazetesinde yayımlanmış yayın haber ve ilanlarından seçmeler aktarıyor (s. 63-94)

Müteferrika'nın bu sayısında anılan bir değerli isim de Seyfettin Özege. Bu büyük kitap dostunun Fahrettin Kırzıoğlu'nun yazdığı kapsamlı biyografisi müteferrika'nın bu sayıdaki önemli yazılarının başında geliyor (s. 95-108) Ali Birinci bir diğer kitap dostu Abdurrahman Nâcim'den söz ediyor. (s. 109-116) Turgut Akpınar'ın yazısının başlığı "Aristo Özel Hayatı ve Kütüphanesi". (s. 117-124) Müteferrika'ya Trabzon'dan katkıda bulunan Veysel Usta Trabzon kütüphanelerinden söz ediyor. (s. 125-136) Süheyl Sapan'ın yazısı "Arap Aleminde Osmanlılar ve Türkiye Hakkında Akademik Tez ve Yayınlanan Kitaplar Bibliyografyası" başlığını taşıyor. (137-160)

Son yıllarda yaygınlaşan kitap müzayedeleri ve müzayede katalogları tarihine katkı bağlamında Kemal Paşa'nın Müzayede Kataloğu'nun çevrim yazısı da Müteferrika'nın bu sayısında yer alıyor (s. 161-170) Mustafa Duman yedinci sayıda başladığı ilk Nasreddin Hoca kitapları üzerine araştırmasının bu sayıda da sürdürüyor. (s. 171-174) Önceki sayılarda başlayıp devam eden bir diğer dizi yazı ise Zeki Arıkan'ın "İzmir Millî Kütüphanesi'nde Bulanan Mühürlü ve İmzalı Kitaplar" başlıklı yazısı (s. 175-179) Çeşitli dizin ve dirgi tanıtma yazıları daha önce Müteferrika'da da yayımlanan Murat Koraltürk, bu sayıda Türkiye'de iktisadi düşüncenin gelişiminde önemli bir yeri olan Ulûm-ı İktisadiyye ve Ictimaiyye Mecmuası'nı tanıtıyor ve dizinini veriyor. (s. 180-190) Muğla'dan Mehmet kara Türkologları ilgilendirecek olan "Türk Dili ve Lehçelerinde Kullanılan Yazı Sistemleri ve Imlâ ile İlgili Bibliyografya Denemesi" ile Müteferrika'nın 8-9. sayısına katkıda bulunuyor. (s. 191-206) Öncü kütüphanecilerden M. Türker Acaroğlu "Türk Adbilim Kaynakçası" hazırlamış (s. 207-210) Osmanlı Devleti'nde tarih eğitimi hakkında daha önce yayımlanmamış bir mazbata müsveddesinin çevrim yazısı ve fotokopisi ile dergi son buluyor (s.213-215)

Müteferrika

Dört Aylık Kitabiyat dergisi, Sayı 8-9, İstanbul 1996, 215 sayfa, ISBN 1300-6479

İlk sayısından beri içerik olarak gittikçe zenginleşen Müteferrika'nın daha uzun yıllar yayımlanmasını dilerken, derginin dizgisine biraz daha dikkat edilmesi yönünde dostça ricamızı belirtmek isteriz. Bunların ötesinde Müteferrika'nın sorumlusu ve ilgililerinden asıl ricamız özel sayı veya dosya konuları ile içeriğin daha da zenginleştirilmesidir.

Selin ŞENGÜL

نوسال ثروت فنون

نوسال ثروت فنون ، ثروت فنون عرتەسی نامنه مؤسس اولوب سنەده بردفعه نشر ایدیلور . بر تاریخچهٔ مصوردرکه بر سنەنك وقایع فنیه ، مدنیه ، صناعیه وطبیعیەسنی حاویدر .

١٣١١ سنەسنه مخصوص اولان جلد ٨٩ قطعه مکمل رسمله مزین اولدیغی حالده فوق العاده مستثنا اولەرق فیئاتی یالکز ٦ غروشدر . طشرەیه ٧ بچق غروشەدر . پوسته پولی اولەرق ثروت فنون مطبعەسندن سپارش اولنه بیلور .

احمد احسان